

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

politicke
ZATVORENIK

Godina XXX. - siječanj/veljača/ožujak

BROJ **282**

Sretan Uskrs!

politički ZATVORENIK

GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDSEDJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica,
Andelko Mijatović, Alfred Obranić,
Andrija Vučemil

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA

10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: 01/ 487 2433

e-mail: hdpz.podruznica.zagreb@gmail.com
hdpz1990@gmail.com

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

Godišnja preplata za Hrvatsku 140 kn
za inozemstvo: Europa 300 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 500 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

IBAN HR0525030071100009317 kod
SBERBANK d.d.Zagreb, a za devizne
uplate isti IBAN i BIC VBCRHR22
također kod SBERBANK d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

Slika na naslovnoj stranici:
T. Ladan - Đ. Seder - V. B. Jarak, Evanđelje
po Luki, Plehan, 1985.
Uskršnje, ilustracija Đure Sedera

KORONA I SAMOVANJE

U ovakvom vremenu i u uvjetima u kojima trenutno živimo, ne pada mi na pamet ovaj skućeni uvodnički prostor trošiti na Milanovića, Beljaka, Stazića, imotskoga krnu, masone, državne odvjetnike, izbore u HDZ-u i slične događaje. Po glavi mi idu druge, važnije misli i važnije događaje.

Činjenica da je svijet poharala pandemija korona-virusa našu pozornost skreće na tu pojavu koja zasad pod nadzorom drži skoro cijeli svijet. Strahove povećava tajnovitost, jer još nitko ne zna, koliko će ova pandemija trajati, koji broj žrtava će iza sebe ostaviti, po kojem ključu bira svoje žrtve, koja je putanja njezina apokaliptičnog pohoda, i hoće li oni koji prežive moći nastaviti život kao prije?

Po svemu se čini da će mnogi o životu početi razmišljati drugačije i da će svoj način življena promjeniti. Kad znanstvenici i medicinski stručnjaci šute i ne nude razumne odgovore ili se ponekad i drastično razilaze u njima, onda doživljavamo nešto što čovječanstvo dugo nije doživjelo, a to je da se vjeri i Bogu okreću i oni koji im nikada nisu bili bliski, koji su Bogu odavno okrenuli leđa i svojom voljom odlutali u duhovnu pustoš. Upravo oni ovih dana šalju poruke i preporuke, da se valja okrenuti vjeri i molitvi, jer im je taj dojučerašnji stranac Bog ostao zadnjom nadom u spasenje.

Dakle, nije sve baš tako negativno, tako crno!

Ovih su mi se dana mnogi prijatelji požalili da teško podnose samovanje, izolaciju, karantene. Radovao sam se da im mogu povjeriti dio svog iskustva i svog intimnog razmišljanja, da kad ostaneš sam, u tišini, imaš prigodu proniknuti u sebe, u svoju najdublju intimu. U iskustvu zatvorske samice najviše sam doznao o sebi. Tu nema prijevare, jer si – sam! Dolaziš do priznanja i odgovora na pitanje, što te čini doista sretnim, a što doista tužnim! Poslije takvih spoznaja život postaje lakši, dolazi se do mentalnih osvježenja. To je put prema sreći, to je ono što čovjeku doziva osmijeh na lice. Tada on nauči i to, da nas iskreno raduju najčešće male, naizgled beznačajne stvari, čije važnosti ranije zapravo nismo bili ni svjesni.

U samovanju su i emocije drugačije, intenzivnije. Možda smo mi politički zatvorenici upravo iz te samoće na koju smo bili osuđeni kao na najveću nesreću, izvukli snagu duha, otpora i nade, jer upravo iz samoće niknu najbolje ideje, one koje prodiru u tajnu čovjekova duha, stvarajući od nas najbolje, najodvažnije i najzrelije ratnike života.

Nezahvalno je predviđati što će biti u budućnosti. Ali jedno je sigurno: Uskrs je pred nama. Svetkovina Kristova prijelaza iz smrti u život, nuda koja podiže granice mogućnosti podnošenja patnji i strahova, pa i umiranja. Možda se ne će umanjiti ovozemaljske teškoće i dramatičnost naših ovozemnih života, ali sam uvjeren u ono što sigurno znam, da pogled vjere mijenja našu duhovnu optiku koja je uvijek okrenuta vratima života, jer vjera potvrđuje onu energiju u čovjeku koja je nužna da bi se živjelo predano, odgovorno i sveto.

Uskrs je Božji dar, to je blagdan koji nas oslobađa osjećaja ljudske nemoći i bespomoćnosti. Zato u ovome čudesnom događaju nađimo i sebe i dio svog razmišljanja u poruci koju je ovih dana napačenomu talijanskom narodu uputio poznatni nogometni Roberto di Matteo: „Ovo je povijesno događanje... Ništa se u povijesti ne događa bez Boga!“

Sretan i blagoslovljen Uskrs svim hrvatskim političkim uznicima i njihovim obiteljima, u nadi da ćemo se što prije vidjeti, Vaš

**Mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

NJIHOVO JE KRALJEVSTVO NEBESKO

Da će magistar Andrej Plenković – onaj kojega je članstvo Hrvatske demokratske zajednice čoporativno izvrgnulo ruglu kad je koncem svibnja 2016. poručio Tomislavu Karamarku da „stranka ne može biti talac jednog čovjeka“, pa ga onda mjesec i pol kasnije, sredinom srpnja 2016., jednako tako čoporativno izabrao svojim predsjednikom – i na ovogodišnjim izborima u HDZ-u zadržati vodeći položaj, procjenjivao je malne svatko tko znade išta o hrvatskoj politici. No, da se u predsjedništvo neće uvući baš nitko od njegovih takozvanih suparnika iz „Opcije za promjene“, to je iznenadilo mnoge.

Zato su čak i oni koji poodavno s prijezirom gledaju na mentalitet hijena koji dominira hrvatskom partitokracijom – i koji se sjećaju kako su instalirani prvaci tzv. pravaških stranaka, ili kako je aklamacijom „birana“ Sanaderova nasljednica, kojoj su stranka i vlada predani milošću bahatoga lenskoga gospodara – i ovom zgodom morali priznati da su zapravo precjenjivali vlastite sunarodnjake. To, dakako, znači da su precjenjivali i vlastitu pamet, jer: jedan ne sasvim nereprezentativan dio našega naroda opet je pokazao koliko duboko se može pasti, dajući nam naslutiti da granica tomu padanju možda i nema.

Ne radi se, naravno, o predsjedništvu HDZ-a kao takvom, jer svatko zna da nije riječ o tijelu koje je sastavljeno po nekim visokim načelima i koje doista odlučuje o nečemu važnom (pa bi valjalo bogato nadariti onoga tko bi otprve nabrojio članove predsjedništva Hrvatske demokratske zajednice npr. u vrijeme Tomislava Karamarka, Jace Kosor ili Ive najplemenitijeg Sanadera), nego se radi o načelu odnosno o još jednoj ilustraciji slijede odanosti jaslama i slijepo poslušnosti onima koji te jasle čine izglednim.

Ne radi se ni žalu zbog neuspjeha tzv. Opcije za promjene koja nam još jednom, kao i mnoštvo puta u hrvatskoj povijesti posljednjih 130 godina, pokazuje trošnost mehaničkih koalicija i nenačelnih saveza. Oni su uvijek bili osuđeni na neuspjeh. A u konkretnoj situaciji: tko bi žalio za poštenjem i transparentnošću utjelovljenima u Miljanu Brkiću ili u bivšem ministru Tolušiću – čovjeku koji je sam sebe pod pseudonimom hvalio na internetu („Tako je, Tole!“), pa onda o javnom novcu sebi podizao spomen-obilježja, što u doslovnome, što u prenesenom značenju?

Tko bi čeznuo za koalicijom Brkića i Davora Stiera koji je – odlazeći s mjesta ministra vanjskih poslova – magistru Plenkoviću denuncirao Brkića, riječima: „Znaš li ti, da ti Brkić radi o glavi?“ Tko bi, dakle, išta očekivao od takvog saveza, i tko bi se nadoa da takav savez može donijeti ikakve promjene, čak i da se, istodobno s tobožnjim napadajima na Plenkovića, svi nisu odreda, čoporativno, instinktom hijene, zaklinjali na vjernost HDZ-u, tvrdeći da će bezuvjetno ostati na istome putu? Tko je sve, k tome, uspio previdjeti da u predizbornom sučeljavanju Plenkovića i Kovača ni jednom jedinom riječju nije spomenut (nije se toga, gle čuda, sjetila ni voditeljica niti oni koji su odlučivali o temama sučeljavanja!) zagrebački gradonačelnik Milan Bandić, inače čelik-Hrvat, poštenjačina od formata i – kao što znaju naši biskupi i naši prebendari – praktični katolik, s kojim je Hrvatska demokratska zajednica godinama u koaliciji i na zagrebačkoj i na nacionalnoj razini?

Nije, dakle, kod Plenkovića presudilo predsjedanje Vijećem Europske unije, a ni „stabilnost“ koju iziskuje pandemija korona-virusa (uostalom, možemo biti mirni, jer – „stabilnost“ nam počiva na Vrdoljaku, Pupovcu i Kajtaziju, a tko bi se usudio poželjeti više!). Presudila je tehnokratska, partitokratska bezličnost koju generira stranka koja već dugo uspješno trguje jaslama, poistovjećujući se s Hrvatskom jednako kao što su se s Hrvatskom poistovjećivale Narodna stranka kad ju je pod svoje stavio Khuen-Héderváry, ili milinovačka Starčevićeva stranka prava kad je 1918. s nemalim pravom svojatala svoje besprimjerne zasluge za to što su nas odveli u jugoslavensko istorstvo. Zato se pridružujemo čestitkama svima onima koji HDZ poistovjećuju s Hrvatskom, jer nisu samo jasle njihove, njihovo je i Kraljevstvo nebesko.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

VIRUS LAŽI UGROŽAVA HRVATSKU
VIŠE OD CORONA-VIRUSA.....2

Alfred OBRANIĆ

ŠTO NAM JE PORUČIO IMOTSKI
KARNEVAL?.....4

Zvonimir JONJIĆ

PROGON HRVATSKOGA GRBA
(ZAR OPET)?!6

HRVATI I SRBI U LIČKOJ
ZAVIČAJNOJ KNJIŽEVNOSTI IZMEĐU
SVJETSKIH RATOVA.....13

Maja PAVELIĆ RUNJE

OTOK BRAČ U DRUGOME
SVJETSKOM RATU21

Dr. sc. Nikica BARIĆ

NAŠ NUTARNJI SVIJET (44.)36

Maja RUNJE, prof.

DOLINA NAŠE MLADOSTI:
OKUPLJALIŠTE NARAŠTAJA37

Ivan VUKIĆ

JEDNO SVJEDOČENJE O
STRADANJIMA RATNE 1945.44

Dr. sc. Andelko MIJATOVIĆ

ANDRIJA VUČEMIL, HRVATSKI
DOMOLJUB, POLITIČKI
PROGONJENIK, PJESNIK I
KATOLIČKI AKTIVIST (1939.-2019.).....46

Dr. sc. Andelko MIJATOVIĆ

IN DIESER AUSGABE51

IN THIS ISSUE52

VIRUS LAŽI UGROŽAVA HRVATSKU VIŠE OD CORONA-VIRUSA

Pred nama su Uskrs, komemoracije i dani sjećanja na događaje naše novije povijesti. Temeljem dosadašnjeg iskustva to su događaji kojih se prisjećamo s ponosom zbog postignuća, kao i sa žaljenjem zbog žrtava stradalima u tim događajima, jer ništa nismo ostvarili bez žrtava, sve smo skupu platili – životima.

Osim dostojanstvenih i vjerodostojnih skupova kad smo zahvalni dragom Bogu, da smo doživjeli takve slavne trenutke naše povijesti, ima skupova na kojima se svake godine izgovori toliko laži, da bi se i Aleksandar Vučić postidio. Spomenuh ga, jer za mene predstavlja jedinicu za laž, nakon poznate izjave kako je 12 članova

Piše:

Alfred OBRANIĆ

niti, kako našoj i svjetskoj javnosti razotkriti i objasniti da se doista radi o *laži*.

Tako je 5. veljače ove godine u Francuskom paviljonu Studentskog centra Sveučilišta u Zagrebu otvorena izložba pod nazivom "Ako tebe zaboravim...-Holokaust u Hrvatskoj 1941.-1945. / zadnje odredište Auschwitz", u organizaciji Hrvatskoga povijesnog muzeja. Na izložbi o hrvatskim žrtvama logora Auschwitz predstavljeno je petnaest originalnih smrtnih listova, no trojica logoraša vode se istodobno i na popisu

Jasno je da se ne radi o takvu stupnju neukosti, već je očito posrijedi namjerno fabriciranje lažnih podataka, kako bi se što više povećao broj žrtava logora Jasenovac. Spomenuti mladi znanstvenici usporedili su podatke žrtava navedenih u Yad Vashemu i onih s mrežnog jasenovačkog popisa. Za više stotina ljudi se utvrdilo, da zapravo nisu stradali u Jasenovcu, već na nekome drugom mjestu izvan Hrvatske. Računalnim simulacijama otkrili su da je više od 12.000 imena s popisa jasenovačkih žrtava duplicitano, a neka su imena navedena više od dva puta.

U stvaranju lažne slike o Jasenovcu nisu važni samo veliki brojevi, dapače, puno govore i pojedinačni slučajevi, kao na pr., jedan od navodno stradalih u Jasenovcu je i Stanko Nick, rođen 1935. godine i navodno ubijen od ustaša još kao dijete 1941. godine. Međutim, Stanko je živio do 2010. godine, bio je diplomat, a na njegovu pogrebu bio je čak aktualni premijer Andrej Plenković, dakle – na pogrebu jasenovačke djeće žrtve.

Moram opet spomenuti mlade znanstvenike Banića i Koića, koji su u protekli četiri godine objavili četrdesetak članaka, gdje su znanstvenom metodom, navođenjem konkretnih imena i prezimena dokazali koliko je popis žrtava Javne ustanove Spomen-područja Jasenovac pun izmišljotina i pogrešaka, pa kao takav bezvrijedan. Po količini izmišljotina nadmašuje ga Jasenovac Research Institute iz New Yorka, koji navodi 650.000 ubijenih, među kojima su 226 umrlih u El Shatu, 79 poginulih od britanskog bombardiranja crkve u Kaštel Sućurcu 1944., 75 žrtava četničkog pokolja u Gatima kod Omiša, nekoliko stotina poginulih partizana na Neretvi i Sutjesci it.d.

Prema rezultatima prikupljanja građe, mogu samo preporučiti, da u Upravno vijeće tog instituta, ako već nisu, svakako kooptiraju Vučića, Pupovca i velikog patrijarha Irineja, a kao stručne suradnike Klasića, Markovinu, Goldsteina i eventualno Jakovinu.

Jasenovac je naša vječita tema, pa ako bi se količina laži mogla matematički točno izraziti, Jasenovac bi priskrbio najviše bodova. Hoće li se naći predsjednik ili premijer koji će zaustaviti proslave i komemoracije koje se zasivaju na mitovima – preostalima od komunističke Ju-

Jasenovac kao prirodoznanstveni fenomen: mjesto gdje se je umiralo više puta

njegove obitelji izgubilo život od ustaškog noža, da bi splitski pa čak i beogradski novinari istražili svih 12 navodnih žrtava te ustanovili kako su svi umrli prirodnom smrću, osim djeda Andželka, jedine žrtve Vučića u Drugome svjetskom ratu, ali ne od ustaša, već od zadobivenih rana nakon jedne kavanske tučnjave u Banjoj Luci.

U ovom tekstu ne ću se baviti skupovima na kojima se istinito, znanstveno dokazano podsjeća sudionike i širu javnost na konkretan događaj, već na skupove gdje govornici bez srama lažu, dakle – *laž* je taj zajednički nazivnik za sve govornike kojima ću se posvetiti u ovom članku. Podimo redom od događaja koji je bio povod da se pozabavim problemom laži, što nas kao sjena prati već stotinu godina i još uvijek nismo naučili kako se od nje obra-

Javne ustanove Jasenovac, gdje piše da su ih ubili ustaše. Izložbu je otvorio premijer Plenković kojeg ne optužujem da je lagao, ali kojemu je očito netko podmetnuo, dok ministricu kulture, također nazočnu na otvorenju izložbe, kao i autore izložbe, ne mogu amnestirati.

Ta zgoda sa spomenute izložbe je sitnica prema tisućama drugih podmetanja i laži vezanih uz Jasenovac, kakve već godinama otkrivaju mladi znanstvenici dr. sc. Nikola Banić i dr. sc. Mladen Koić, koristeći vrhunska znanja informatičke znanosti. Prema popisu žrtava Javne ustanove Spomen-područja Jasenovac (JUSP), moglo bi se zaključiti, da se djelatnici JUSP-a ne znaju služiti javno dostupnim digitalnim arhivom Yad Vashema kojemu može pristupiti svaki korisnik Interneta.

Josipović i Pupovac u političkoj trgovini izmišljenim žrtvama Šaranove jame

goslavije – reći *Dosta!*: priznajemo samo znanstveno dokazane istine.

Igor Vukić objavio je dvije knjige: *Radni logor Jasenovac i Jasenovac iz dana u dan*, u kojima je, služeći se provjerljivim dokumentima i svjedočenjima, prikazao i dočarao zbivanja u logoru Jasenovac. Nema titulu znanstvenika, ali nisam još uvijek primijetio da je bilo tko od antifašista- komunista, antifašista-četnika i ostalih slične provenijencije demantirao bilo koji navod iz njegovih knjiga. Stoga preporučujem predsjedniku ili premjeru, ovisno tko će biti na predstojećoj kome moraciji, u svom govoru pozovite se na Igora Vukića, ako želite biti vjerodostojni.

Milorad Pupovac u svojoj tragičnoj maski, nadmašujući najveće grčke tragica re Eshila i Sofokla, predvodi i govori na svim skupovima Srba na teritoriju Republike Hrvatske, raspaljujući najniže strasti sputane u pripadnicima srpske manjine u Hrvatskoj. Počeo je danas već davne 1992., lansirajući u svijet vijest, optuživši Katoličku crkvu u Hrvata, da je pokrstila 11.000 srpske djece. Provjera koju je potaknuo i organizirao kardinal Kuharić, potvrdila je da nije zabilježen niti jedan takav slučaj. Sotonska laž objavljena tada u svim svjetskim medijima nije nikad demantirana od strane Pupovca, a Hrvatska, tada najranjivija, pretrpjela je ogromnu štetu na ugledu i uvažavanju kao mlada tek osamostaljena država.

Kulminacija laži je svake godine na proslavi Usksrsa i Božića u organizaciji Srpskoga narodnog vijeća, u režiji Milorada Pupovca. Dakle, nema licemernijeg skupa na svijetu, gdje se obilježava rođenje i uskršnje Isusa Krista, a da nitko od sudionika u to ne vjeruje. To vrijedi za sve nazočne u tom cirkusu, od Pupovca do na-

ših političara kojima je namijenjena uloga glumca-podupiratelja ili običnih statista.

Nakon predaha od pedesetak dana, s Pupovcem u glavnoj ulozi, a u organizaciji Srpskog narodnog vijeća, Saveza anti-fašističkih boraca, Srpske pravoslavne crkve i Koordinacije židovskih općina, HRT će vam kao svake godine predstaviti jedan poganski običaj, parastos i kadiš za žrtve nad sablasno praznom Šaranovom jamom pokraj spomenika žrtvama ustaškog logora Jadovno.

Najprije o žrtvama logora Jadovno, koji zaslužuju sjećanje i molitvu na mjestu njihova stradanja. Komisija za popis žrtava rata Saveznog izvršnog vijeća SFRJ 1964. godine poimenično je u logoru Jadovno utvrdila 1.794 žrtve, no zbog premalog broja utvrđenih žrtava popis je stavljen pod embargo sve do raspada Jugoslavije. Đuro Zatezalo, srpski povjesničar iz Karlovca, koji se čitava života bavio događajima iz razdoblja Drugoga svjetskog rata na Banovini, Kordunu i Lici, registrirao je 1990. godine 10.502 osobe stradale u logorima Jadovno.

Međutim, raspala se njegova Jugoslavija i on 1991. napušta Karlovac te seli u Beograd, gdje je nastavio "znanstveno" istraživati stradanja Srba. Uskoro je objavio nova saznanja do kojih je došao boračeći u Beogradu, gdje je broj žrtava logora Jadovno dosegao 40.123. To mnogostruko povećanje stradalih obrazložio je u maniri pravog znanstvenika: "Ćutalo se sve pod izgovorom, da bi to smetalo bratstvu i jedinstvu naših naroda i narodnosti." Jasno, nije Zatezalo zaboravio ni Jasenovac, gdje su ustaše tobože likvidirali 20.000 srpske djece; začuđuje tek da je tamo posegao za okruglom brojkom, kad je u Jadovnom

bio nevjerojatno precizan, registrirajući svaku žrtvu.

Već sam spomenuo da se znanstvenik Zatezalo bavio događajima iz Drugoga svjetskog rata, ali u svome opsežnu djelu nije zabilježio ni jedan četnički ili partizanski zločin, kao na pr. da su Zrin i Boričevac zbrisani s lica zemlje. Podsjecam naše čitatelje da je speleolog i doista znanstvenik dr. sc. Srećko Božičević pisao u našem listu o Jazovki, iz koje su speleolozi izvadili 447 kostura te o Šaranovoj jami u kojoj nije nađena niti jedna ljudska kost. No, društvo Pupovac, Mesić, Kraus & Irinej, koje će se vjerojatno i ove godine okupiti oko Šaranove jame, ne priznaće znanost Srećka Božičevića, ali itekako uvažava izmišljotine Đure Zatezala.

Opet ću na trenutak zaboraviti na velike brojeve i prisjetiti se vremena kad je Josipović bio predsjednik Republike Hrvatske i kad je zajedno sa srpskim predsjednikom Tadićem sudjelovao u komemoraciji iznad Šaranove jame. Naime, djed Borisa Tadića (Strahinja Kićanović) ubijen je dva puta, jedanput u Jadovnom i dugi put u Jasenovcu, što proizlazi iz popisa žrtava Javne ustanove Spomen područja Jasenovac.

Iz opisanih zgoda proizlazi da znanstveno utvrđena istina – inače neoboriva, ako se ne pojave novi dokazi – za komemorirajuće u Srbu, Jasenovcu, Jadovnom ne znači ništa. Oni se pozivaju na riječi velikog patrijarha Irineja, vojvodu Šešelja, ministra Vulina koji opet crpe saznanja iz djela znanstvenika Markovine, Zatezala, Klasića, Goldsteina, Jakovine i drugih slične znanstvene težine.

Kao što ste mogli primijetiti, nisam se ni približio Srbu i 27. srpnju, gdje laž slike godine doživljjava vrhunsku promociju, to je naprsto svečanost posvećena laži. Stoga bi bilo nepravedno ne citirati "oca srpske nacije", književnika, partizanskog komesara, akademika Dobricu Čosiću iz njegova romana *Deobe*, napisanog 1961. godine: "Mi lažemo da bismo obmanuli sebe, da utešimo drugoga; lažemo iz sramlosti, lažemo iz stida, da ohrabrimo, da sakrijemo svoju bedu, lažemo zbog poštovanja. Lažemo zbog slobode. Laž je vid srpskog patriotizma i potvrda naše urođene inteligencije. Lažemo stvaralački, maštovito, inventivno".

Na temelju svoga životnog iskustva mogu samo potvrditi, da je Dobrica Čosić poznavao svoj srpski narod u dušu, a da je kojim slučajem poživio do današnjih dana u *Deobama II. deo*, izjednačio bi neke od nas sa svojim nebeskim narodom.

ŠTO NAM JE PORUČIO IMOTSKI KARNEVAL?

Zapadna civilizacija, rođena na grčko-rimskim temeljima, izgrađena na kršćanstvu, a zatim oblikovana prosvjetiteljskim idejama, trajno se suočava s kulturnom odnosno ideoološkom borbotom, koju je lakše osjetiti nego definirati, i čije se bitke vode i u Hrvatskoj. Neprecizno bi bilo reći da je riječ o čistom sukobu političke ljevice i političke desnice.

Radi se o sukobu kojemu se ne može dati nacionalno-ideološki pa ni isključivi vjerski predznak, iako se vodi u društvenima koja su u prošlosti bila duboko obilježena kršćanstvom. Utjecaj je kršćanskog nasljeđa zapravo dvojak: jedna se strana otvoreno naslanja na tradiciju i etički nauk koji potječe iz kršćanske vjere, dok druga načelno odbacuje kršćanski nauk (ili barem njegovo tradicionalno tumačenje), ali i dalje razmišlja koristeći kršćanske obrasce dobra i zla, ljudskih prava i ljudskog dostojanstva.

Ono što se je nedavno dogodilo na maškarama („mačkarama“) u Imotskome, i rasprava koja je potom uslijedila, samo je jedna bizarna epizoda toga sukoba koji se nalazi u pozadini političkih previranja suvremenih europskih država. Naravno, ne posredni je povod imotskom performansu bila nedavna odluka Ustavnog suda o Zakonu o udružiteljstvu, kojom je istospolnim partnerima dano zeleno svjetlo za udomljavanje djece (te je, po logici stvari, pripremljen teren za analogno rješenje kod instituta posvojenja).

Spomenuti je performans ujedno i reakcija na brojne protuhrvatske ispade saborskog zastupnika Nenada Stazića, koji svojim primitivizmom, ali i svojom pojavom, sablažnjava sveopću hrvatsku javnost. Međutim, o toj problematici ne treba u ovome trenutku trošiti previše riječi: Stazić toga nije vrijedan, a najbolja kritika odluke Ustavnog suda sadržana je u izdvojenome mišljenju ustavnoga sudca Miroslava Šumanovića.

Načelno govoreći, demokratsko i slobodarsko okruženje mora biti u stanju otprijeti mnogo toga. Sloboda misli i sloboda izražavanja, bez dvostrukih kriterija, mora biti temelj razvijenoga društva. Pritom treba imati na umu dvije činjenice. Prvo, kada razumni argumenti prepuste mjesto primitivnim ispadima, čini se usluga protivnoj strani (jednostavnije rečeno: primitivci zabijaju autogolove). Drugo, inteligencija u

Piše:

Zvonimir JONJIĆ

kombinaciji sa snažnim uvjerenjima uvijek dopušta barem malu dozu skepsu, i uvijek će u nekoj mjeri imati razumijevanja za argumente protivne strane.

Međutim, te dvije činjenice mnogi u Hrvatskoj ne shvaćaju, ili ne žele shvatiti, pa smo svjedočili (kako to kod nas često biva) mnogobrojnim uvredama, pogrdnom etiketiranju i generaliziranju. Sudjelovali su u tome i neki farizeji jednakosti, odnosno zakleti pristaše ideje političke korektnosti, a otrovne su poruke uglavnom bile upućene imotskom kraju i njegovim stanovnicima. Za razliku od pripro-

danu predstavljenje u Budimpešti i Varšavi, ili u Berlinu i Bruxellesu? Jesu li isti takav stav o europskim vrijednostima imali i osnivači europskih integracija? Ili možda ta sintagma označava nešto što još uvijek ne postoji?

Slična pitanja daju se postaviti i o hrvatskim vrijednostima, pritom na domaćem terenu ima manje nepoznanica. Prema podatcima Promocije plus, otprilike polovica birača HNS-a i SDP-a ne podržava udomljavanje djece od strane istospolnih parova. Naravno, taj je postotak osjetno viši kod birača nominalno desnih stranaka, dok otprilike dvije trećine ukupnoga hrvatskoga biračkog tijela ne podupire takav model udomljavanja djece. Praktički je isti omjer bio vidljiv na tzv. referendumu o braku iz 2013. godine, kad su

Spaljivanje lutke u Imotskom

stoga fašničkoga folklora, na takve izljeve netrpeljivosti ipak nismo naviknuti (iako je teško ne primijetiti predrasude koje sloj *urbanog seljaštva* u nekim hrvatskim gradovima ima prema Hrvatima iz Imotske krajine, Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine). Razmjerno je lako zaključiti i koja je povjesna, odnosno politička i ideoološka pozadina tih predrasuda, ali tu temu sada ne treba otvarati.

Bizarnu su situaciju iskoristile i hrvatske institucije, upozoravajući nas da događaj u Imotskom nije u skladu s hrvatskim i europskim vrijednostima. Međutim, ostaje nejasno tko je ovlašteni tumač tih vrijednosti. Jesu li europske vrijednosti

se, primjera radi, samo dvije najzapadnije hrvatske županije izjasnile protiv ustavne definicije braka kao životne zajednice muškarca i žene. Očito se je netko zaletio u pokušaju definiranja hrvatskih i europskih vrijednosti. Uostalom, spomenuta je kulturno-ideološka borba ustvari trajna borba za vrijednosti, pa jednostrano i općenito prejudiciranje sadržaja tih vrijednosti i nema pretjeranoga smisla.

Rasprava o pravima tzv. seksualnih manjina, kao i ostale ideoološke rasprave, u biti zadiru u temelje modernih zapadnjačkih država: u koncept liberalne demokracije i ideju sekularne države. Radi se o apstraktnim idejama i apstraktnim pojmovima, oni zahtijevaju tumačenje i njihovo

se značenje uvjek iznova definira. Pritom se otvaraju različita pitanja iz kojih proizlaze brojne ideologije i politička usmjerenja. Dok je demokracija koncept vlasti koji se temelji na volji naroda, liberalizam je ideologija u čijem je središtu sloboda pojedinca. Narod, nositelj vlasti u demokratskom sustavu, bitno je oblikovan dominantnom kulturom koja sa sobom donosi vlastite vrijednosti i vlastite sudove o pravima i slobodama pojedinaca. Dakle, iako se na prvi pogled radi o koherentnim pojmovima, u njihovim najdubljim značenjima postoji važna suprotnost.

Nakon te spoznaje otvaraju se brojna pitanja. U kojoj mjeri demokratska vlast može gaziti narodnu volju (ili volju većine), odnosno vrijednosti koje nalaže dominantna kultura, a da i dalje ima povlasticu nazivati se demokratskom vlašću? Zadovoljavamo li se samo formalnom demokracijom koja se svodi isključivo na povremene izbore, s manjkavim izbornim sustavom podmazanim nepotizmom, klijentelizmom i korupcijom? Povijest poznaje slučajeve kada su se manjinama uskraćivala osnovna ljudska prava, uz blagoslov ili barem uz šutnju većine. Je li moguć obrnuti proces? Postaje li liberalizam protudemokratski i ukida li tako sebe samoga? Sekularna ideja koja opasnost vidi već u vjerskim simbolima – je li ona toliko krhka i slaba, ili je toliko uska, nesnošljiva i totalitarna? Koji je smisao te totalitarne inačice sekularne ideje u društvu u kojem se ogromna većina njegovih pripadnika barem formalno izjašnjava kršćanima? Kakvu nam demokraciju i kakvu slobodu nudi budućnost ako nam ona poručuje da svoju nacionalnu svijest i vjerska uvjerenja, svoj svjetonazor i svoj identitet ostavimo kod kuće prije negoli zakoračimo na široke ulice *napredne i slobodarske Utopije*? U jeku borbe za različitost, za najnovija prava i slobode pojedinca, moramo li svi pisati, govoriti i misliti jednako?

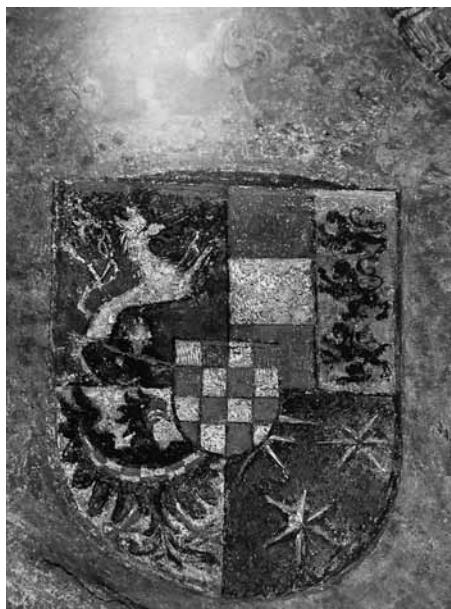
Na kraju, usprkos svim proturječnostima, i usprkos radikalnim i iskrivljenim tumačenjima pojmljova, potrebno je prepoznati prednosti temeljnih načela liberalne demokracije i sekularne ideje, ali i uvidjeti vrijednost i važnost nacionalne države, kulture i tradicije, kao i religije i etičkih normi koje iz nje proizlaze. Tek traženje osjetljive ravnoteže između svih navedenih društvenih ideja i čimbenika dovodi do uspjeha. Pritom valja podsjetiti da nikome nije uspjelo izgraditi kulu babilonsku.

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA (Zagreb, Masarykova 22/IV, srijedom od 9 do 13 sati)

POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. - brojevi 202-255 na CD-u s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. - svi brojevi časopisa (166-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. - svi brojevi časopisa (1-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 4 CD-a	200 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. - svi brojevi časopisa (brojevi 130-165) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja (staro izdanje) - 1 CD	30 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997. i 1998.-2002. - svi brojevi časopisa (brojevi 1-129) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 2 CD-a	60 kn
Ivo BJELOKOSIĆ: Svečenik matični broj St. Grad. 2019, HDPZ Podružnica Dubrovnik, 2002.	80 kn
Kaja PEREKOVIĆ: Naše robijanje, RINAZ Rijeka, HDPZ Zagreb, 2004.	150 kn
Skupina autora: Hrvatske žene u okovima i pjesmi, Riječki nakladni zavod Rijeka, 1997.	80 kn
Bruno ZORIĆ: Svjetlo i sjene (pjesme), HDPZ Podružnica Zadar, 2000.	40 kn
Slavko MILETIĆ: Za dostojanstvo i slobodu, HDPZ Mostar, 2006.	80 kn
Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i porača u Karlovačkoj županiji, Izd. HDPZ - Podružnica Karlovac, 2007., tvrdi uvez, 450 str.	140 kn
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraču, Izd. HDPZ - Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, 2007., tvrdi uvez	150 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: Dr. Niko Koprivica gradonačelnik Dubrovnik, žrtva i mučenik sa Dakse, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, 2009., 72 str.	50 kn
Mijo JURIĆ: Osamnaesto proljeće (Uspomene na godine tamnovanja), HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2009., tvrdi uvez, 312 str.	100 kn
Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini, prir. Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Maja Majbaum i Sanja Rogoz-Šola, izd. Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo i HDPZ Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 528 stranica	150 kn
Žrtve Drugoga svjetskog rata, porača i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmiljeći i Varcar Vakuf – Mrkonjić Grad, prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crnoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, izd. 2B multimediaPrint, Nova Bila, 456 stranica, tvrdi uvez	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih zatvorenika, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, broširano, 302 str.	100 kn
Božidar Božo KOVAČEVIĆ: Križni put dugačak pet godina 1945.–1950. (Svjedočenje o vremenu), HDPZ - Podružnica Karlovac, broširano, 103 str.	40 kn
Slavko RADICEVIĆ: Tri zla dvadesetog stoljeća na tlu Hrvatske, Vlastita naklada – sunakladnici; HDPZ i HDPZ Podružnica Rijeka 2010., tvrdi uvez, 351 str.	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika, drugo, dop. i pros. izdanje, HDPZ, Dubrovnik, 2010., broširano, 304 str.	100 kn
Mato LUKEČEVIĆ: „Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti“, Matica Hrvatska - Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 408 str.	100 kn
Damir BOROVČAK: „GVOZDANSKO, Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora“, Zagreb 2012.	120 kn
DVD Huda Jama - Rudnik Barbara - komunistički zločin 1945.	20 kn
Mara ČOVIĆ: Sjećanje – Svjedočenje. Rijeka, Riječki nakladni zavod, 1996, 111 str.	40 kn
Branimir DONAT: Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika, Zagreb, Dora Krupićeva, 358 str.	100 kn
Andrija Radoslav GLAVAŠ: Hrvatska književnost i duhovnost, Zagreb, Dora Krupićeva, 1999., 442 str., tvrdi uvez	100 kn
Jeronim KORNER: Pjesme duhovnika, Zagreb, Dora Krupićeva, 1998., 328 str., tvrdi uvez	80 kn
Tomislav DRŽIĆ: Hladne je u peklu, vlastita naklada, Zagreb, 2009.	20 kn
Monografija MACELJ 1945. , po promotivnoj cijeni	200 kn

PROGON HRVATSKOGA GRBA (ZAR OPET)?!

Kad smo u siječnju 2005. na stranicama 154. broja *Političkog zatvorenika* objavili članak o progonu hrvatskoga grba u neovisnoj hrvatskoj državi, ilustriravši ga s četrdesetak primjera hrvatskoga grba s početnim bijelim poljem od XV. do XXI. stoljeća (ali bez razdoblja Nezavisne Države Hrvatske), htjeli smo pokazati da se u hrvatskoj tradiciji i povijesti (koja znade i za druge grbove, a ne samo one u obliku šahovskoga polja), ravnopravno pojavljuju grbovi s početnim bijelim (srebrnim) i početnim crvenim (zlatnim) poljem.

Hrvatski grb na svodu kuće W. Zellera u Innsbrucku (oko 1495.)

To početno polje znalo je biti temom o kojoj su ponekad raspravljalici heraldičari i povjesničari, ali skoro nikad, osim u nekoliko zgoda u hrvatskoj političkoj emigraciji nakon Drugoga svjetskog rata, nije predstavljalio predmet političke rasprave: nikad se po tome Hrvati nisu razlikovali niti dijelili! Tek u najnovije doba nam baštinici jugoslavenskih unitarista i boljševika, danas poznatiji pod samodopadnim imenom antifašista – uz korsku pratinju neznalica, budala i spadala raznih sorta, od običnih protuh, skitnica, tradicionalno polupismenih ministara i javnih pravobranitelja do bradatoga Vuka Draškovića

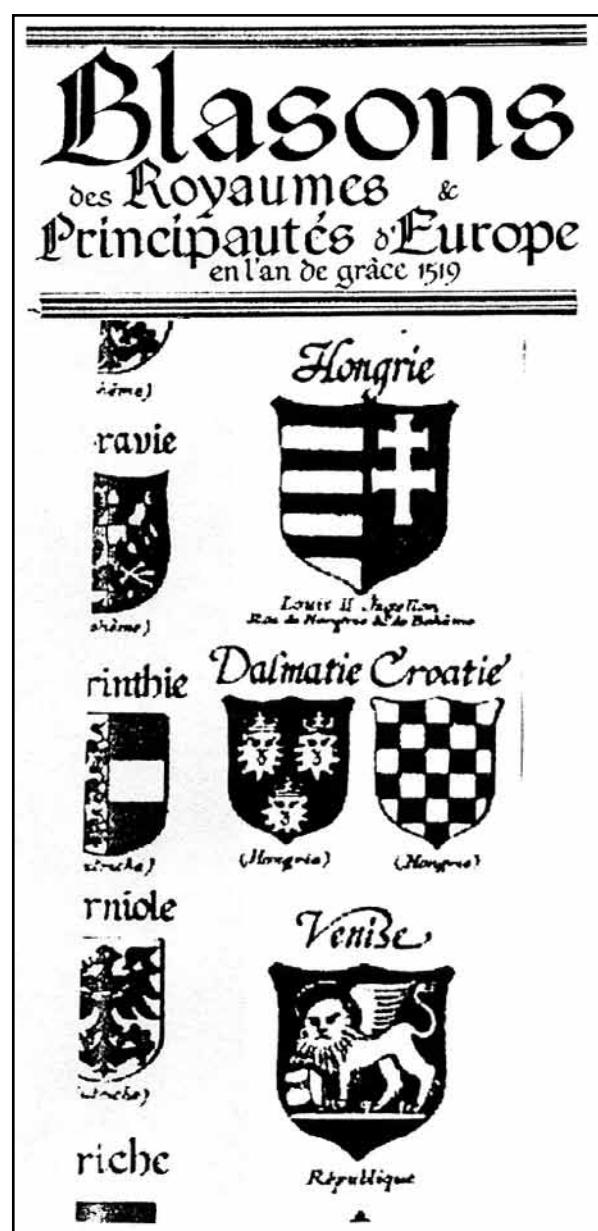
– nameću početno polje našega grba kao presudno političko pitanje, kao čimbenik našega razlikovanja i cijepanja, ujedno kao instrument našega progona.

Totalitarni duh nužno proizvodi neprijatelje, pa oni koji danas žale što nemaju snage zabraniti hrvatski grb kao takav, likuju što imaju snage progonti onu njegovu verziju koja počinje bijelim poljem. Naravno, ne bi ni za to imali snage, da nismo na svakom koraku okruženi kukavštinom i kukaveljima koji jedva čekaju kad će se prostrijeti po podu i lizati tuđe čizme.

Kad smo, dakle, u siječnju 2005. objavili tih četrdesetak grbova s početnim bijelim poljem, bili smo svjesni dosega našega časopisa, pa smo znali da se time neće zaustaviti protuhrvatska hajka niti će se osokoliti faktori kojima nedostaje znanja, dostanstva i hrabrosti da se osove s poda i odupru joj se.

Nisu to uspjeli ni ambiciozni pothvati od našega, a – bilo ih je. Bilo je, naime, već tada objavljeno i nekoliko knjiga posvećenih upravo hrvatskomu grbu. Novinar **Marijan Grakalić** je davne 1990. objavio knjigu *Hrvatski grb – grbovi hrvatskih zemalja*, potom i niz članaka na tu temu. Desetak godina kasnije, 2001. iz pera **Ive Banca** izšla je knjiga *Grbovi – biljezi identiteta*, a nekoliko godina iza našeg članka (zapravo kolaža koji je pretenciozno nazivati člankom) u *Političkom zatvoreniku*, **Dubravka Peić-Caldarović i Nikša Stančić** objavili su opsežnu *Povijest hrvatskoga grba. Hrvatski grb u mijenama hrvatske povijesti od 14. do početka 21. stoljeća* (Zagreb, 2011.).

No, godinu prije spomenute, izšla je knjiga **Marija Jareba** *Hrvatski nacionalni simboli* (Zagreb, 2010.), studija u kojoj je prema mome sudu najtemeljitije do tada – pa i do danas – obrađena ta problematika. Valja još spomenuti ambiciozan članak **Mate Božića i Stjepana Čosića** „Nastanak hrvatskih grbova – podrijetlo, povijest i simbolika od 13. do 16. stoljeća“, koji je osvanuo u zagrebačkom časopisu *Gordogan* koncem 2017. godine. Svi ti članci i knjige pokazuju da je heraldika nešto složenija stvar nego što to zamišljaju kojekakvi priučeni člankopisci s *fera-*

Grbovi europskih kraljevstava i kneževstava iz 1519.

lovske i sličnih jasala i da bi prije bilo kakve rasprave o toj temi bilo pristojno pročitati bar spomenute članke i knjige.

To, pak, štivo pokazuje u najmanju ruku da – kad je već riječ o početnome polju šahiranoga hrvatskoga grba – grb s početnim bijelim poljem nije nikakav „ustaški grb“. Zato smo oholo pomislili kako se smijemo nadati da negdje ipak ima ljudi koji će konačno početi misliti glavom, a ne onim plemenitim dijelom tijela koji je najčešće u dodiru sa stolicom ili služi kao pomagalo pri pražnjenju crijeva.

Pokazalo se da su i te nade uzaludne, a potvrđuje to i ponižavajuća, upravo sramotna zgoda koju je u broju 281 našega časopisa opisao predsjednik Hrvatskoga društva političkih zatvorenika. Robovi robiju, pa smo bili nakanili već u prethodnome, 282. broju – primjerima iz vlastite zbirke, ali služeći se obilno i spomenutim knjigama, ponajviše Jarebovom – uz pomoć kojih stotinu pedesetak slika pokazati koliko duga je tradicija upotrebe grba s početnim bijelim poljem, jednako hrvatskoga (a ako se baš hoće, i jednako ustaškoga!) kao što je i onaj s početnim crvenim. Navajvili smo to na drugoj stranici broja 281 (listopad-studeni-prosinac 2019.).

Zbog nedostatka prostora odnosno zbog opsežnosti priloga, to je moralo biti odgođeno, a ni sada, protivno našoj želji, ne možemo odjednom objaviti cijeli pripremljeni tekst (odnosno sve raspoložive primjere), pa ćemo to učiniti u dva uzastupna broja. Ujedno očekujemo da će poseban osvrt na tu problematiku u idućem broju napisati i dr. sc. Mario Jareb koji je, između ostaloga, u siječnju 2020. imao prigodu o tome napisati i stručno mišljenje za potrebe Općinskoga državnog odvjetništva u Splitu.

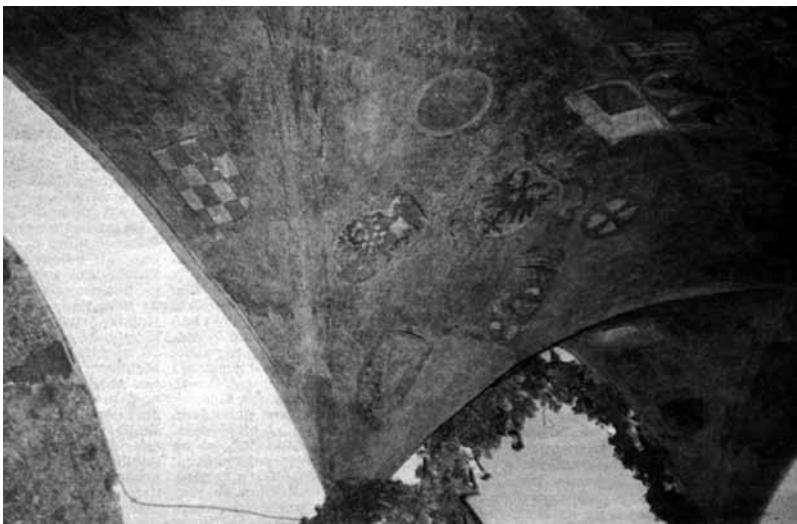
Tamo se je, naime, ponovila ona *Sluge zove Smail-aga*: vječno budni pasdarani jugoslavenske komunističke revolucije su se zgrozili nad tzv. ustaškim grbom i – pozvali policiju. Jugoslavija je uvijek sjedila na pendreku i sablji, pa bi sjedila opet. A i sjedit će, ako joj se dopusti. (T. J.)

Škrinja povlastica iz 1643.

Grb na ploči u zvoniku crkve sv. Lucije u Baškoj (Krk)

Hrvatski grb na fresci iz Innsbrucka (1495.)

Innsbruck: hrvatski grb u kombinaciji grbova drugih zemalja

U STAROM AUSTRIJSKOM GRADU - HRVATSKO OBILJEŽJE IZ 1495/96. GODINE

Hrvatski grb u srcu Innsbrucka

Innsbruck, glavni grad austrijske pokrajine Tirol, smješten podnođu gore Karwendel, gdje rijeka Sill utječe u Inn, glasovito je svjetski zimovalešte. Bio je i središte habsburgskog Olimpijskog igara 1964. i 1976., pa ga je to učinilo još poznatijim i traženijim zimovaleštvom, u kojem dolaze skijali iz cijelog svijeta. Razne velike goste posebno dolaze u grad, u kojem je znana gradiska vijećnica iz XIV. stoljeća, zatim crkva Hafkirche iz XVI. te Žensku crkvu Marijinega rođenja iz XVII. stoljeća i drugi kulturno-povijesni spomenici.

Medutim, u šetnji starogradskim ulicama nasi domaćini, hrvatski Habsburgovi dvadesetak godina živi u Innsbrucku, hteli su nam pokažati zanimljivosti iz hrvatske povijesti. Kad smo stigli u ujak duševnih običaja, morali su se privlačiti i privlačniti kavaniču, zastali smo bez rje-

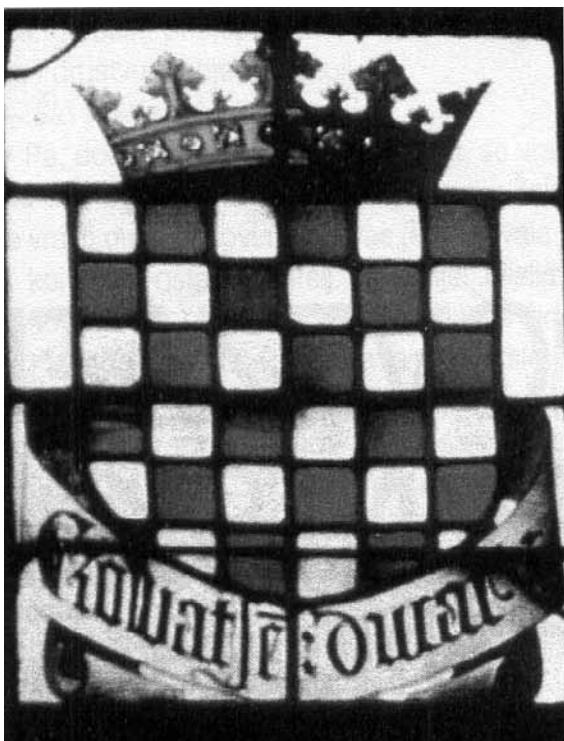
či. Naime, naš prijatelj pokazao je fotografiju srebrne stare graverine iz XV. stoljeća starohrvatski grb, kojem je, prema izjavi naših domaćina, više do 500 godina. Ništa ne može biti starije, avio dok nam je pokazali objavljeni tekst dr. Franzu Heinzu Hyesa, direktora Innsbruckog arhiva. Prema pišanju togu znamenstveniku, hrvatski grb u srednjem vijeku u zdjelju je freskostilski heraldički stil iz 1495/96., koji je otvoren pod slojem zbroje 1998. godine. Hrvatski je u grbovinama austrijske Bosne i Dalmačije, koji su nastali nakon austrijsko-španjolskog ženidbenog ugovora iz 1496. godine. Ovi grbovi su uključeni u hrvatsku skemu, a radi se o crveno-bijelim kvadratnim poljima, na čijim srednjim kvadratima je u sredini habsburgski grb. Ništa nema u spomenu u Općoj enciklopediji nekadarske JAZU u Zagrebu.

Tekst i slike
Armando ČERNJUL

Zgrada u starom dijelu grada pod čijim su svodovima hrvatski grbovi

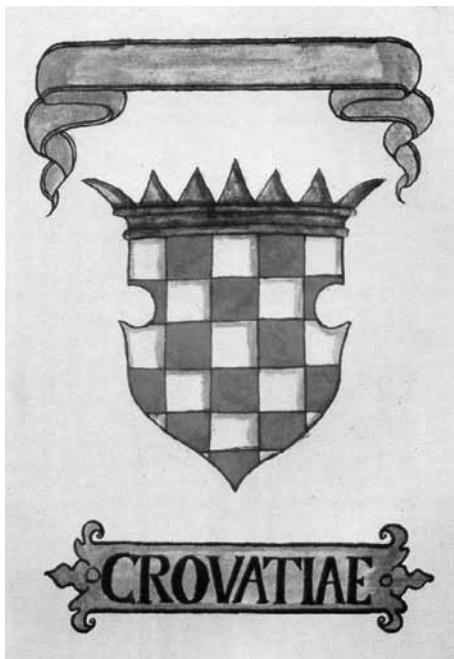
Novinska vijest o grbu iz Innsbrucka

Detalj vitraja zborne crkve u Monsu (Belgija), iz 1511.

Portret Ludovika II. Jagelovića

Hrvatski grb u Fojničkom grbovniku

Pečat na Cetingradskoj povelji iz 1527.

Prikaz pobjede Petra Zrinskog u bitci kod Otočca 1663. s hrvatskim grbom

Hrvatski grb na zemljovidu Matthäusa Seuttera, Augsburg, 1709.

Novi zagrebački kalendar za 1789.

Slika sv. Jeronima: hrvatski grb iz 19. st.

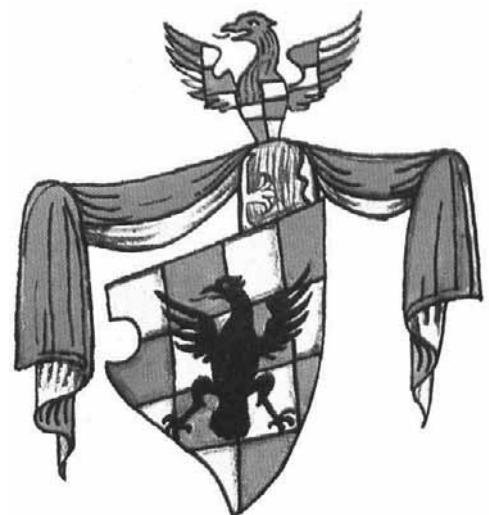

Pod ugarskom krunom, kano s braćom.
Rukuje se Mađar sa Hrvatom.

Grb na letku iz 1860.

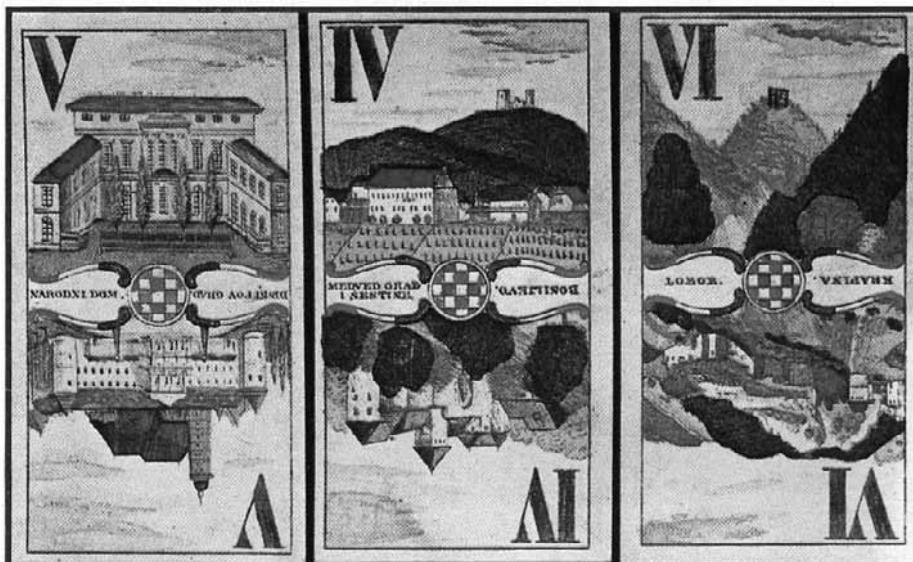
Zemljovid Johanna Baptista Homanna, Nürnberg, 1715.

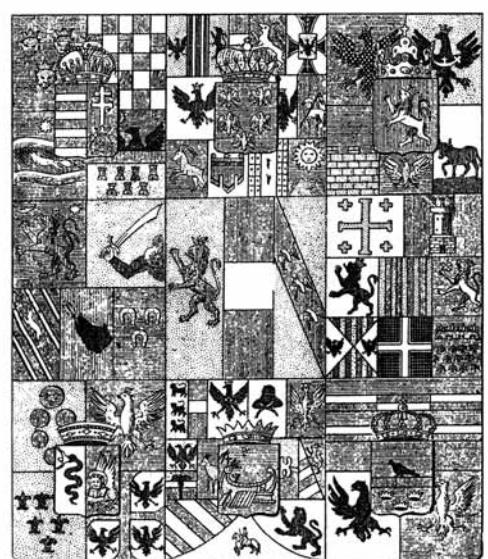
Grb ramskih begova Kopčića iz 17. st.

Banska zastava iz 1848.

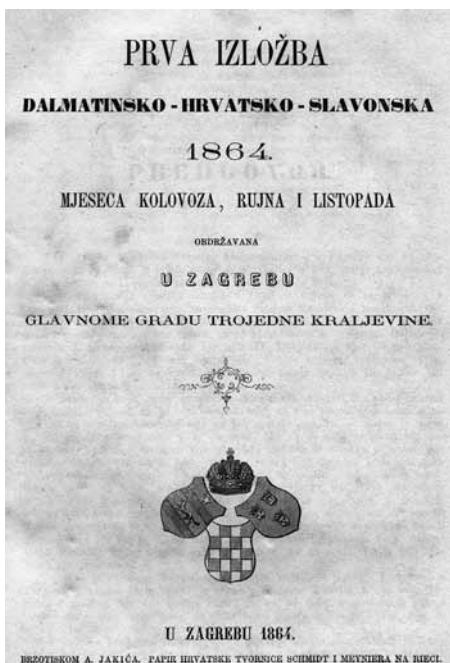
Hrvatski grb na igraćim kartama iz 1847./48.

Carski grb Ferdinanda I. iz 1837.

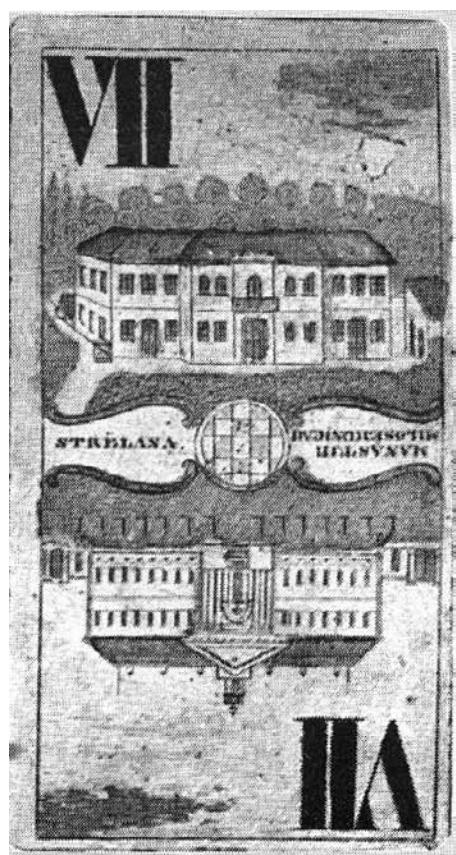
Grb i zastava požeške narodne straže iz 1848.

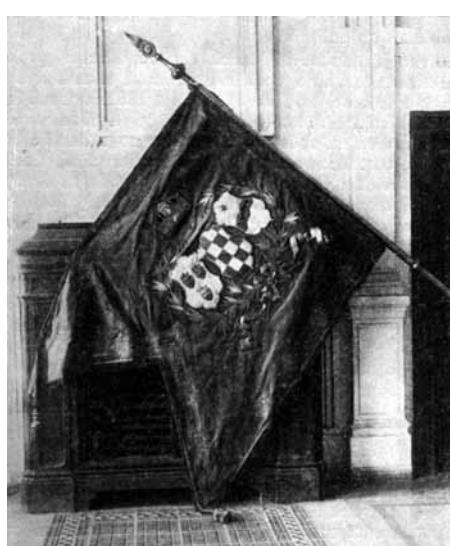
Katalog izložbe iz 1864.

Korice kataloga izložbe (1864.)

Zagrebačka streljana na igraćim kartama Josipa Bäcka (1847.)

Banska zastava Levina Raucha (1869.)

Spomenica u povodu dolaska Franje Josipa I. u Zagreb (1869.)

Hrvatski grb u zajedničkome grbu na poštanskoj zgradi u Pečuhu

Crkva sv. Marka u Zagrebu

Hrvatski grb u natpisu sinske Franjevačke gimnazije (2. pol. 19. st.)

Hrvatski grb u jednoj verziji zajedničkoga grba (19. st.)

Instalacija bana Raucha 1869.

Hrvatski grb na paviljonu Trojednice u Trstu (1882.).

S kostimiranog plesa u Zagrebu 1882.

HRVATI I SRBI U LIČKOJ ZAVIČAJNOJ KNJIŽEVNOSTI IZMEĐU SVJETSKIH RATOVA

Odnos Hrvata i Srba, sukob Hrvata i Srba, bio je tijekom 20. stoljeća jedno od najvećih nacionalnih političkih pitanja, zapravo treba reći da je bilo najveće. O njegovu je rješenju ovisilo postizanje hrvatske državne samostalnosti, koju su Hrvati životno trebali. Težina pitanja pritiskala je naciju ali o kako je ozbiljnim okolnostima bila riječ, u svakodnevnom su životu najintenzivnije osjećali Hrvati u hrvatskim krajevima s visokim udjelom srpskog stanovništva. Napetosti je ondje u zraku bilo puno i lako je pretpostaviti da je ona morala nalaziti odjek i u književnom stvaranju onoga vremena. Već i listanje stranica djela samo pojedinih pisaca jedne i druge strane, ovom prilikom onih kojima je zavičaj bila Lika, ne ostavlja nas bez nalaza.

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće u Lici je živjelo oko 200.000 ljudi, gotovo svi na svojim tradicionalnim seljačkim gospodarstvima, na prostornim cjelinama oko Brinja, Otočca, Vrhovina, Plitvičkih jezera, Perušića, Gospića, Udbine, Donjeg Lapca, Lovinca i Gračaca. Polovica ukupnog stanovništva bili su Hrvati, polovica Srbi. Ranije, tijekom srednjeg vijeka, područje su u cijelosti nastavali Hrvati, čakavci, ali su osmanskim osvajanjima bili potisnuti na područje Gacke. Tijekom 17. stoljeća na ispraznjeni je prostor, iniciativom osmanskih vlasti, stizalo pravoslavno stanovništvo, današnji Srbi. Na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće, nakon odlaska Osmanlija, stizali su Bunjevci, katolici, današnji Hrvati, pretežito na područje Velebita, srednje Like i južne Like. Bunjevcima su se pridružile još dvije skupine – stanovnici Perušića, Ličkog Novog i Bilaja koji su ranije bili prihvatiли islam a onda se, oko 1690., vratili na svo-

Piše:

Maja PAVELIĆ RUNJE

ju staru katoličku vjeru, te također skupina doseljenika s područja Gorskog kotara i dijela Primorja.

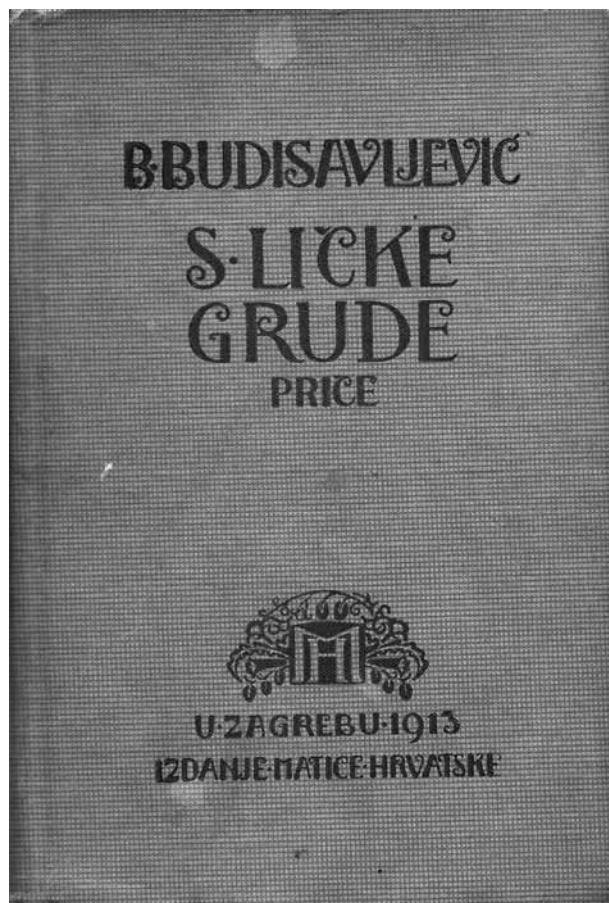
Ličke Hrvate i ličke Srbe dijelili su vjerska pripadnost i svjetonazorski pogledi

zavičajnim govorima. Hrvati Bunjevci govorili su novoštokavskom zapadnohercegovačkom ikavicom, Hrvati starosjeditelji u Gackoj srednjom čakavicom miješanoga ikavskog i ekavskog izgovora, a perušički Hrvati zapadnobosanskom ikavicom. Srbi su govorili novoštokavskom istočnohercegovačkom ijkavicom.

Također, skupine su na različite načine pristupale gospodarenju, Hrvati su se bavili pretežito zemljoradnjom, a Srbi stočarstvom. Postojale su razlike u materijalnoj kulturi, u načinu kako su gradili kuće i izrađivali tradicijsku odjeću. Različita je bila i orientacija prema napretku i znanju, osobito vidljiva nakon što je austro-ugarska vlast u drugoj polovici 19. stoljeća sustavno pristupila otvaranju seoskih škola. Srbi su pokazivali nešto manje zanimanja za školovanje djece, vjerojatno u skladu s nižim stupnjem školovanosti pravoslavnih svećenika.

Hrvati i Srbi, kao narodnosne skupine, držali su se u velikoj mjeri odvojeno. Dostupni crkveni statistički podatci, iz 1900., pokazuju da miješanih brakova na pojedinim područjima gotovo da i nije bilo, a da ih je na područjima na kojima su se događali bilo manje od 5 posto od ukupnog broja sklopljenih brakova. Visoku odvojenost potvrđuje i niski intenzitet jezičnog miješanja, koji je bio minimalan čak i na leksičkoj razini, na kojoj se u jezicima u dodiru najprije i najšire događa.

Sedamdesetih godina 19. stoljeća suodnos je zadobio prvu negativnu dinamiku, slično kako je to bilo i u drugim hrvatskim krajevima. Nacionalni identifikacijski procesi počeli su teći većom brzinom, Hrvati i Srbi sve su se jasnije doživljavali narodima, iako su se još dugo koristili i

Bude Budislavljević, S ličke grude (1913.)

utemeljeni na vjerskim tradicijama. Hrvati, su, primjerice, vrlo dosljedno prianjali uz kršćanske obiteljske norme – u izvješću kraljevskog podžupana Ličko-krbavske županije iz 1910. čitamo da je u županiji postojala 331 izvanbračna zajednica, od toga 66 katoličkih, a 270 pravoslavnih. Pripadnici su skupina govorili različitim

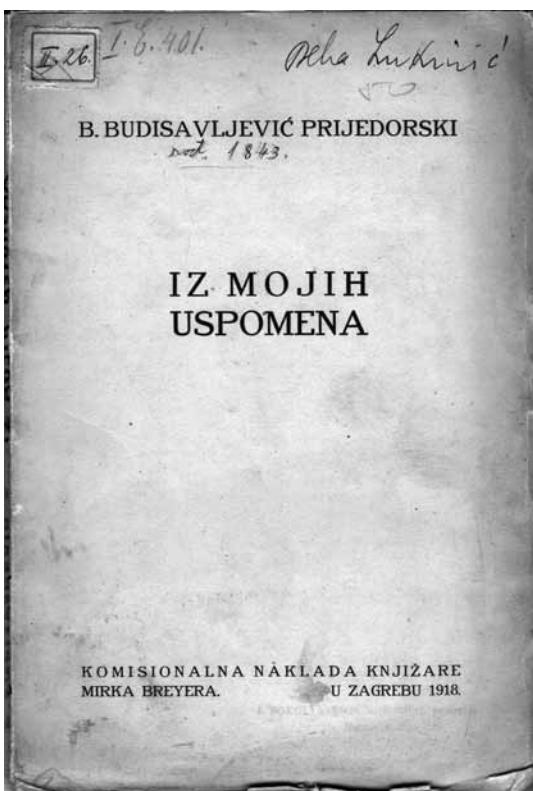
predstnički nazivi, najčešće nazive Bunjevac i Vlah (u izgovoru: *vla*). Lički Hrvati su osjetili da je njihov politički interes nacionalna integracija, pa i samostalnost i vlastita država, učitelja su u Anti Starčeviću, i to vlastitome zemljaku (Žitnik, kraj Gospića, 1823. – Zagreb, 1896.), već imali. Srbi su se, razumljivo, okretali prema matici, prema Beogradu. Jedni su drugima stajali na putu.

Sa srpske je strane o životu u Lici, u razdoblju na kraju 19. i na početku 20 stoljeća, najiscrpljije pisao književnik i političar Bude Budisavljević. Liku je vrlo dobro poznavao, i to, kako je sam napisao, „od Male Kapele do Vratnika, od Plitvičkih jezera do Popine u Zrmanji“.

Bude Budisavljević, o Stipi i Obradu

Bude Budisavljević (Bjelopolje, 1843. – Zagreb, 1919.) odrastao je u obiteljskom domu u Pećanima na Krbavskom polju. Obitelj je pamtila pretke Bojana i Manoila, koji su došli u Liku s prostora kosovskog Prizrena i naselili se u krbavska sela Pećane i Jošane. Budisavljevićev je otac bio Bude, a braća Jovo, Mane i Stanislav. Obitelj je bila u rodbinskim vezama s brojnim pravoslavnim svećenicima u ličkim selima i zaseocima nastanjениma Srbima, pa i s ocem Nikole Tesle, popom Milutinom rodom iz Raduča. Uz prezime je koristila naziv *plemeniti* prema pravu stečenu u ranijim naraštajima, zbog zasluga na bojišnicama. Graničarskog je vojnog plemstva u Lici bilo i na srpskoj strani, iako ipak manje negoli među Hrvatima.

Budisavljević se školovao na gimnaziji u Senju, gdje je njegov otac, graničarski časnik, godinama bio na službi. Bio je nadaren mladić, volio je učiti, i školovanje je mogao nastaviti na visokoj vojnoj upravnoj školi u Beču. Školovanje i sposobnosti, i najglavnije, lojalnost osobi i politici bana Dragutina Khuena Hédervárya, dovele su ga na istaknute upravne položaje u raznim hrvatskim krajevima, od 1889. do 1902. na službu velikog župana Ličko-krbavske županije. Budisavljević se

Budisavljevićeve uspomene

od mlađih godina bavio i književnošću, pisao je pripovijetke, dvanaest ih je 1913. objavljeno u zbirci *S ličke grude*, u izdanju Matice hrvatske u Zagrebu. Pisao je i sjećanja, zapisi su objavljeni 1918. pod naslovom *Iz mojih uspomena* u nakladi zagrebačkoga knjižara Mirka Breyera, a u novije doba, 2012., pod naslovom *Memoari - Pomenci iz moga života* u bjelovarskoj nakladničkoj kući Horvat.

Budisavljević se u mладости, do oko svoje 30. godine, znao izjašnjavati Hrvatom, što je bilo u skladu s duhom vremena, a sigurno je bilo povezano i s bliskim vršnjačkim prijateljstvima iz senjske gimnazije, i s činjenicom da je Hrvatska bila u državnim okvirima Habsburške Monarhije odnosno Austro-Ugarske. Nakon okupacije Bosne i Hercegovine i žustre hrvatsko-srpske polemike koja je s tim u svezi uslijedila među prvcima jedne i druge strane, a najkasnije od 1873., osjećao se međutim još samo Srbinom. U to su vrijeme promjene već bile duboko zahvatile cijelokupno ličko pučanstvo, iako naravno ne sve ljudi na isti način. I onodobni su identiteti, baš kao i današnji, pokazivali heterogenosti. Bilo je stvarnog ili hinjenog bagateliziranja narodnosnih

razlika zbog političkog prilagođavanja ili možda zbog uvjerenja, ali i bagateliziranja zbog složenosti vlastitih individualnih biografija, primjerice u slučaju jednog roditelja Hrvata a drugog Srbita.

Prateći Budisavljevićeva postignuća u Lici po pojedinim mjestima i selima – gradnju škola, popravljanje cesta, održavanje crkava i župnih kuća, uređenja vodotokova – moguće je uočiti da su investicije iz ondašnje državne blagajne bile znatne, uspoređuju li se s bijedom koju je sa sobom donijela kasnija beogradska uprava. Teže je međutim zaključiti, je li se Budisavljević na isti način odnosio prema Hrvatima i prema Srbima, ili je jednima davao manje a drugima više.

U *Pomencima* sam Budisavljević uvihek ponovno ističe da je trajno pazio na ravnotežu, da je Srbe i Hrvate smatrao „svojim zajedničkim narodom“. Piše kako je na isti način suzbijao i isticanje hrvatstva i isticanje srpstva. Opisao je da se jedne godine su protstavio bučnom velikosrpskom nastupu pravoslavnih svećenika na Plitvicama, drugom prilikom da je odbio podržati izbornu kandidaturu rođaka Mile Drakulića u Brlogu a koja bi bila onemogućila pravaša Ladislava Krajača, da je u Korenici ustrajno pritisao mjesnog glavara Milana Mrkšića da mještanima ne dopusti vješanje srpskih nacionalnih zastava. Opisao je da su ga starčevićansko *Hrvatsko pravo* i gospički *Hrvat* Marka Došena neprestano vrijedali i tvrdili da je neprijatelj Hrvata, ali da je on napade podnosiо mirno i bio protiv zabrane glasila. A tvrdi da nije volio ni zagrebački *Srbobran* urednika Paje Jovanovića, zato što „grdnja i mržnja na hrvatstvo u hrvatskoj zemlji nikako s vrljom mi bilo nije niti je biti moglo, [meni] u dnu grudi svoje Srbinu“.

Budisavljevićev je književno stvaralaštvo vrijedno. Ali zainteresirani će čitatelj odmah zapaziti da je opisivao isključivo život ličkih Srbija, da književni likovi govore isključivo ličkim srpskim govorom. Hrvatski se lik, lik Stipe, pojavljuje samo na jednom mjestu, u pripovijetki *Susjedi*, i to zato da bi odigrao ulogu u

scenskoj igri koja treba artikulirati Budisavljevićevu navodnu političku zamisao o mogućem dobrom suživotu.

Stipe je, naime, bio vlasnik jedne od dviju seoskih trgovina, druga je pripadala Srbinu Obradu. Bio je siječanj, vrlo hladno, a počeo je i jaki snijeg, i „...ne sipi, već siplje, kao da bi iz tisuće i tisuće vreća, pred kućom, za kućom, oko kuće, u gaju, širom okolo [...] pa tako vas dan drugi, tako svu noć, i dalje ne pitaj...“ Padalo je danima. Obradu nitko nije dolazio, nije bilo kupaca, bilo mu je dosadno. Ali Obradova „vrijedna planinka, razborita tiha vjenčana mu druga“, savjetovala je mužu: „Ama, Obrane, kako bi bilo da pođeš u komšiluk do Stipe? U njih nema djece pa će i njima dodijati ovo čamanje, bez kuma i druga.“ Obrad je prijedlog oštro odbio zato što je Stipe, eto, prema njemu sve bezobrazniji, više ga je puta i uvrijedio. Ali žena ga je stišavala, uvjeravala ga da je „to bilo samo zato što je Stipe čitao iz onih svojih novina [...] a, ama bolan, i ti sve vjeruješ što tvoje novine donose, i tebi su tvoje pomutile mozak pa u tebi toliko puta uvrije i kipi kad ih dočitaš. A sjeti se kako si mi nekad češće kazivao da ste se lijepo, bratski gledali.“

Mile Budak (Sveti Rok, 1889. – Zagreb, 1945.), najveće ličko književno ime na hrvatskoj strani – veliko ime hrvatske nacionalne književnosti – čitao je Budisavljevićeve pripovijetke čim se knjiga *S ličke grude* pojavila. U zagrebačkom je *Savremeniku* 1914. objavio i osvrta. To je vrijeme Budak imao dvadeset i pet godina ali je političke okolnosti već izvrsno poznavao, u politici je već bio od viših gimnazijskih razreda, kao jedan od prvaka mladohrvatskog pokreta. Ipak, nije nastupio napadački, dapače, pohvalio je Budisavljevićevu književnu vrsnost, a autoru je na smiren način prigovorio da je Liku prikazao drugačijom negoli ona jest, da je prešutio da u Lici žive Hrvati. Začudo, Budak ovom prilikom nije kritizirao priređivača knjige Josipa Pasarića, Hrvata, po struci kroatista, koji je u predgovoru napisao da je Budisavljević „vjerno opisao Liku i Ličane“, i da „je jezik likova fotografija čistoga narodnoga govora“. A Pasarićevo tumačenje, kakvo ćemo u kasnjim godinama sa strane hrvatskih

„stručnjaka“ češće susretali, treba opisati izdajničkim, zato što Liku prepusta Srbima.

Ideju o nužnosti ostvarivanja hrvatske slobode i države početkom su stoljeća, znamo, najsnažnije pronosili starčevićanci. Budisavljeviću nisu vjerovali, ni oni u Gospicu ni u oni u Zagrebu, i nisu propuštali priliku da pokažu što misle o njegovu „zajedničkom ličkom narodu“. Budisavljević na više mjesta u *Pomencima* opisuje kako je doživljavao i fizičke nascrtaje, primjerice u rujnu 1902., kada se iz Gospica bio preselio u Zagreb. Opisao je: „Nahuškana je svjetina Starčevićeve fajte, posebno omladina, došla i pred moj stan u Dalmatinskoj ulici te se je strašnim urlikom stala bacati kamjenjem na žaluzije moga stana u I. katu kuće broj 9. Tek sam se trgao iz teška sna, kad su moji sinovi u zrak ispalili nekoliko hitaca, a to se je naravski raznijelo po gradu i po novinama kao gadno zločinstvo i ja sam druge noći bio spreman s mojim sinovima na djelotvornu obranu provali li nahuškana svjetina u kuću.“

Prosvjedi su inače tih dana bili najizravnije potaknuti poznatim političkim proglasom mladoga srpskog publicista, kasnije odvjetnika i političara Nikole Stojanovića „Srbi i Hrvati“, poznatijeg po pokliku „do istrage vaše ili naše“. Stojanović je pisao o tome da Hrvati i Srbi ne mogu skupa, da jedan od dvaju naroda mora nestati, a da on misli kako će to biti Hrvati zato što „nisu ni pleme ni posebna narodnost“, zato što „su brojčano manji, slabi i nesposobni za vlastitu državnost“, pa i zbog toga što „žive svuda pomešani sa Srbima“.

Stevan Jelača iz Divosela, kraj Gospicā

Iskustvo Prvoga svjetskog rata, u kojem su Hrvati i većina Srbra bili na suprotstavljenim stranama, dodatno je znatno otežalo odnose Hrvata i Srba u Lici. A stvaranje Kraljevstva Srbia, Hrvata i Slovenaca 1918., ne treba ni govoriti, odnose je pot-

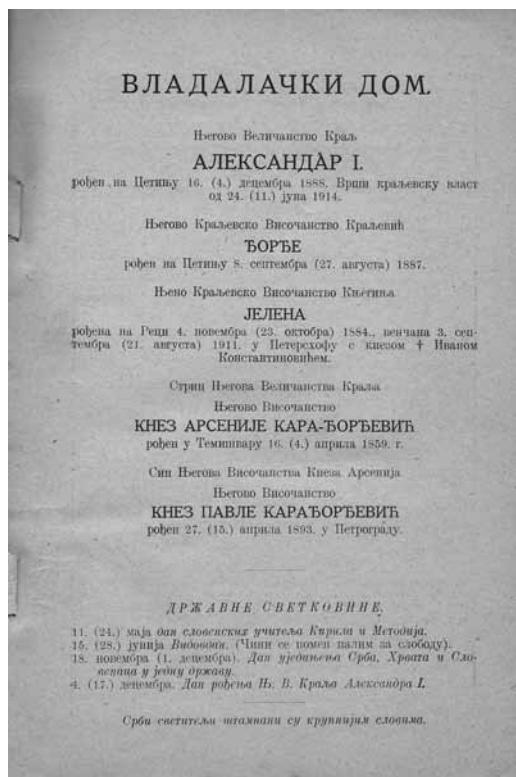
Kalendar Srpsko kolo za 1922.

puno poremetilo. Hrvatima se opasno smrklo, a Srbima se razdanilo, njihova je bila vlast, njihov čas. Potraga za književnim radovima Ličana Srba u razdoblju o kojem je riječ pokazala se otežanom – moguće je da je trebalo intenzivnije tragati a moguće je i da je književnika bilo doista malo. Ipak, i prelistavanje stranica samo trojice autora – Stevana Jelače, Dragoslava Aleksića i Petra Petrovića Pećije – svjedoči o velikom novom srpskom nacionalnom samopouzdanju, i istodobno o činjenici da je riječ o kulturnom krugu vrlo drugačijem od hrvatskoga.

Autora Stevana Jelaču iz Divosela, kraj Gospicā, sela nastanjena Srbima, susrećemo u *Srpskom kolu*, *narodnom kalendaru za godinu 1922.*, tiskanome u Zagrebu, srpskim, cirilicom. Objavljena je njegova duga pjesma u desetercu „Pogibija Nikole Počuče, dobrovoljca iz Like, junaka pjesma sa solunskog fronta“, na ličkoj govornoj (i)jekavici. O Jelači danas nažalost ništa ne znamo, pretpostavljamo da nije bio baš književnik već možda svećenik ili učitelj, ili seljak koji se okušavao u pisanju, kakvih je bilo u svakom selu. Početni Jelačini stihovi su sljedeći: „Oj, mladosti moji mili snovi / Divoselo, ispod Velebita

/ Đe sam danak bjeli ugledao. / Da li će te ogrijati sunce / Od Srbije naše mile majke? / A ti moja ostarjela majko, / Koja si me u vrleti Ličkoj / othranila na desnici ruci / I preslici drva šimširova / Oprosti mi svoju hranu, majko / Kojom si me na sangu podigla / Jer me više ugledati nećeš. / Mlađah bijah od sedamnaest ljeta / Kad sam prvog oborio Švabu / Na studenoj Drini valovitoj...“

Sam kalendar, *Srpsko kolo*, cijeli je ilustrativan za novu situaciju. Započinje stranicom na kojoj je prikaz „Rodoslov lja Vladalačkog doma Njegovog Visočanstva Kralja Aleksandra I. rođenog na Cetinju 16. (4.) decembra 1888, koji vrši kraljevsku vlast od 24. (11.) juna 1914.“ Na drugoj je stranici tekst srpske himne: „Bože pravde, ti, što spase / Od propasti do sad nas. / Čuj i od sad naše glase / I

Početna stranica kalendara
Srpsko kolo za 1922.

od sad nam budi spas [...] Složi srpsku braću dragu / Na svak dičan, slavan rad. / Sloga biće poraz vragu / A najjači Srpstvu grad!..“ Časopis je najpomnije ispunjen književnim prilozima srpskih autora iz hrvatskih pokrajina sa srpskom manjinom, iz svake po jednim – iz Srijema, Slavo-

nije, Banovine, Korduna, Like i sjeverne Dalmacije – s implicitnom porukom da je riječ o srpskim pokrajinama.

Drugi srpski autor, Dragoslav Aleksić (Bunić, kraj Korenice 1901. – Beograd 1958.) jest bio književnik. Aleksić je odrastao u Gračacu, gdje mu je otac godinama bio na službi sudca. Studirao je u Pragu, a nakon studija se još jednom vratio u Gračac. Kasnije se preselio u Srbiju, u Beograd, i ondje je djelovao kao novinar i književnik. Svoj najpoznatiji rad *Ličanke – pesme iz naroda*, tiskao je 1934. u Gračacu, ciriličnim pismom. *Ličanke* su, kao što i ime kaže, zbirka srpskih narodnih pjesama, i to pjesama prikupljenih u Gračacu i bližoj okolici. Knjiga započinje posvetom: „Ovu zbirku pesama posvećujem dobrovoljcima – Ličanima, palim na bojnom polju za vreme svetskoga rata radi oslobođenja i ujedinjenja našega naroda“.

Aleksić je za knjigu napisao dulji predgovor, o Lici, o životu ljudi, i to srpskim standardnim jezikom – dok su pjesme, naravno, na ličkoj govornoj srpskoj (i)jekavici. Aleksić je u predgovoru na prvom mjestu naglasio kako su Srbi u gračačkom kraju desetljećima podnosili teški politički teror – iako nije objasnio s čije je strane taj teror dolazio. I s najvećim je zadovoljstvom zaključio da je u međuvremenu srećom sve drugačije zato što su „Ličani konačno doživjeli oslobođenje“.

Opisujući same ljudi, Aleksić je napisao da „Ličana odlikuje zdrav duh i nacionalna svest i on tu ne luta, jer gusle o zidu, koje nikada ne popada prašina, čeliče i krepe njegovu dušu pesmama opevanih uzornika. Nikada od Kosova do oslobođenja on ne beše zadovoljan. Radostan je sada, vidjevši ostvarenje svojih idea.“ Dalje je napisao kako Ličane krasi velika hrabrost, koju da su pokazivali i u najtežim vremenima, i „nisu se dali zastrašiti jer su im u svesti uvek kroz pesmu usađeni bili Dušan Silni, Kosovo, Obilić, Jančović Stojan, Smiljančić Ilija, Kralj Petar i mnogi naši velikani i junaci.“

Istina, Aleksić je spomenuo da u Lici žive i Hrvati, zove ih *katolicima*, i kaže da je riječ pretežito o Bunjevcima, kako da i oni sami sebe nazivaju. I piše da kod Bunjevaca nije opazio „pesme nacionalno-istorijskog sadržaja, već samo lake pesme, u kojima prevladava pretežno lirska karakter jer su više ljubavne i uz to u njima ima više sklonosti ka verskom momentu.“ Aleksić je odmah predložio i rješenje koje da će kompenzirati manjak junaštva kod Hrvata, pa je napisao: „Jedni i drugi, hvala providenju, baš danas se mogu dopunjavati, tim pre što se posle do sadašnjih iskustava i lutanja bratski odnosi popravljaju i iz dana u dan postaju sve jači i srdačniji. [...] Danas ih sve skupiti ime Jugoslaven.“

Evo i dvije pjesme iz *Ličanki*, pjesme „Polećela“ i pjesme „Za slobodu“. Pjesma „Polećela“ glasi: „Polećela dva anđela, oba sa neba. / Jedan nosi zlatnu krunu Cara Dušana / Drugi nosi britku sablju Svetog Jovana. / Koji nosi zlatnu krunu Cara Dušana / Ovaj veli: 'Ja ďu srpske zemlje do mora'. / Koji nosi britku sablju Svetog Jovana / Ovaj veli: 'Ja ďu sabljom pobit dušmana'. / Uz Srbiju prihvatiš barjak slobode / Poletiće Crna Gora da nam pomogne. / Pjesma „Za slobodu“ glasi: „Prešli Srbi Drinu vodu / Pa se biju za slobodu. / Šnjima biju Crnogorci / I bosanski dobrovoljci.“

Treći lički srpski književnik koji je djelovao tijekom trajanja prve Jugoslavije, a čije su nam stranice dostupne, je Petar Petrović Pecija (Otočac, 1877. – Zagreb, 1955.). Petrović je po struci bio inženjer šumarstva, na službi u više hrvatskih mješta, ali je i puno pisao, objavio je više od trideset naslova, većim dijelom u zagrebačkoj Nakladi Kugli. To su *Rkać*, Ćako, *U naviljcima*, *Ruška*, *Mrak*, *Pljusak*, sve komedije na temu života srpskih seljaka Petrovićeva zavičaja, dakle, gacke Like. Govor likova je, očekivano, lička srpska i jekavica. Štivo je to redovito lascivna sadržaja, prilično skučenih misaoni preokupacija, sve slično jedno drugome. Petrovićev je međutim imao istaknuto mjesto u kulturnom životu svoga vremena, komedije su se izvodile u brojnim hrvatskim kazalištima, pa i u Hrvatskome narodnom kazalištu u Zagrebu, i to vrlo

često. Vjerujemo da je činjenicu, osim komercijalnošću, moguće razumjeti još jedino kao snažno političko forsuriranje sa strane kulturnih vlasti.

Nekoliko Petrovićevih komedija mjesto su našle i u antologiskom nizu *Pet stoljeća hrvatske književnosti* objavljenome u drugoj Jugoslaviji, u nakladi Zore i Nakladnog zavoda Matice hrvatske. Riječ je o 72. svesku, tiskanom 1969. Autor uvodnog eseja u ovom je slučaju bio Branko Hećimović, stručnjak za hrvatsku dramsku književnost. Za oko odmah zapinje Hećimovićeva tvrdnja da su Petrovićeva djela „dosljedno pisana ličkim govorom“, sugerirajući da je taj govor jedini ili dominantni govor Ličana. Hećimović je, osim što je bio kroatist, podrijetlom bio iz Perušića, Hrvat, i sigurno je da su ga na tvrdnju mogli navesti samo strah i političko ulizivanje.

Mile Budak, Jure Pavičić, Zlatko Milković, Mate Orišković, Karlo Mirth – u borbi

Na hrvatskoj je ličkoj strani u razdoblju između dvaju svjetskih rata va djelovalo niz književnika. Mile Budak je, spomenuto je, sigurno bio najistaknutiji. A Budak je u svim svojim književnim djelima doticao politički sukob Hrvata i Srba, iako u vijek vrlo minimalističkim pristupom, doista književnički. Tragao je za rješenjima. Bio je vrlo hrabar čovjek, u svim se djelima osjeća odlučnost, odlučnost o tome da Hrvati moraju misliti o obrani, i o fizičkoj obrani.

Ali Budak jest naravno imao ljudske, etičke dvojbe. U dubini je duše snažno bio protiv svakog rata i ratovanja, dugo se je nadao mirnom rješenju. Ilustracija je pripovijetka „Naš gospodin nad Likom“. U njoj je Budak opisao kako se Isus Krist u pratnji svog učenika Petra uputio u naše krajeve i popeo na Velebit da bi razgledao Liku. S jednog od vrhunaca divili su se krajoliku. Petar je o Lici znao više i tu mačio je Isusu. Rukom mu je pokazivao sela i gradiće u kojima su živjeli Hrv-

ti – Boričevac, Udbinu, Lovinac, Sveti Rok, Lotić, Planu Balenovu, Poljanu, Udbinu, Otočac, Brinje. A pokazivao je i sela i gradiće u kojima su pretežito živjeli Srbi – Štikadu, Guduru, Mazin, Počitelj, Vrebac, Lapac, Gračac, Korenicu. Isus se raspitivao o pojedinostima, osobito je želio znati jesu li ljudi u Lici pobožni. Petar mu je odgovorio: „Jesu, jesu, Rabi. Ima

godina 20. stoljeća. Program sadrži njuvu o tome da će se Hrvati braniti čim dobiju priliku – a priliku da će tražiti – i da se tada može dogoditi da nasilnici teško plate. Dragoslav Aleksić bio je potpuno u krivu kad je tvrdio da Hrvati znaju samo lirske pjesme.

Slično su kao Budak u spomenutom vremenu doista mislili i pisali i drugi Hrvati Ličani. Osobito otvorene stavove susrećemo u književnim djelima objavljinama na samom kraju tridesetih godina, posebno 1940., kada je Jugoslavija očito već bila oslabjela. Radnje doduše u pojedinim slučajevima jesu vremenski premještane, ali su značenja jasna. Znakoviti su, primjerice, književni radovi Jure Pavičića i Zlatka Milkovića. Jure Pavičić (Boričevac, 1906. – Rim, 1946.) je u Zagrebu diplomirao kroatistiku, objavljivao je pjesme, autor je drame *Andrijica Šimić*. Najpoznatija mu je zbirka pri-povijedaka *Krčevina*, tiskana 1940. u izdanju Matice hrvatske.

Pavičić je u *Krčevini* pisao politički vrlo otvoreno, zapravo angažirano, i to u tolikoj mjeri da sama književna potka teret jedva podnosi. A opisivao je život seljaka rodnoga Boričevca, sela smještena iznad Lapca, na samoj granici Like i Bosne, i to ljude pritisnute teškim radom ali i žestokom srpskom represijom. Opisivao je i svoj vlastiti životni put – o tome kako je u Zagrebu često bio bez posla, kako se skrivaو i spavaо po hladnim tavanima, kako je doživljavaо uhićenja i teška mučenja – pripovijetke su pune opisa policijskih mučenja.

Osobito su potresne patnje opisane u pripovijetki „Žive rane“, pripovijetke koja dotiče masovna uhićenja nakon Velebitskog ustanka. Pavičić je pisao: „Dana 28. rujna 1932. navečer u 9 sati došli su detektivi po Juku u čeliju i opet ga odveli na tavan, bolje reći odnjeli, jer on više nije mogao hodati. Našao je ondje još devetoricu braće Ličana koje je onaj čas do-premila policija iz Gospića. Juku su objesili za noge kao oderana brava, pa je imao

Dragoslav Aleksić, *Ličanke – pesme iz naroda* (1934.)

ih, doduše, razne krvi i razne vjere, ali su svi potpuno jednaki, jer čim koji čovjek ovamo dođe, odmah ga izjednači s ostalim ovaj kamen i prava lička bura.“

Na brojnim drugim mjestima u svojim književnim djelima Budak je napuštao blage i pomirljive tonove. Slikovita je pripovijetka „Do ‘ednom“ iz zbirke *Vučja smrt* objavljene u Zagrebu 1941. Pripovijetka je o Luki Miletiću iz Gaja Miletića, sela kraj Svetog Roka. Luka se našao u situaciji da mu drugi bezobzirno čine nažao. Dugo je gutao, ali kad mu je prekipjelo, snažno je reagirao. Budak je češće pisao da će Hrvati trpjeti do ‘ednom. „Do ‘ednom“ treba zapravo smatrati političkim programom ličke hrvatske elite tridesetih

dvije muke, jedna mu je muka bila visiti ali druga je strašna i užasnija muka bila gledati kako muče zdrave i prave ljudе“. Pavičić u *Krčevini* nije skrivao da misli da je otpor nužan i opravdan, i da je spremjan izložiti vlastiti život. Nešto kasnije, u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, bio je na visokim državnim dužnostima. U svibnju 1945. uspio se spasiti, doći do Rima. U veljači 1946. nađen je mrtav u hotelskoj sobi, prijatelji i obitelj bili su uvjereni da je bio žrtva jugoslavenske OZN-e.

Zlatko Milković (Krašić, 1911. – Pariz, 1946.) pisao je sa sličnom političkom tendencijom kao i Pavičić, također potičući na otpor kao na jedini način izbavljenja. Po struci je bio biolog, tridesetih je godina radio kao kustos Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja u Zagrebu. Objavio je romane *Zrinjevac*, *Buđenje*, *Braća Seljani*, *Tamnica*, a dramatizirao je Budakovu pripovijetku „Grgičine gusle“. U pripovijetki „Hitac u noći“ tiskanoj u *Ličkom grudobranu*, koji je 1940. u Zagrebu objavilo Društvo Ličana Hrvata, opisao je život djevojke Ika Nikšić, kćeri Jure Nikšića, vlasnika velike gostonice i prenoćišta na cesti Gračac – Gospic. Oca su početkom tridesetih ubili jugoslavenski žandari, a jedan je od ubojica kasnije zamislio da bi se Ika trebala udati baš za njega. Projeto joj je da će joj upropastiti brata odbije li ga. Ika, koja u pripovijetki za sebe kaže da se boji samo Boga, zločinca je namnila u Velebit i ondje ga je bez krzmana ubila hitcem iz pištolja.

Zlatko Milković je Ličan bio podrijetlom, roditelji su bili iz Smiljana, kraj Gospića, sam je bio odrastao u Zagrebu. Čitatelj lako može opaziti da je dobro poznavao političke prilike u Lici, ali da Liku ipak nije poznavao u pojedinostima. Nedovoljno poznavanje prostora, prilika i govora, uz političku tendencioznost, opterećuju autentičnost i književnu vrijednost njegovih djela. Milkovićeva je sADBina, poput Pavičićeve, također bila tragična. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bio je na više istaknutijih dužnosti, također i na dužnosti atašea za kulturu pri hrvatskom poslanstvu u Berlinu. Uspio je 1945.

izbjegći u Pariz, ali mu se ondje 1946. izgubio svaki trag. Prijatelji su bili uvjereni da ga je OZN-a pronašla i ubila ga.

Na hrvatskoj strani pozornost privlače još najmanje dvojica ličkih književnika, Mate Orišković i Karlo Mirth. I u njihovim je književnim djelima moguće dobro razaznati politički stav, o tome da su prilike dramatične i da odlučan otpor smatraju izlazom. Ali Orišković i Mirth ispunjuju i ozbiljnije književničke kriterije, pišu lijepo, radovi pripadaju vrjednijoj hrvatskoj književnosti.

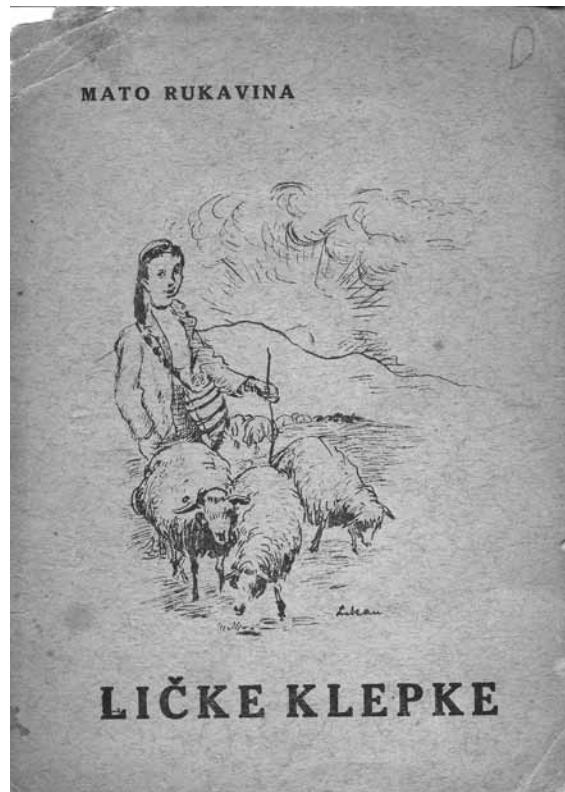
O životu Mate Oriškovića (Široka Kula, 1904. – Bleiburg, 1945.) znamo nažalost malo, tek da je bio prosvjetni djelatnik, vjerojatno gimnaziski profesor. Ostavio nam je roman *Mejrina krv* i opsežnu pripovijetku „I pronađe ga Čopo“. Pisao je koristeći se perusičkim govorom. „Čopo“ je tiskan 1940. u spomenutome zagrebačkom *Ličkom grudobranu*. A pripovijetka je doista zanimljiva, pravi triler. Hrvati su u njoj pametni, lukavi, odlučni i hrabri. A Čopo je među njima najhrabriji. Gdje je on, ondje je pobjeda!

Posebnu je pobjedu izvojevao kod crkvice Svetog Trojstva koja se nalazila na teško pristupačnu mjestu, skoro skrivena,

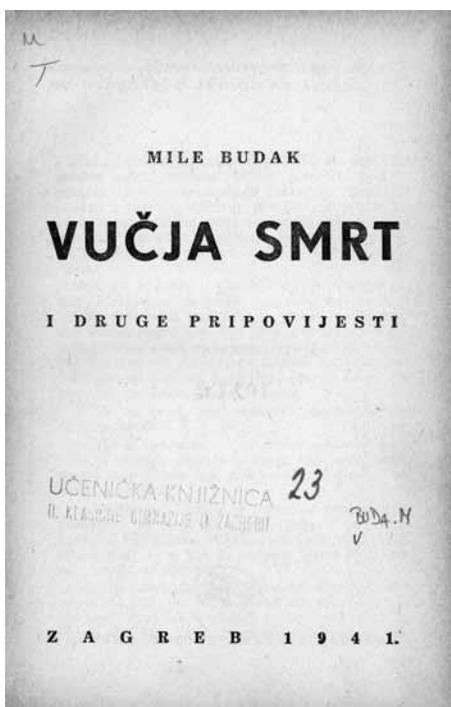
u blizini Podova, negdje između Ličkog Osika i Široke Kule. U tu su crkvicu „u turško vrijeme potajno išli poturčeni Perušićani, pa nije čudno da se onako brzo primiše svoje stare vire, kad jim to ka zapovidi pop Marko Mesić“. Nakon odlaska Osmanlija, Hrvati su u nju redovito dolazili dva puta godišnje, na svete mise o proljetnoj i o jesenskoj kvatri. Ali crkvičcu su za sebe odjednom htjeli „i Vlasi, pa doveli Ljubovčani od nikud svog paroka, da im kod Svetog Trojstva čata laturđiju.“ I zbog crkvice su se tada razvile žestoke svađe, kvatre su prolazile mirno samo zato što je onamo dolazio jak i hrabar Čopo, da pridonosi sigurnosti Hrvata. Ali „jedne godine zaboli Čopo glava, pa osta kod kuće. Odoše naši bez njega u Podove, a niki, brajne, Đurenda Opsenica skupi što Ljubovčana, što Podovljana i svoji Vukovljana – eto, oko stotinjak, i s brda i s dola, i dogovoriše se, da će dočekati ovo naši desetak. [...] Srićom prid podne popuštala Čopo glavobolja, a on ti zapali, pa u Podove [...] i ne dospiše, brte moj, njijovi ni kubure opaliti, srnu Čopo ka jastreb u kočki,asta trka! Čopina andžarina porazbija desetak, dvadesetak glava, sve nako na trku. Ostali se naši primiše ogredaka, pa udri kamenjem. To vam je, ljudi moji, bija zadnji boj na dan kvatrenice. Ne pade više na pamet ni Ljubovčanu ni Podovljantu da se svađa s našima. A, Čopo, kažu, od tog dana još više zamrzi zle komšije.“

Matu Oriškovića ubili su Jugoslaveni, na Bleiburgu.

Karlo Mirth (Otočac, 1917. – Farmington, SAD 2013.) školovanjem je bio šumarski inženjer, tijekom Nezavisne Države Hrvatske radio je kao novinar u Ravnateljstvu za promidžbu a zatim i na višim državnim dužnostima. Tijekom 1944. bio je na bojišnici i teško je ranjen u borbi s partizanima. U mladosti je pisao pripovijetke, pripovijetku „Mateša“ objavljena je 1940., također u *Ličkom grudobranu*. Govori o mlađom čovjeku Mateši, koji se nakon tri godine političke robije vratio kući, u svoje selo Švicu, nedaleko Otočca, sretan što će ponovno vidjeti dragu

Mato Rukavina, Ličke klepke (1938.)

Mile Budak, *Vučja smrt* (1941.)

ženu i sinčiće. Kod kuće su mu se neizmerno obradovali.

Kad su ostali sami, žena mu je oprezno govorila: „Esu l’te sad za stalno pušćali? Bome si se jadan negdi napatil. Ma, al sve mi se čini, da nikakve fajde od tog ča si robija.“ A Mateša joj je tumčio: „Nemoj, ženo, tako. I naši stari branili su ‘vu zemlju i nami je namilini. I ja bi svakom razmrksa glavu sikirom ki dirne u moj grunat, makar znam, da bi zbog tog jope na robiju. A Rvacka to ti je sve grunat do grunta...“ Nažalost, Mateša nije mogao ostati kod kuće, nisu imali dovoljno za život, morao je na rad, daleko od doma. Na odlasku je svojima govorio: „Svaka sila za vremena ... Bit će onda zemlje ... i rada ... i života.“

Mirth je, vidimo, pisao svojim zavičajnim govorom koji je dobro poznavao – čakavicom tipičnom za stanovništvo uz Otočac i Brinje. Mirth je preživio povlačenje iz Hrvatske, u iseljeništvu je djelovalo u hrvatskim kulturnim i znanstvenim inicijativama, u tom razdoblju s tendencijom akademske razine i umjerenosti.

Sva petorica spomenutih Hrvata Ličana, književnika, podnijeli su krajnju žrtvu. Velikosrpstvo i Jugoslavija četvorici su donijeli smrt, a jednomu doživotnu prisilnu emigraciju.

Naravno, na hrvatskoj je ličkoj strani bilo i pojedinih književnika koji su mislili i pisali drugačije negoli su pisali Mile Budak, Jure Pavičić, Zlatko Milković, Mate Orišković i Karlo Mirth. Bilo ih je malo, ali ih je bilo. Da ih nije bilo, možda bismo bili izbjegli drugu Jugoslaviju.

Bilo je komunista poput Šime Baleana (Jablanac, kraj Senja 1912. – Zagreb, 2004.) i režimskih ljudi poput Mile Miškulina (Rastoka, Smiljan 1879. – Zagreb, 1952.) – iako se, usput, može spomenuti da su i oni, i jedan i drugi, izvorno bili hrvatski nacionalisti. Osobita vrsta bili su oni koji su tvrdili da ne žele biti bližu političkome, da su oni za „za slogu među svim ljudima“, što je, znamo, vrsta političkog stava. Primjer je pjesnik Mato Rukavina (Lištani, kraj Livna, 1908. - Zagreb, 1964.) autor zbirke pjesama *Ličke klepke*, tiskane u Zagrebu 1938., s lijepim pjesmama o ovčama, vucima i plitvičkim

nike, pretplatnike i ostale prijatelje“. I, naravno, prednost je u zbirkama dao *naprednim* autorima, primjerice Mirku Mažaru. Mirko Mažar (Gospic, 1882. – Zagreb, 1938.) bio je viši državni službenik, junaci su njegovih šaljivih priča politički mimikrirani. Kod Brkića susrećemo i Milana Ogrizovića (Senj, 1877. – Zagreb, 1923.) koji je cijeli život zastupao vrijednosti hrvatskog nacionalizma, ali je, čini nam se, u dubini duše nosio i dvojbe, ili možda vrstu naivnosti. Samo ga je tlapnja mogla navesti da napiše pripovijetku „Dvije vjere u jednom selu“, o tome da u Lici i nema teškoća između Hrvata i Srba.

Ogrizović je, naime, opisao selo u kojem „samo vrbe dijele isti narod dviju vjera“. I opisao je ljubavnu vezu Srpske Desanke, kćeri mjesnog pravoslavnog svećenika, i Hrvata Mirka. Voljeli su se i željeli su se oženiti. I odlučili su da će onaj koji drugog voli više promijeniti vjeru. Dogodilo se da su to učinili oboje istodobno, istoga dana. Ali nova ih komplikacija nije više zabrinjavala. Eto, živjet će skupa, koga je briga što će drugi o tome misliti.

Ali pogledamo li pomnije biografiju Milana Ogrizovića, naći ćemo da je Ogrizovićev otac bio Srbin iz Brloga kraj Žute Lokve, a da je majka bila Hrvatica iz Senja. Odgojio ga je ujak, katolički svećenik u ličkom Zavalju kod Bihaća. Zabilježena biografija Ivana Brkića donosi pak podatak o dugom boravku u SSSR-u ranih dvadesetih godina, a raspitivanje u rodnom Lovincu podatak da je bio sin imućnog lovinačkog trgovca Šime Brkića, i Pere, Srpskinje rodom ispod obližnjeg Kika.

Zbornik *Lički humoristi* (1938.)

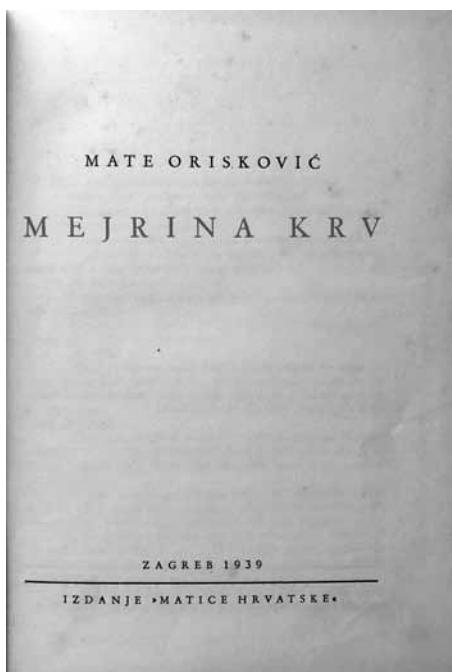
slapovima. Primjer je i osoba Ivana Brkića (Lovinac, 1889. – Zagreb, 1946.) plodnog urednika i izdavača izdanja „Ličke slove“, urednika šaljivih priča *Ispod starca Velebita* iz 1937. i *Ličkih humorista* iz 1938.

Prva zbirka donosi pripovijetke autora Mirka Mažara, a druga pripovijetke više autora. Brkić je u uvodu svoje prve knjige napisao da započinje izdanjima koja će se oslanjati „na poštene i napredne povjere-

Ćedomir Višnjić, rekapitulacija, i gdje je čije srce

Temu o Hrvatima i Srbima u Lici moguće je možda okončati pojedinim redcima iz zgušnute i zanimljive knjige našega doba, knjige Srbina Ćedomira Višnjića *Partizansko ljetovanje*, tiskane u Zagrebu 2003. u nakladi Srpskoga kulturnog društva Prosvjeta. Višnjić je rođen 1960. u Ogulinu, djelatnik je Prosvjete u Zagrebu.

U knjizi razvija nekoliko teza, od kojih je jednu moguće do kraja razumjeti.

Mate Orišković, Mejrina krv (1939.)

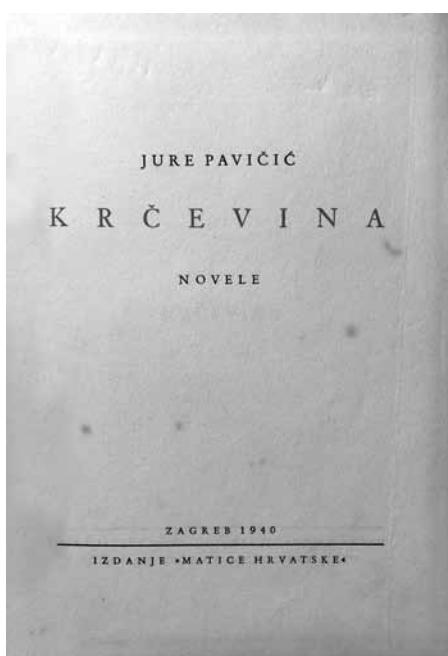
A riječ je o razmišljanju da su Srbi 1945. bili pobjednici nad Hrvatima, ali da im je pobjeda bila Pirova. Srbi su pogriješili, vjeruje Višnić, prvenstveno zato što su se većinski prilijepili uz komunizam i u sljedećim godinama razarali vlastitu kulturu i vjeru. Zatim, prema pobijedenima su bili i brutalniji negoli pobijedeni 1941. prema njima, i kod njih su na taj način rasipirili mržnju do razmjera koji je morao voditi u revanš. I, treće, u partijskim su frakcijskim razračunavanjima bestijalno uništavali svoje najbolje. Ti su najbolji, prema Višniću, u Hrvatskoj bili Rade Žigić, Stanko Opačić Čanica i Dušan Brkić. A njih je njihova KP 1948. poslala na Goli otok. Njihove sudbine Višnić u knjizi slijedi, na osobit način sudbinu Rade Žigića.

Rade Žigić rođen je 1909. u Tuku Bjelopoljskom, kod Korenice. Od 1942. je bio politički komesar srpske Šeste ličke proleterske divizije osnovane u Divoselu, kraj Gospicja, nakon 1945. je bio na najvišim jugoslavenskim državnim položajima, 1954. se na Golom Otoku uspio ubiti, ili su ga ubili njegovi.

Višnić u knjizi donosi navode iz raznovrsnih UDB-inih zapisnika o istragama protiv Rade Žigića. Ličkim su Hrvatima Žigić i Šesta lička proleterska divizija bili pakleni pojmovi i paklene pojave, a težak zazor, pa i kad su žrtve lički Srbi komunisti, izaziva i dodir s krvavom UDB-om

i njezinim zapisnicima postizanima užasnim iznudama. Ipak, teško je odoljeti. Prokazivači naime u detaljima protiv Žigića doista govore istinu. I zapravo govorile o tome kako su oni sami mislili i radili, i o tome kako su, znamo iz iskustva, mnogi lički Srbi mislili i radili, pa i članovi UDB-e koji su „istrage“ vodili. Iskazi zaista vjerno oslikavaju prilike u Lici nakon 1945., svojevrsni su dodatni dokazi o tome koliko su Budak i Orišković bili u pravu.

Prvi iskaz dao je neki Vlado Uzelac, Srbin, oficir Kotarskoga narodnog odbora Udbina. Uzelac je svjedočio o tome kako je Rade Žigić jednoga dana bio u njegovoj kući na Udbini i kako je zatražio od Uzelčeve kćeri Milene da mu doneše vode. Kad mu je Milena donijela čašu, rekao joj je: „Lijepa moja žujice, lijepa si, ali nisi čista Srpkinja, ti si polutanka [...]. Milena se zbunila i pitala je što znači riječ polutanka, a Žigić joj je, izjavljuje Uzelac,

Jure Pavičić, Krčevina (1940.)

rekao: „Otac ti je Srbin a majka kranjica [Hrvatica, pogrdno, opaska M. R.], zato si ti polutanka.“

Drugi je iskaz svjedoka Ilije Ranića, Srbin iz Ornica kraj Gospicja, majora UDB-e. Svjedočio je o tome kako su on i drugi visoki jugoslavenski funkcioneri, među njima i Rade Žigić, ali i (Hrvat) Jakov Blažević, u dva automobila putovali

iz Zagreba u Liku, u zavičaj. U središtu Slunja je vozač prvog automobila pregažio pješaka. Ranić je tvrdio da se Žigić raspitao, je li žrtva bila Hrvat ili Srbin, pa kad je saznao da je usmrćen Hrvat, tješio je vozača, govorio mu je da se ne treba zabrinjavati. Mrtvome je opsovao majku i rekao je: „Nije ga šteta!“.

Treći je iskaz Peje Momčilovića, Srbina iz Tolića na Krbavskom polju. Svjedočio je o tome kako je Žigić htio obradovati informacijom da su uspjeli pridobiti nekoliko seljaka iz krbavskoga hrvatskog sela Podlapače za osnivanje seljačke radne zadruge, ali da je Žigić na to odgovorio: „Ma kakva zadruga, nemojte na to ni da pomislite, treba im jebati mater, kad dođe podesan momenat, sve čemo ih iseliti.“

Podlapača je, znamo, od 1941. do 1946. dala više od četiristo života za Hrvatsku. U popaljeno i potpuno uništeno selo vratio se 1946. više od devedeset udovica, s nekoliko stotina djece. Bilo je obitelji iz kojih su živote dali i po četvorica braće.

Višnić i sam na više mjesta u knjizi opisuje poslijeratne prilike u Lici, i nabrala brojne jezive zločine prema ličkim Hrvatima, redovito zbog svoje ideja da su radikalne forme represije u perspektivi bile pogubne za same Srbe, da su ih „vodile u slijepu ulicu“. Opisujući situaciju 1949. u Gospicu, napisao je: „Ako su igdje Hrvati izgubili rat i ako im je igdje to jasno stavljeno do znanja, onda je to bilo ondje.“ Piše da su lički Hrvati nakon 1945. trajno živjeli u velikom strahu pred Srbima, da im je svima u Lici bilo poznato da „u Gospicu vlada [Srbima naseljeno selo] Medak“.

Na jednome mjestu u knjizi Višnić opisuje pedesete godine u Tovarniku, hrvatskom mjestu u Srijemu, i prilike uspoređuje s onima u Gospicu. I napisao je: „Situacija u Gospicu je bila drastičnija i dramatičnija, od prvog dana. Ustaše su u Tovarniku, makar su ga mogli smatrati svojim, bili na margini, a u Gospicu je kucalo njihovo srce.“

OTOK BRAČ U DRUGOME SVJETSKOM RATU

(OD PROGLAŠENJA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE DO KAPITULACIJE KRALJEVINE ITALIJE) (II.)

Talijani

Kao što sam naveo u prvom dijelu ovoga priloga, talijanska vojska je krajem travnja 1941. zaposjela otok Brač, što je trajalo do potpisivanja Rimskih ugovora 18. svibnja te godine, kojima je taj otok ušao u sastav Nezavisne Države Hrvatske (NDH).

Talijani su na Braču imenovali kotarskog komesara. Tu dužnost je od 1. do 22. svibnja 1941. obnašao **Ruggero Tomaseo** iz Postira.¹ NDH je nakon potpisivanja Rimskih ugovora mogla uspostaviti svoju vlast na Braču. Tako je Kotarska oblast Supetar 25. svibnja 1941. izvjestila Mi-

Piše:

Dr. sc. Nikica BARIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

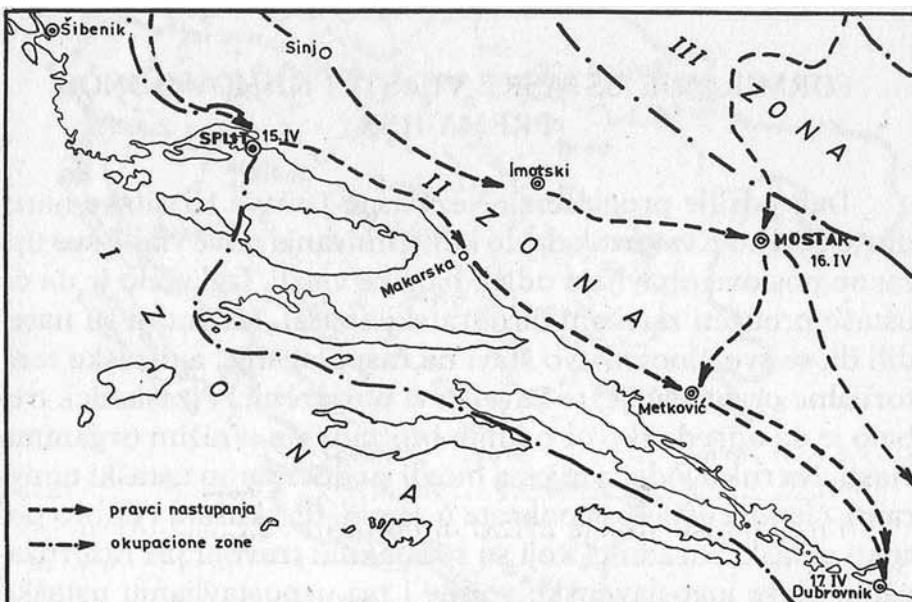
2. armije je svojim proglašenjem od 7. rujna 1941. objavilo da preuzima upravu nad Razvojačenim, odnosno obalnim pojasom NDH, pa time i nad otokom Bračem.

Sredinom kolovoza 1941. na Braču se nalazio Zapovjedništvo talijanskog 211. pokretno-teritorijalnog bataljuna i njegova 1. satnija, dok su ostale satnije bataljuna bile razmještene na drugim otocima

nijom. Pri tome 4. satnija nije bila potpuna, budući da se jedan njezin vod nalazio na otoku Šolti.⁴

Nedugo nakon što je talijanska vojska preuzeala upravu u obalnom području, Kotarska oblast Supetar izvjestila je Ministarstvo obrta, veleobrta i trgovine u Zagrebu da Talijani imaju vlastitu evidenciju automobila na Braču, te su vlasnicima dostavili posebne oznake za automobile. Spomenuto ministarstvo odmah je interveniralo, zaključujući da je samo ono mjerodavno izdavati oznake za automobile, pa to ne može određivati talijanska vojska. Krajem studenoga 1941. Kotarska oblast Supetar ipak je objasnila da Talijani zapravo nemaju ništa protiv toga da automobile imaju oznake NDH, ali su uz njih trebali imati i talijansku oznaku.⁵

U Supetu je 11. studenoga 1941. u jučarnim satima pred crkvom održana svečana misa prigodom rođendana talijanskoga kralja. Misa je održana po odredbi talijanskog zapovjedništva, a prisustvovali su joj talijanski vojnici, kao i predstavnici svih državnih i samoupravnih vlasti NDH i Katoličke crkve. Nakon mise talijanski zapovjednik održao je kraći govor u kojem, prema podatcima Kotarske oblasti u Supetu, nije bilo „nikakvog naročitog političkog obilježja“, a zatim se zahvalio predstavnicima NDH koji su prisustvovali misi. Nakon toga kotarski predstojnik u Supetu, načelnik općine Supetar i župnik otišli su u talijansko zapovjedništvo čestitati rođendan talijanskog kralja. Prigodom ovoga događaja na svim državnim uredima u Supetu, kao i na zgradama općina i župnog ureda, bile su istaknute državne zastave, a na zgradama Kotarske oblasti su,

Hrvatsko-talijansko razgraničenje u Dalmaciji 1941.-1943.

nistarstvo unutarnjih poslova NDH da je, nakon što je preuzeala vlast od „Civilnog Komesara okupatornih Italijanskih vlasti“, počevši od 22. svibnja 1941. uvela svoj novi urudžbeni zapisnik.²

No, kao što sam pisao u prvom dijelu ovoga priloga, Zapovjedništvo talijanske

(Hvar, Šolta, Vis). Navedeni bataljun bio je pod zapovjedništvom VI. talijanskog armijskog zbora.³

Od sredine veljače 1942. u Splitu je počelo djelovati Zapovjedništvo XVIII. talijanskog armijskog zbora koji je zamjenio VI. armijski zbor. Pri tome na Braču nije bilo znatnijih promjena, jer se na njemu i dalje nalazilo Zapovjedništvo 211. pokretno-teritorijalnog bataljuna s 1. i 4. sat-

¹ Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 1, 1941. godina, Split 1981., dok. br. 188.

² Hrvatska, Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA) 223, Ministarstvo unutarnjih poslova NDH (dalje: 223) Broj: 9204/1941., II-A.

³ NOB u Dalmaciji, Knjiga 1, dok. br. 244.

uz državnu zastavu, istaknute i talijanska i njemačka zastava.⁶

Unatoč ovakvih formalno korektnih odnosa, vlasti NDH nisu mogle biti mirne budući da su se, o čemu sam pisao u prvom dijelu ovoga priloga, širile glasile da bi Italija mogla anektirati još neka područja koja su Rimskim ugovorima ostala u sastavu NDH. Tako su, primjerice, vlasti u Zagrebu i u travnju 1942. primile obavijest da je talijanski zapovjednik u Bolu tajniku te općine navodno izjavio da je istina da na Braču živi hrvatski narod, ali ipak taj otok „pripada“ Italiji.⁷

Velika župa Cetina je tijekom veljače 1942. izvijestila da je talijanski optant **Ruggero Tomaseo** u Postirama osnovao organizaciju fašističke partije (*Fascio di combattimento*).⁸

Početkom svibnja 1942. Kotarska oblast u Supetu izvijestila je da je **Tomaseo** za potrebe fašističke organizacije u Postirama kupio ili iznajmio trokatnicu smještenu na obali mjesta. **Tomaseo** je trenutno uređivao tu zgradu, na čije je pročelje već postavio fašistički simbol i natpis „Fascio di combattimento“. **Tomaseo** je od Fašističke partije mjesечно primao 4000 lira. On je za svoju djelatnost privukao nekoliko talijanskih optanata, ali je pokušavao privući i državljanje NDH, pa je troje njih pristupilo fašističkoj partiji:

Svoju propagandu provada devizom, da je svakom Hrvatu dozvoljen pristup, da će u društvu čitati hrvatske novine, održavati predstave i plesove sve u hrvatskom duhu pod zaštitom italijanskog Fašia. Pokušavao je promičtom oko učenja talijanskog jezika, sa jednim splitskim učiteljem, ali izgleda radi slabog odaziva, nije tečaj još otpočeo. Mjesni hrvatski krugovi zebnjom očekuju, da pomenuti Tomaseo završi sa restauraciom zgrade, jer kako sam naglasio, kani priređivati plesne i druge zabave, pak se boje, da će mladež koja baš nije odgojena u nacionalnom duhu posjećivati te zabave i tako talijanski Fascio imati, ne samo pristalice, već po tim nesavjesnicima i vršiti odličnu promičbu.⁹

Kotarska oblast u Supetu ocijenila je da bi u Postirama trebalo uspostaviti oružnič-

ku postaju, kako bi se u tome mjestu spriječilo djelovanje „nama nesklonih krugova“. Kada je o **Tomaseovu** djelovanju obavijesteno Opće upravno povjereništvo, ono je 20. svibnja 1942. uputilo dopis Velikoj župi Cetina u kojem je navedeno:

Bez obzira na osobite prilike, koje vladaju na otocima, trebalo bi poduzeti sve, da se i na Braču provede što bolja ustaška organizacija, koja može jedina biti jamstvom za sređivanje prilika u obće i za odbranu od svih prevratničkih i protunarodnih nastojanja, u kojem god ona obliku nastupaju i djeluju.¹⁰

No, budući da sam u prvom dijelu ovoga priloga opisao s kakvim se teškoćama na Braču susretalo djelovanje ustaškog pokreta, očito je da spomenuti prijedlog Općeg upravnog povjereništva nije bilo moguće provesti.

Na temelju raspoloživih podataka, do kraja 1941. talijanska posada na Braču nije poduzimala znatnije mjere protiv komunista i njihovih pristaša.

To ne znači da nije dolazilo do incidenta. Talijanski „tajni policajac“ **Renato Feri** se 30. rujna 1941. u blizini Supetra službenim poslom vozio biciklom. Primjetio je tri nepoznata muškarca, od kojih je jedan na njega ispalio hitac iz vojničkog pištolja, koji je pogodio **Ferijev** šešir. Oružnička postaja Supetar je u vezi s ovime saslušala svjedočke, ali je zatim izvide preuzela talijanska vojska, koja je uputila oružništvo da ne poduzima ništa po navedenom slučaju. Talijani su u vezi s napadom na **Ferija** u Supetu uhitili tri osobe, ali su one puštene na slobodu budući da protiv istih nisu postojali dokazi.¹¹

Početkom siječnja 1942. Opće upravno povjereništvo od svih je velikih župa u obalnom pojusu zatražilo podatke o osobama koje je talijanska vojska uhitila nakon 1. rujna 1941. godine. Zatražene podatke dostavila je 22. ožujka 1942. i Velika župa Cetina. Sudeći po njima, na otoku Braču talijanska vojska nije uhitila niti jednu osobu.¹²

Talijanska ophodnja je 2. ožujka 1942. u večernjim satima iz vatrenog oružja raniла **Antu Dragičeviću** iz Nerežića, koji

se nije htio zaustaviti na poziv ophodnje, a zatim se s njom i sukobio. Nakon što su **Dragičevića** ranili, Talijani su uložili napor kako bi mu se pružila pomoć, te su ga odveli u općinsku ambulantu u Nerežićima, gdje mu je **dr. Gardilčić** pružio prvu pomoć. Nakon toga **Dragičević** je talijanskim automobilom prevezen u Supetar, a zatim parobromom do Splita, gdje je smješten u bolnicu. Zapravo je cijeli incident bio nesretan slučaj, budući da je, prema podatcima vlasti NDH, **Dragičević** bio „duševno zaostao“.¹³

Na putu između Bola i Gornjega Humca odmetnici su 17. ožujka 1942. ubili oružničkog narednika **Grgu Nakićenu**. Na mjesto događaja došli su i Talijani, te su predstavnici NDH zamolili njihove časnike da talijanske snage izvrše „detaljan pretres terena“ na otoku, ali su oni odgovorili da nemaju zapovijedi svojih prepostavljenih za takvu akciju, te su se zatim automobilima vratili u Pučišće i Selca.¹⁴

Komunisti i njihove pristaše veliku su pozornost posvećivali javnom obilježavanju za njih važnih praznika. O tome će opširno pisati kasnije u ovom prilogu. Tako je u ranim jutarnjim satima 1. svibnja 1942. na zvoniku crkve u Bolu istaknuta crvena zastava, kao simbol komunističke proslave 1. maja, praznika rada. Oružnici i talijanski vojnici ubrzo su skinuli zastavu, koja je odnesena mjesnom talijanskom zapovjedniku. No, zatim su Talijani zbog istaknute zastave odlučili kazniti mjesnog župnika i dva crkvinara, te su odredili da oni moraju platiti ukupno 1000 kuna, a novac su Talijani navodno kanili predati za potrebe siromašnog stanovništva. Na kraju kazna nije izvršena, budući da su župnik i crkvinari izjavili da nemaju novca. Izvješćujući nadredene vlasti o navedenome, Kotarska oblast u Supetu upozorila je da je talijanska vojska odluku o novčanoj kazni donijela bez znanja i sudjelovanja vlasti NDH, pa je zato zatražena intervencija da se talijanska vojska suzdrži od takvih mjera.¹⁵

Ni partizanske jedinice na Braču, ne posredno nakon što su organizirane, nisu željele uzneniravati Talijane. Pretpostavljam da su partizani bili svjesni kako bi napad na talijanske vojниke doveo do

6 HR-HDA-491, Broj: 4473/1941.

7 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 486.

8 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 456.

9 HR-HDA-491, Broj: 4925/1942.

10 Isto.

11 HR-HDA-223, Broj: 1909/1941., I. A.

12 HR-HDA-491, Broj: 3077/1942., Broj: 3604/1942.

13 HR-HDA-491, Broj: 3328/1942.

14 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 476.

15 HR-HDA-491, Broj: 4920/1942.

talijanske reakcije. Partizani su 9. srpnja 1942., o čemu sam pisao u prvom dijelu ovoga priloga, u Postirama na brodu zaborbili dužnosnike Ustaške mladeži, dok su nekoliko oružnika na brodu samo razoružali, ali ih nisu poveli sa sobom. Na brodu je bio i jedan talijanski vojnik. Navodno je vođa partizana u vezi s tim Talijanom poručio drugim partizanima:

*Pazite drugovi, da se tom talijanskom vojniku ne bi što neugodno dogodilo.*¹⁶

Također su partizani 14. srpnja 1942. u blizini Bobovišća prisilili brod „Sv. Niko-

Pečat Ustaškog tabora Pučišća

la“ da pristane uz obalu. Partizani su razoružali jednog oružnika na brodu i zatim pustili brod da nastavi plovidbu u Omiš. Na brodu su bila i dva talijanska vojnika, no njih partizani nisu razoružali.¹⁷

U međuvremenu je talijanska vojska ipak provela veću operaciju na Braču. Čini se da u njoj nisu sudjelovale talijanske snage koje su imale posadu na otoku, nego su 9. srpnja 1942. s kopna na Brač stigle snage iz sastava 151. pješačke divizije „Perugia“.¹⁸ Brački partizani će o ovoj talijanskoj operaciji izvjestiti pretpostavljene:

9/VII na četiri razne točke otoka Brača iskrcalo se sa jedrenjacima, koje su pratili tri ratna broda i 1 avion oko 1750 talijanskih vojnika, koji su uz pomoć 4 tenka i 2

*kamiona tri dana uzalud obilazili otok, da bi pronašli partizane (...).*¹⁹

Vlasti NDH u svojim izvješćima nisu skrivale nezadovoljstvo što je spomenuta talijanska operacija završila bez rezultata. Velika župa Cetina je 14. srpnja navela da talijanske snage koje su stigle na Brač uopće nisu naišle na partizane. Zapravo je veliki župan Ante Luetić od Talijana tražio da u njihovoj operaciji sudjeluju oružnici i drugi dužnosnici NDH koji dobro poznaju prilike na Braču. Njihovim sudjelovanjem talijanska operacija mogla je biti uspješna. No, unatoč talijanskim obećanjima Luetiću da će se uvažiti njegov prijedlog, do toga na kraju nije došlo.²⁰

Slično ovome i Zapovjedništvo 6. oružničke pukovnije u Mostaru je krajem srpnja 1942. ocijenilo da Talijani raspolažu znatnim snagama duž obale Dalmacije, ali su one malo toga poduzele kako bi suzbile djelatnost partizana:

*Najbolji je primjer slučaja na otoku Braču i Hvaru, gdje su talijanske vojne snage u svrhu čišćenja partizana naprsto prošetale otocima i ne došavši u dodir sa pobunjenima odmah i napustile otoke i ako je komunistička akcija na otocima jaka i agresivna.*²¹

Nedugo kasnije, krajem kolovoza 1942., talijanske su snage uhitile dva općinska dužnosnika iz Pučišća, gdje su Talijani zaplijenili dvije crvene komunističke zastave i komunistički promidžbeni materijal.²²

Upravo u vezi s ovim slučajem pokazat će se nezgodan položaj vlasti NDH kada je riječ o djelovanju talijanske vojske. S jedne strane, kako je prethodno navedeno, i veliki župan Luetić i nadležna oružnička zapovjedništva žalili su se da Talijani malo poduzimaju na suzbijanju partizana na otoku Braču. No, kad su Talijani uhitili dva općinska dužnosnika u Pučišću, onda vlasti NDH ponovno nisu bile zadovoljne, smatrajući da su ta uhićenja bila pogreška.

Mate Baturić, načelnik općine Pučišće, početkom rujna 1942. stigao je u Zagreb gdje je u Ministarstvu vanjskih poslova NDH izjavio da su partizani 23. kolovoza boravili u Pučišću. Idućega dana u mjesto

je stigao talijanski motorni brod. Talijani koji su se iskrcali, uhitili su podnačelnika općine Jurja Martinića-Jerčića i općinskog tajnika Jurja Galetovića-Bulata, te su ih poveli sa sobom. Baturić se u vezi s ovime u Zagrebu obratio i ing. Nikoli Kiriginu i obavijestio ga da bi podnačelnik i tajnik mogli biti izvedeni pred talijanski prijeku sud i osuđeni na smrt. Baturić je pretpostavljao da su ih Talijani uhitili budući da nisu sprječili boravak partizana u Pučišću, iako spomenuta dvojica općinskih činovnika nisu ni na koji način mogli utjecati na partizane. Ministarstvo vanjskih poslova NDH je o cijelom slučaju obavijestilo Opće upravo povjereništvo, kako bi ono interveniralo za uhićene.²³

Također je i veliki župan Luetić 14. rujna 1942. uputio Općem upravnom povjereništvu dopis u kojem je naveo da su Talijani uhitili Jurja Martinića-Jerčića jer su u zgradi općine Pučišće pronašli crvenu komunističku zastavu i komunističke letke. Luetić je naveo da osobno poznaje Martinića-Jerčića kao „dobrog i čestitog Hrvata“ koji ne može biti suradnik partizana. Luetić je već intervenirao kod Zapovjedništva talijanskog XVIII. armijskog zbora u Splitu, a od Općeg upravnog povjereništva također je zatražio intervenciju kako bi Martinčić-Jerčić bio oslobođen.²⁴

No, Zapovjedništvo 2. armije je 24. rujna 1942. odgovorilo Općem upravnom povjereništvu da su u zgradi općine u Pučišću pronađeni komunistički materijali, te su zato uhićeni Galetović-Bulat i Martinčić-Jerčić koji su predani vojnog ratnog судu u Šibeniku.²⁵ Nažalost nemam podataka kakva je bila daljnja sudbina ove dvojice.

U međuvremenu, prema podatcima talijanske vojske, u noći s 26. na 27. kolovoza 1942. partizani su iz automatskog oružja i pušaka napali talijanske ophodnje na području Sutivana. Talijani nisu imali gubitaka.²⁶ Barem prema pregledanim izvorima, ovo je bio prvi slučaj da su partizani na otoku Braču napali talijansku vojsku.

U ljeto 1942. talijanska vojska vršila je različite razmještaje i napuštala pojedina

16 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 536.

17 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 537; Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 3, kolovoz-rujan 1942. godine, Split 1982., dok. br. 266.

18 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 403, dok. br. 406.

19 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 176.

20 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 537.

21 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 547.

22 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 196, dok. br. 198.

23 HR-HDA-491, Broj: 10.578/1942.

24 Isto.

25 Isto.

26 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 198.

Partizanski skup u Bolu (iz knjige D. Gizića, Dalmacija 1942.)

općinska središta na Braču. Ove promjene pratio je i Općinski biro Komunističke partije Hrvatske (KPH) Bol, koji je u svoje izvješće o stanju tijekom rujna 1942. naveo:

Kako je okupator prošli mjesec napustio mjesto, to se ova općina smatrala kao oslobođena. To, međutim nije dugo trajalo. 12 ovog mjeseca došli su Talijani ponovo da se nastane u mjestu Bol, kao i na selu Murvici, gdje ih do sada nije nikako bilo. Prigodom osvajanja mjesta Bola (od strane Talijana), 12 ovog mjeseca stiglo je s druge strane otoka oko dvadeset kamiona crnokošuljaša, koji su došli na doček, i da osiguraju iskrcavanje jedne čete Alpinaca. Sutradan došao je jedan jedrenjak sa oko 40 Talijana i 3 topa od 10 cm. promjera, koji su se nastanili, a topove ukopali odmah pokraj mora u selu Murvici, da čuvaju minska polja.²⁷

27 HR-HDA-1847, Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske za srednje dalmatinsko otočje, KP-325/5542, Općinski biro K.P.H. Bol, Mješenički izvještaj za rujan 1942 g., Okružnom komitetu za Brač i Hvar, Bol 5/X 1942 god.

No, uz ove promjene u talijanskom rasporedu, nije bilo značajnije talijanske djelatnosti protiv partizana. Tako je Županska redarstvena oblast u Omišu u izvješću od 11. rujna 1942. godine navela da talijanska vojska u Velikoj župi Cetina na kopnenom dijelu provodi operacije protiv partizana. Nasuprot tome na otocima talijanske snage ne vrše niti „najmanji redarstveni nadzor“:

Na Braču od osam obćina, četiri su potpuno prepustene vlasti partizana, jer su savezničke [talijanske] čete napustile ta mjesta, u kojima sada gospodare partizani. Takovo stanje na otoku Braču traje već preko mjesec i pol.²⁸

I sredinom studenoga 1942. Zapovjedništvo oružničkog krila u Omišu ocijenilo je da talijanska vojska „ravnodušno promatra“ djelovanje partizana na Braču, što više ocijenjeno je da se Talijani pri tome „naslađuju“, jer se sami „ni u čemu ne trebaju mučiti“.²⁹

28 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 280.

29 Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 4, listopad-

Nedugo kasnije, početkom prosinca 1942., Velika župa Cetina u jednom je izvješću navela da se na Braču nalazi nešto više od 800 talijanskih vojnika. Njihova brojnost po mjestima bila je: Bol (100 ljudi), Milna (80 ljudi), Nerežišće (40 ljudi), Postire (150 ljudi), Pražnice (50 ljudi) i Supetar (400 ljudi).³⁰

U tom razdoblju talijanske snage na Braču bile su iz sastava 15. pješačke divizije „Bergamo“.³¹ Nije mi poznato jesu li na otoku bile i neke druge talijanske postrojbe.

Općinski biro KPH Sutivan je u vezi sa stanjem tijekom prosinca 1942. opisao da u to mjesto, u kojem nije bilo talijanske posade, talijanski vojnici ponekad ipak dolaze iz drugih dijelova otoka, uglavnom „privatno“, kako bi tjesteninu i rižu zamjenili za ulje:

Kad se pojave u mjesto, učitivo pozdravljaju pučanstvo i traže dobra vina. Na voj-

prosinac 1942. godine, Split 1983., dok. br. 376.

30 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 384.

31 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 300.

nicima okupatora vidi se neko strahopostovanje, osobito prema mlađim ljudima.³²

Općinski biro KPH Sutivan također je naveo da je preko svojih ljudi od talijanskih vojnika u Milni uspio kupiti šest ručnih bombi, a navodno su pojedini talijanski vojnici nudili da će prodati i puške po cijeni od 3000 kuna. Komunisti su ovakve pojave koristili kako bi narodu pokazali koliko je niska razina „svijesti, discipline i morala“ među talijanskim vojnicima.³³

Unatoč navedenog, ipak je od kraja 1942. talijanska vojska poduzela nešto djelatnije mjere protiv partizana.

Jedna talijanska postrojba, koja se 7. studenog 1942. kretala iz Pražnica prema Bolu, naišla je na partizane na koje je otvorila paljbu. Talijani su zatim zarobili trojicu partizana. Zapravo je zarobljen i **Josip Bodlović**, član Okružnog komiteata KPH Brač-Hvar, i **Andrija Jugović**, predsjednik Narodnooslobodilačkog odbora Bol. Zarobljenici su odvedeni u Pražnice. Idućega dana iz Supetra su krenuli predstavnici talijanske vojske, kako bi preuzezeli zarobljenike u Pražnicama. No, njih su napali i zarobili partizani, koji su zatim zatražili razmjenu zarobljenika, na što su Talijani pristali. Tako su oslobođeni **Bodlović**, **Jugović** i treći zarobljenik. Također su partizani zatražili da Talijani puste na slobodu dvadesetak osoba, koje su držali u pritvoru u Supetu, kao i Bračane koji su se nalazili u talijanskom pritvoru u Splitu i Šibeniku, na što su Talijani također pristali.³⁴

Navedeno pokazuje da su Talijani do kraja 1942. na Braču ipak uhitili različite sumnjive osobe, odnosno suradnike komunista i partizana. Nemam podataka o kojem je točno broju ljudi riječ i zašto su točno uhićeni.

Talijani su 23. siječnja 1943. u jednoj kolibi u blizini Supetra zarobili devet mladića, partizana, iz toga mjesta. To su bili: **Stipe Bartičević** (22 godine), **Božo Beović** (25 godine), **Branko Brklijača** (21 godina), **Ante Derado** (17 godina), **Vicko**

Dragičević (17 godina), **Josip Matić** (20 godina), **Nikola Papić** (19 godina), **Ante Vušković** (18 godina) i **Jure Vušković** (22 godine). Pri ovom uhićenju Talijani su pomogli i oružnici. Već 24. siječnja uhićeni su odvedeni u Split.³⁵

Zatim su 26. siječnja dvojica uhićenih iz Splita vraćeni na Brač, a tada je talijanska vojska provela akciju čišćenja prostora od Postira prema Splitskoj i Supetru. Možda su Talijani od uhićenih mladića iz Supetra tijekom ispitivanja u Splitu dobili određene podatke o partizanima na Braču, pa su na temelju njih pokrenuli tu akciju. Tijekom te akcije Talijani su ubili dvojicu mladića iz Splitske, **Petra Babarovića** (29 godina) i **Nikolu Mišetića** (23 godine). Također su tijekom 26. i 27. siječnja Talijani uhitili 24 osobe koje su odvedene u Split.³⁶

Dana 28. siječnja Talijani su na otok ponovno doveli nekoliko mladića uhićenih 23. siječnja, odnosno **Bartičevića**, **Brklijaču**, **Matića** i **Antu Vuškovića**. No, doveden je i **Srećko Singolo** (50 godina) iz Splita. Ovima je istog dana održano suđenje pred talijanskim vojnim sudom u Supetu koji je optuženima izrekao smrtnu kaznu, dok su **Bartičević** i **Singolo** odvedeni u Split radi daljnje istrage. Kazna smrti strijeljanjem odmah je izvršena kod mjesnog groblja.³⁷

Prema podatcima komunista, Talijani su, uz pomoć „domaćih izdajica“, 23. siječnja 1943. kraj Supetra uhitili deve toricu „novoboraca“. Nakon toga talijanske „crne košulje“, odnosno pripadnici fašističke milicije, proveli su operaciju čišćenja na otoku. Talijani su 27. siječnja u Milni uhitili partizanskoga kurira **Ivana Trebotića**, inače iz Bobovišća, a zatim i predsjednika mjesnoga narodnooslobodilačkog odbora, i još neke osobe. Talijani su podatke o ovim sumnjivim osobama dobili od „domaćih izdajica“. „Crne košulje“ su u ranim jutarnjim satima 28. siječnja stigli u Bobovišće i Ložišće. Mjesta su opljačkana, a u Bobovišću je spaljeno nekoliko kuća. Talijani su sa sobom poveli zarobljenog kurira **Trebotića** kojega su likvidirali i ostavili mrtvoga na cesti.³⁸

³² HR-HDA-1847, KP-325/5550, Općinski partizanski biro K.P. Sutivan, Izvještaj o radu kroz mjesec prosinac 1942 god., Drugarskom Okružnom komitetu za Brač-Hvar, Sutivan, dne 4. I. 1943. g.

³³ Isto.

³⁴ NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 376; Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 5, siječanj-ozujak 1943. godine, Split 1983., dok. br. 292.

Nekoliko dana kasnije skupina stanovnika Ložišća posjetila je talijanskog zapovjednika u Milni, kako bi primirili stanje. Talijanski zapovjednik zaprijetio je da će spaliti njihovo selo ako se u njemu nastave javne djelatnosti partizanskog pokreta, poput omladinskih zborova. Prema ocjeni komunista, delegaciju iz Ložišća organizirao je jedan „špekulant“ zbog vlastitih trgovачkih interesa, te je on zbog tog poteka „raskrinkan među masama“ kojega smatraju „slugom okupatora“.³⁹

Sredinom ožujka 1943. po Braču su istaknuti letci zapovjednika talijanske divizije „Bergamo“. U tom letku ukazano je razumijevanje za teškoće stanovništva, ali je također upozorenje da talijanska vojska jest i da će i u buduće provoditi represivne mjere kako bi suzbila djelatnost partizana, a pri provođenju takvih mjer doći će i do žrtava među stanovništвом. U letku je naglašeno da se partizani proglašavaju zaštitnicima naroda, ali u stvarnosti oni nikada nisu branili narod i njegovu imovinu. Dakle, partizani su zapravo „razbojnici“ koji svojim djelovanjem samo otežavaju život stanovništva. Takve bi osobe trebalo pobiti, a ne pomagati im. Naprotiv, talijanska vojska pomaže i osigurava da Brač bude opskrbljen hranom i omogućava da se na otoku izvode javni radovi što koristi stanovništvo. Zato stanovništvo mora prekinuti s potporom partizanima, bilo da to čini zato jer im je naklonjeno, ili je na to prisiljeno, strahujući da će im se partizani osvetiti:

Istjerajte iz svojih sela partizane, koji žele da vam se nametnu strahom i terorizmom. Obavijestite Talijanske Vojne Vlasti, ako oni dođu da vam ukradu dio proizvoda koje ste stekli svojim trudom. Moje će vas trupe zaštititi i nemilosrdno će istrijebiti taj korov, kao i svakog onog koji ga gaji i štiti.⁴⁰

Talijanski vojnici su 23. ožujka 1943. vršili pretres terena na području Pražnica, te su zarobili pet partizana. To su bili **Jure Gospodnetić**, **Sretna Gospodnetić**, **Tomo Grubišić** i **Pavo Matulić** iz Postira i **Jure Tonšić** iz Sutivana. Kod **Tonšića** je prona-

čanj 1943 god. Kotarskom komitetu K.P.H. za Brač, 6. II. 1943.

³⁵ Isto.

³⁶ HR-HDA-237, Glavno ravnateljstvo za promičbu pri Predsjedništvu vlade NDH, V. T. Broj: 103/1943.

deno pismo koje je Kotarski narodnooslobodilački odbor Brač uputio partizanima na kopnu. To pismo je na kopno trebao prenijeti **Andrija Lulić** iz Sutivana, koji je također uhićen. Svima njima je talijanski vojni sud studio 1. travnja i tada je **Tonšić** osuđen na smrt, dok su ostali predani talijanskom vojnom судu u Šibenik, a **Jure i Sretna Gospodnetić** su „pušteni“.⁴¹

Talijanska vojska pozvala je predstavnike NDH da prisustvuju ovom suđenju, a prema podatcima vlasti NDH, strijeljanje **Tonšića** ostavilo je u narodu „dubok i težak utisak“.⁴²

Nedugo kasnije, 13. travnja 1943., partizani su u večernjim satima u blizini Nerežića zarobili jednog talijanskog poručnika-lječnika, koji je bio u društvu tri djevojke iz spomenutog mjesta.⁴³ Prema komunističkim podatcima, talijanski časnik zarobljen je kako bi bio razmijenjen za spomenute osobe koje su Talijani uhitili krajem ožujka na području Pražnica. No, Talijani nisu bili spremni za ustupke.⁴⁴ Naprotiv, oni su partizanima uputili ultimatum da do 16. travnja u 10 sati oslobođe zarobljenog poručnika, ili će za odmazdu strijeljati pritvorene taoce, zapravo osobe koje su partizani razmjenjom htjeli oslobođiti. Nakon što se partizani nisu pokorili, rok je produljen do 13 sati istoga dana, ponovno bez uspjeha.

Nakon toga je talijansko topništvo u Sutartinu i Omišu za odmazdu otvorilo paljbu po mjestima Novo Selo, Povlja, Pučića i Selca, pri čemu nisu nanesene veće štete. Također su Talijani strijeljali četvero talaca. Zapravo su se među njima nalazile neke od osoba kojima su Talijani sudili 1. travnja. Strijeljani su **Tomo Grubišić** iz Postira i **Andrija Lulić** iz Sutivana te **Pavo Matulić** i **Jure Gospodnetić** iz Pučića. Talijani su također uskratili podjelu hrane stanovništvu. Prema podatcima vlasti NDH, sve to je kod naroda stvorilo „veliko ogorčenje“ protiv partizana. U noći sa 16. na 17. travnja 1943. partizani

su pustili na slobodu poručnika-lječnika, pa su Talijani opozvali daljnje odmazde.⁴⁵

Zaista su i komunisti ocijenili da je strijeljanje spomenute četvorice demoraliziralo narod, dok su osobe bliske **Tomi Grubišiću** za njegovu smrt krivili partizane, što je imalo utjecaja i na šire neraspoloženje naroda prema partizanima.⁴⁶

Također su Talijani 17. travnja 1943. u Nerežićima uhitili učiteljicu **Juliju Perić**, pod sumnjom da održava vezu s partizanima, te je ona odvedena u Supetar.⁴⁷

U međuvremenu su vlasti NDH nastavile intervenirati za neke osobe koje su Talijani uhitili na Braču. Tako je početkom veljače 1943. Predstojništvo Kotarskog suda u Supetru izvijestilo Ministarstvo pravosuđa i bogoštovljiva NDH da su Talijani nedugo prije uhitili službenika toga suda, **Nikolu Letnića**. Prepostavljam da je **Letnić** bio među nešto više od 20 osoba koje su Talijani, kako sam naveo, uhitili 26. i 27. siječnja 1943. godine. Nadležne vlasti NDH provele su istragu o **Letniću**, pa je prema svim podatcima zaključeno da ne može biti riječ o osobi koja je povezana s partizanima. Zato je Ministarstvo pravosuđa i bogoštovljiva zatražilo od Ministarstva vanjskih poslova NDH da poduzme korake kako bi **Letnić** bio oslobođen. Ministarstvo vanjskih poslova je zatim dopisom od 25. lipnja 1943. od Općeg upravnog povjereništva NDH pri Zapovjedništvu 2. talijanske armije u Sušaku zatražilo da posreduje za oslobođenje **Letnića**.⁴⁸ Dostupni izvori ne govore kako je riješen ovaj slučaj.

U međuvremenu je na Braču dolazilo do povremenih manjih sukoba između partizana i talijanske vojske. Prema talijanskim podatcima, jedna njihova postrojba je 23. travnja 1943. u blizini Bola natjerala skupinu partizana u bijeg, pri čemu je jedan partizan ranjen.⁴⁹ Partizani su 3. lipnja 1943. između Postira i Dola napali skupinu talijanskih vojnika koji su bili u

sječi drveta. Talijanima je pristiglo pojačanje pa su partizani raspršeni.⁵⁰

Budući da na otocima u srednjoj Dalmaciji nije bilo većih partizanskih snaga, a talijanske posade na otocima su bile snažne, sami komunisti zaključili su da na otocima ne treba ulaziti u veće sukobe s Talijanima. Ipak je predstavnik Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) u izješću o stanju u Dalmaciji, koje je krajem svibnja 1943. uputio Centralnom komitetu KPH, ocijenio da su partijske organizacije na nekim srednjodalmatinskim otocima, što se djelomično odnosilo i na Brač „oportunistički iskrivili“ odluku o izbjegavanju većih sukoba s talijanskim vojskom, odnosno one su je tako „izvitoperile“ da su obustavile bilo kakvu borbu s Talijanima.⁵¹

Kotarski komitet KPH za Brač i Šoltu je nedugo kasnije, krajem svibnja 1943., konstatirao da je rad partijskih organizacija „popustio“, spustivši se prema „opportunizmu“, zbog čega je porastao utjecaj Talijana na „naše Bračane“, a posebno na žene, što kalja čast svakoga rodoljuba. Kotarski komitet odlučio je da treba zadržati Bračanima, posebno djevojkama, da održavaju bilo kakav kontakt s talijanskim vojskom. Ako netko zbog određenog razloga mora javno razgovarati s Talijanima, o tome će morati dati „razjašnjenje“ svojemu narodnooslobodilačkom odboru i zatim će postupiti onako kako odluči taj odbor. Također su komunisti i ilegalci trebali pratiti i prema potrebi reagirati na postupke talijanskih vojnika, pri čemu je istaknuto da Talijane treba odvratiti od toga da uopće napuštaju svoje vojarne, odnosno posade. Svi „drugovi i ilegalci“ morali su budno pratiti kretanje Talijana i točno prijaviti njihove „zločine“, a ako je moguće iste je trebalo spriječiti. Na manje skupine talijanskih vojnika trebalo je otvarati paljbu, kako bi ih se natjeralo na povratak u njihove vojarne, odnosno posade.⁵²

Kao što je iz izloženog vidljivo, talijanska vojska na Braču nije pokazivala preteranu spremnost da se obračuna s parti-

⁴¹ *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata*, Knjiga 6, travanj-lipanj 1943. godine, Split 1984., dok. br. 278.

⁴² *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 6, dok. br. 287.

⁴³ HR-HDA-491, Broj: 4119/1943.; *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 6, dok. br. 282.

⁴⁴ HR-HDA-1821, KP-327/5844, Općinski komitet K.P. Sutivan, Kotarskom komitetu K.P. za Brač, Položaj 7/5. 1943.

⁴⁵ HR-HDA-491, Broj: 4119/1943.; *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 6, dok. br. 282.

⁴⁶ HR-HDA-1821, KP-327/5844, Općinski komitet K.P. Sutivan, Kotarskom komitetu K.P. za Brač, Položaj 7/5. 1943.

⁴⁷ *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 6, dok. br. 286.

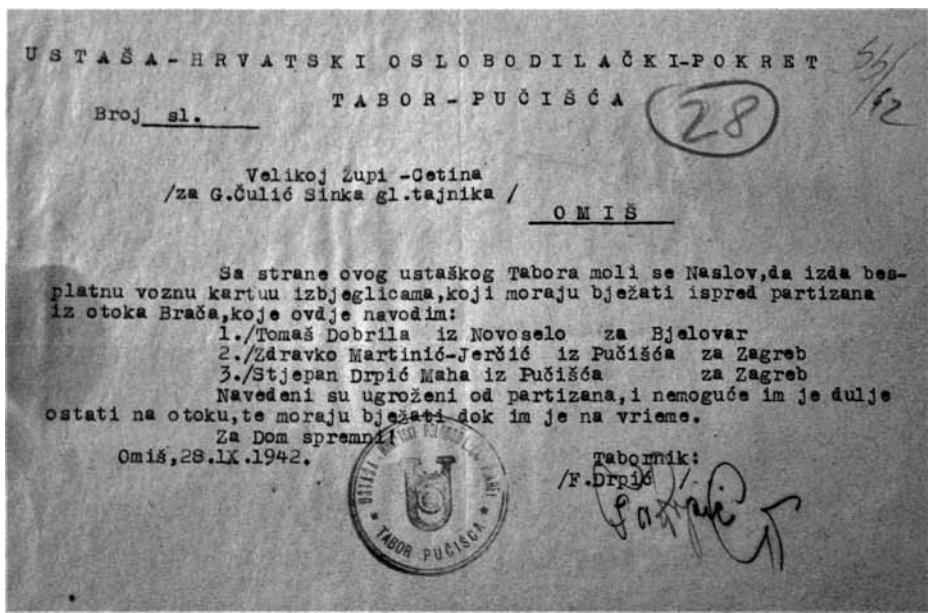
⁴⁸ HR-HDA-491, Broj: 5647/1943.

⁴⁹ *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 6, dok. br. 153.

⁵⁰ *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 6, dok. br. 304.

⁵¹ *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 6, dok. br. 52.

⁵² HR-HDA-1821, KP-327/5845, Kotarski partijski komitet za Brač i Šoltu, položaj 27/V. 1943. god., Svim opć.[inskim] i mjesnim komitetima, partijskim jedinicama i partijcima kotara Brač [i] Šoltla.

Ustaški tabor Pučišća moli pomoći pri iseljavanju bjegunaca pred partizanima

zanimala, iako je s njima od druge polovine 1942. ulazila u manje sukobe. Također su Talijani u istom razdoblju počeli primjenjivati i represivne mjere, od uhićenja sumnjivih građana, strijeljanja članova Narodnooslobodilačkog pokreta, „čišćenja“ pojedinih dijelova otoka, kao i mjera odmazde. No, vlasti NDH ocjenjivale su da talijanska vojska na Braču poduzima malo da bi suzbila partizane. S druge strane i partizani su zapravo uglavnom izbjegavali sukobe s talijanskim vojskom, ali su zato – kako sam opisao u prvom dijelu ovoga priloga – puno više napadali predstavnike vlasti NDH, odnosno oružnike i rizničke stražare.

Talijanski civilni komesar za otok Brač

Činjenica da je talijanska vojska preuzeila upravu nad Razvojačenim pojasom uvelike je ograničila djelovanje vlasti NDH na tom području. Uz to, kako sam opisao, bile su prisutne različite glasine da će Italija izvršiti aneksiju još nekih dijelova Dalmacije, pa tako i Brača. U takvim okolnostima vlasti u Zagrebu zabrinut će i talijansko imenovanje civilnog komesara za otok Brač.

Talijanski civilni komesar na Braču nastupio je na dužnost 4. kolovoza 1942., kad je uputio dopis kotarskom predstojniku u Supetu i oružništvu, u kojem je izrazio nadu da će s njima, kao „njemu podvrgnutim“, dobro surađivati. On je također izvijestio da preuzima zapovjedniš-

tvo nad oružništvom na otoku. Već 5. kolovoza ovaj komesar je od svih općinskih načelnika na otoku zatražio da mu dostaže podatke o gospodarstvu, zdravstvenim prilikama i prometnicima na njihovom području, te je objavio da će imati sjedište u Postirama.⁵³

Nedugo kasnije, 12. kolovoza, talijanska topovnjača pristala je u neka mjesta na Braču (Povlja, Pučišće, Selca, Sutivan). Talijani s topovnjače stanovništву su podijelili proglašenje koji je potpisao topnički bojnik **Pozza de Capogrosso-Cavagnini**, koji je bio potomak talijanske obitelji koja je živjela na Braču. On se u svome proglašenju pozvao na plemićko i bračko podrijetlo svoje obitelji, kako bi naglasio da se smatra povezanim sa stanovništvom Brača. Upozorio je da „talijanski ratni stroj“ u drugim dijelovima Dalmacije provodi represivne mjere, „uništava kuće i u crno zavija mnoge“. Divizija „Bergamo“ spremna je takvu operaciju provesti i na otoku Braču. No, bojnik **de Capogrosso-Cavagnini** istaknuo je da poznaje osjećaje stanovnika otoka. Ono nije protiv Talijana, nego su ga teškoće i slaba opskrbom hranom navele na pogrešan „put nezakonitosti i zločina“. Zato je talijanski bojnik pozvao sve one koji su se odmetnuli, a nisu počinili nikakav zločin, da se vrati svojim domovima bez straha da će protiv njih biti poduzete represivne mjere. Također je zatražio da odmetnici prekinu s nasiljem prema predstavnicima vlasti

⁵³ NOB u Dalmaciji, Knjiga 5, dok. br. 287.

NDH. Bojnik **de Capogrosso-Cavagnini** izrazio je spremnost da o navedenom pregovoru s „vodama partizanskog pokreta“ na Braču.⁵⁴

U nastavku proglaša bojnik **de Capogrosso-Cavagnini** naveo je da će na Braču biti ustrojena naoružana milicija ponajprije mjesnim stanovništvom. Nju će plaćati talijanske vlasti kako bi se borila protiv partizana na Braču. Vojni obveznici s Brača ne će trebati služiti u domobranstvu, nego će se služba u miliciji na Braču, „pod talijanskim zastavom“, izjednačiti s vojnom obvezom u domobranstvu. Pripadnici milicije i njihove obitelji primit će novčane nagrade. Također je **de Capogrosso-Cavagnini** objavio da će u suglasnosti s vlastima NDH raditi na tome da se cijelo stanovništvo otoka opskrbi hranom. Naveo je da je talijanska vlast već stavila na raspolažanje 10 tona pšeničnog brašna za potrebe siromašnjeg stanovništva, koje će se prodavati po povoljnim cijenama.⁵⁵

Zapravo, radi jasnoće, bojnik **de Capogrosso-Cavagnini** nije bio civilni komesar na Braču. Tu dužnost obnašao je neki drugi talijanski časnik. No, očito su i imenovanje talijanskog civilnog komesara i promidžbena akcija spomenutog talijanskog bojnika predstavljali zajednički napor da se na Braču, prema talijanskom planu, provede pacifikacija.

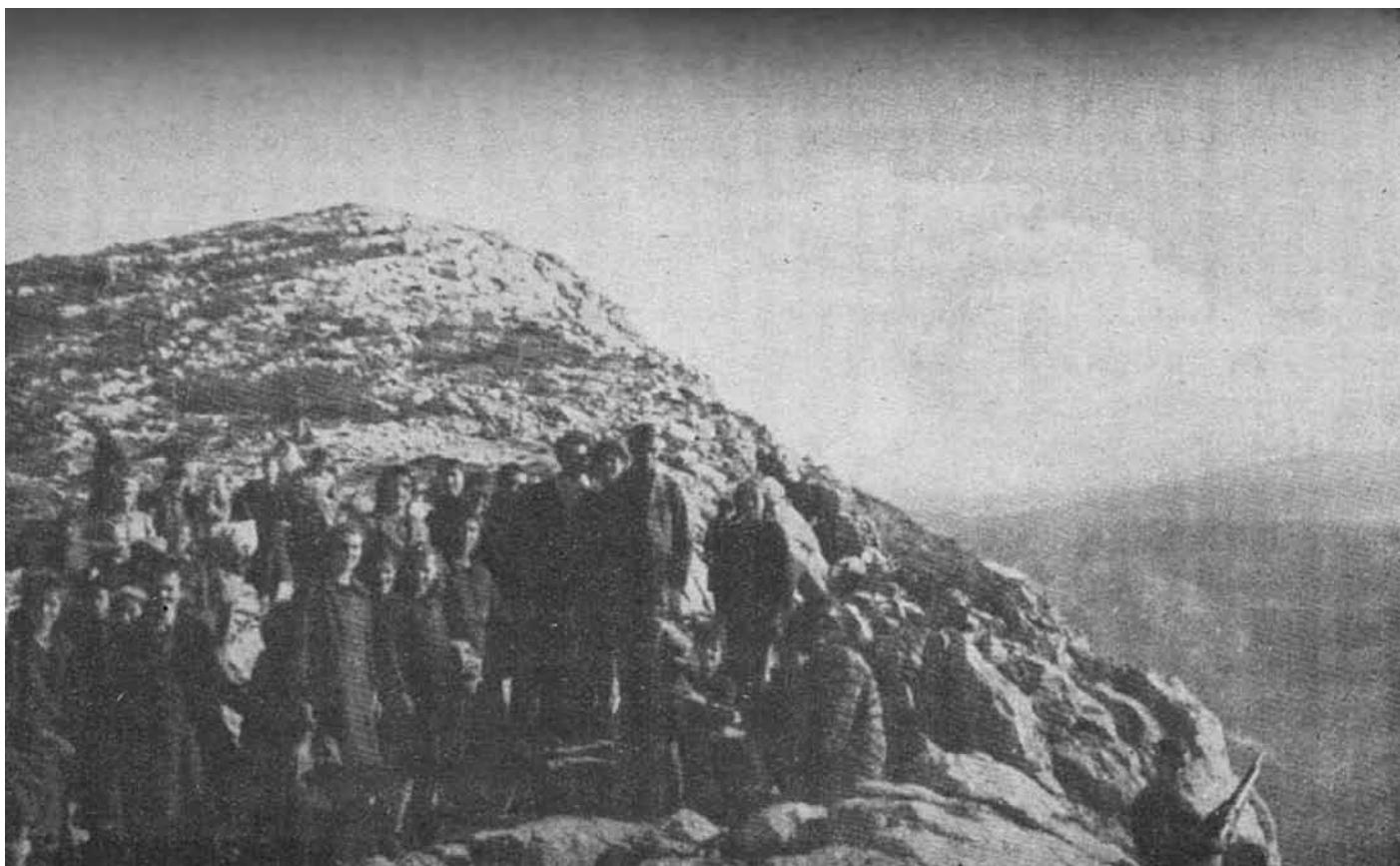
Na provođenju tih planova djelovala je i Talijanska vojna misija u Zagrebu, pa je na njezin prijedlog Ministarstvo domobranstva 16. rujna 1942. odredilo da se novaci i pričuvnici s Brača i Hvara oslobole od službe u domobranstvu, kako bi ih talijanska vojska rasporedila u protukomunističke postrojbe. Navedeno nije vrijedilo za novake i pričuvnike s tih otoka koji su već bili na službi u domobranstvu.⁵⁶

Velika župa Cetina je u izvješću nadređenim vlastima od 20. rujna 1942. proslijedila i spomenuti proglašenje bojnika **de Capogrosso-Cavagnini**, pri čemu je navedeno da je on zanimljiv zbog „svoje stilizacije“. Pri tome se, pretpostavljajući, mislilo na to da je proglašenje krajnjo vrhovništvo NDH na Braču. U istom izvješću Velika župa Cetina izvjestila je da je talijanska vojska na Braču imenovala

⁵⁴ NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 220.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Sibe Kvesić, Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi, Split 1981., 115-116.

Skupina bračkih partizana (iz knjige D. Gizića, Dalmacija 1942.)

„neku vrst civilnog komesara“ kojemu su vlasti NDH podređene.⁵⁷

I komunisti su pratili akciju koju je pokrenuo **de Capogrosso-Cavagnini**. Općinski biro KPH Bol je u izještu o stanju tijekom rujna 1942. ocijenio da Talijani, iako prijete i represivnim mjerama, zapravo na različite načine želete privući Bračane na svoju stranu. Tako su se pojavili talijanski letci u kojima se vojne bjegunce, odnosno vojne neposlušnike poziva da pristupe protukomunističkoj miliciji. **De Capogrosso-Cavagnini** obilazi općine na otoku i od općinskih načelnika zahtjeva da pokrenu akciju upisivanja ljudi u tu miliciju, odnosno općinski načelnici su mještanim trebali objasniti da će biti oslobođeni službe u domobranstvu, a zauzvrat će imati „čast“ služiti u miliciji koja će održavati red na otoku. No, Općinski biro KPH Bol ocijenio je da je cijelokupna akcija Talijana na pridobivanju stanovništva ostala „prazna slama“, budući da se nitko od vojnih bjegunaca nije odazvao pozivima da pristupi miliciji.⁵⁸

57 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 286.

58 HR-HDA-1847, KP-325/5542, Općinski biro K.P.H. Bol, Mjesečni izvještaj za rujan 1942

Nekoliko mjeseci kasnije, početkom prosinca 1942., Velika župa Cetina uputila je Ministarstvu unutarnjih poslova NDH opširno izješće o stanju na otocima Braču i Hvaru. Tada je ponovno navedeno da se na Braču, uz talijanskoga vojnog zapovjednika, nalazi i talijanski „civilni povjerenik“ kao njegov pomoćnik za građanske poslove. Talijanski civilni povjerenik, odnosno komesar, bavio se određivanjem cijena proizvoda, hoće li određeni dućani biti otvoreni, prikupljao je ulje od stanovništva te određivao uvoz i izvoz živežnih namirnica. Pri tome je za svoje odluke dobivao i supotpis kotarskog predstojnika. U vezi s ovime veliki župan **Luetić** ukazao je na posebnost postojanja ovakvog talijanskog službenika:

Imenovanje talijanskog civilnog povjerenika sa strane talijanskih vojnih vlasti ima providne ciljeve i jedinstven je slučaj na području cjelog obalnog pojasa. Uz gornje ovlasti ima i izrazitu političku misiju, da blagim i taktičkim postupanjem povrati odbjegle odmetnike svojim kućama a zatim upisivanje istih odmetnika u

g., Okružnom komitetu za Brač i Hvar, Bol 5/X
1942 god.

milicije pod njihovim zapovjedničtvom kao protukomunističke milicije.⁵⁹

Luetić je ocijenio da ta „politička misija“ talijanskog civilnog povjerenika nije imala uspjeha, ali su, s druge strane, vlasti NDH na Braču zbog njegovog djelovanja „potpuno paralizirane“.⁶⁰

Tek krajem prosinca 1942. Ministarstvo unutarnjih poslova NDH reagiralo je na činjenicu da je na Braču imenovan talijanski civilni povjerenik. Ministarstvo je ovo ocijenilo neprihvatljivim, budući da NDH u obalnom pojasu nikada nije predala talijanskoj vojsci upravnu vlast. Ministarstvo je od Velike župe Cetina i Općeg upravnog povjereništva u Sušaku zatražilo da jave, jesu li prethodno izvjestili o imenovanju tog povjerenika, odnosno zašto su to propustili učiniti, kao i kakvo stajalište zauzimaju prema tom povjereniku.⁶¹

Zapravo je Velika župa Cetina u svome izještu od 20. rujna 1942., koje je upućeno i Tajništvu ministra unutarnjih poslova u Zagrebu, izvjestila o imenovanju talijanskog civilnog povjerenika na Braču.

59 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 384.

60 Isto.

61 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 399.

No, čini se da je Ministarstvo unutarnjih poslova tada na ovo propustilo reagirati.

Po nalogu Ministarstva unutarnjih poslova, Opće upravno povjereništvo obratilo se Zapovjedništvu 2. armije koje je 31. prosinca 1942. odgovorilo da na otoku Braču nije imenovan talijanski civilni povjerenik. Objasnjeno je da je riječ o tome da kod talijanskog zapovjedništva na otoku postoji jedan časnik koji vodi računa o tome da se poslovi talijanske vojske obavljaju uredno i s kontinuitetom, budući da se ostalo talijansko vojno osoblje na otoku često mijenja.⁶²

U međuvremenu, Talijani su 7. studenog 1942., kako sam prethodno opisao, zarobili partijskog funkcionara **Josipa Bodlovića** i predsjednika Narodnooslobodilačkoga odbora Bol, **Andriju Jugovića**, No, ubrzo su partizani zarobili neke Talijane i zatim ishodili od talijanske vojske razmjenu zarobljenika. Među Talijanima koje su partizani tom prilikom zarobili i zatim razmijenili, nalazio se je i poručnik karabinjera koji je obnašao dužnost civilnog povjerenika na Braču. Prema podatcima vlasti NDH, odmah nakon što je taj poručnik razmijenjen, odnosno oslobođen, on je razriješen dužnosti civilnog povjerenika i premješten s Brača.⁶³

Početkom 1943. Velika župa Cetina izvjestila je Ministarstvo unutarnjih poslova da ona talijanskoga civilnog komesara na Braču, unatoč tomu što se on upleće u djelokrug građanskih vlasti, prihvaca kao „činjenicu“, budući da su vlasti NDH u obalnom pojasu podređene talijanskoj vojsci, za što u Zagrebu treba imati razumijevanja.⁶⁴

Ne raspolažem podatcima, je li nakon smjene spomenutog poručnika karabinjera bio imenovan njegov nasljednik na dužnosti civilnog povjerenika na Braču. U svakom slučaju imenovanje takvog povjerenika predstavljalo je posebnost u postupanju talijanske vojske u obalnom pojasu. Vlasti u Zagrebu na ovo su, kako je opisano, reagirali kao na daljnji korak Talijana u narušavanju vrhovništva NDH. No, kao što je opisano, iako Velika župa Cetina na navedeno nije gledala s odobravanjem, s druge je strane stanje očito bilo tako ne-

povoljno da se jednostranim talijanskim potezima nije moglo stati na kraj, nego ih se moralo prihvati.

Narodnooslobodilački pokret: komunisti i partizani

Jugoslavenski komunisti, prije rata ilegalna politička skupina, u novonastalim ratnim okolnostima i nakon njemačkog napada na Sovjetski Savez pokrenuli su oružanu borbu protiv sila Osovine. I dok je konačni cilj bilo revolucionarno preuzimanje vlasti i uvođenje diktature proletarijata, komunisti su te ciljeve tijekom rata prikrivali. Umjesto toga pozivali su se na politiku „narodne (pučke) fronte“, odnosno narodnooslobodilačku borbu u kojoj će sudjelovati široki slojevi stanovništva, pa i članovi i pristaše predratnih političkih stranaka, kako bi zemlja bila oslobođena od „okupatora i njegovih slуг“. U stvarnosti komunisti nisu namjeravali dopustiti utjecaj drugim političkim strankama, nego su njihovi predstavnici u Narodnooslobodilačkom pokretu bili pod nadzorom komunista. U nacionalnom smislu, a kao pomagalo za ostvarenje konačnih revolucionarnih ciljeva, zagovarali su ravнопravnost jugoslavenskih naroda. U tom smislu je 1937. u sklopu KPJ i došlo do osnivanja KPH.⁶⁵

U skladu s ovime djelovali su i komunisti u Dalmaciji, pa i na Braču. Osim KPH, postojao je Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), a postupno je osnivan i razvijan niz drugih organizacija koje su trebale predstavljati začetak nove „narodne vlasti“, odnosno okupiti uz Narodnooslobodilački pokret različite skupine stanovništva, od omladine do žena. Tako je, uglavnom tijekom 1942., na Braču uspostavljena mreža narodnooslobodilačkih odbora (NOO), koji su trebali djelovati kao tijela vlasti Narodnooslobodilačkog pokreta. Razumljivo, najvažniji element predstavljalje su partizanske jedinice, Narodnooslobodilačka vojska. Krajem lipnja 1942. osnovana je Četa bračkih partizana, iako je oružanih akcija bilo i prije toga.⁶⁶

62 NOB u Dalmaciji, Knjiga 5, dok. br. 292.

63 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 387.

64 NOB u Dalmaciji, Knjiga 5, dok. br. 310.

Prema nekim izvorima, u svibnju 1941. na Braču je bilo 59 komunista.⁶⁷ U ljetu 1942. na istom je otoku bilo 80 komunista.⁶⁸ Prema podatcima iz ljeta 1943., na Braču je bilo 72 komunista, 18 kandidata za članstvo u KP i 128 „simpatizera“ KP.⁶⁹

U nesređenim prilikama nakon proglašenja NDH iz vojnog skladišta u školskoj dvorani u Bolu, očito zaostalog od jugoslavenskih vlasti, ukradene su dvije puško-strojnice, 12 pušaka i više od 4000 metaka. Krajem srpnja 1941. u Bol su došle ustaše koje su krenule u potragu za tim oružjem i streljivom. Oni su sumnjali da su oružje ukrali težak **Josip Bodlović** (rođen 1899.), ribar **Josip Brešković-Golub** (rođen 1914.), drvodjelac **Dinko Cvitanić-Batistić** (rođen 1914.), ribar **Benko Matulić** (rođen 1914.) i kovač **Zorko Stanušić** (rođen 1920.). Navedeni su se odmetnuli kako ih ustaše ne bi uhitili, a zatim su ustaše uzeli po jednog člana njihovih obitelji kao taoce, koje su kasnije pustili na slobodu. Nakon što je Zapovjedništvo 2. armije 7. rujna 1941. u svome proglašu objavilo da preuzima upravu u obalnom pojasu, te je u istom proglašu pozvala sve odmetnike da se vrate kućama pri čemu će imati zaštitu talijanskih vlasti, i spomenuta petorica vratila su se svojim domovima u Bolu.⁷⁰

Neki od spomenutih, primjerice **Bodlović** i **Matulić**, kasnije će biti istaknuti funkcionari KP na Braču, a **Stanušić** prvi politički komesar Čete bračkih partizana.⁷¹

Okružni komitet KPH Brač je u izvješću iz listopada 1941. naveo da se od „najboljih“ ljudi koji su se odmetnuli, budući da se nisu željeli odazvati na službu u domobranstvo, formiraju „partizanski odredi“. Vođa određenog odreda bio je iz redova vojnih neposlušnika, a uz njih su bili i komesari, koje je određivala Komunistička partija. Na čelu svih odreda bio je vođa partizanskog odreda Bol kao „komandir

67 Drago Gizdić, *Dalmacija 1941. Prilozi historiji Narodnooslobodilačke borbe*, Zagreb 1959., 157.

68 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 111.

69 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 7, srpanj-kolovož 1943. godine, Split 1984., dok. br. 29.

70 HR-HDA-255, Velika župa Zagorje, Broj: 7242/1942.

71 J. Radmilović, „Otok Brač u Narodnooslobodilačkoj borbi“, 21-22, 36.

Brača“, a komesar bolskog odreda bio je „vrhovni komesar“.⁷²

Trebat će određeno vrijeme da ovi partizanski odredi na Braču stupe u akciju. U međuvremenu su u noći s 24. na 25. prosinca 1941., na Badnje večer, pokidani ustaški plakati u Gornjem Humcu, a zatim je na njih postavljen rukom pisani plakat na kojem je pisalo:

*Smrt fašizmu sloboda narodu ne bojte se tuđih okupatora ni njihovih slugu ustaša! Sloboda je na vratima.*⁷³

Oružnici su poveli istragu te su od **Nikole Stipičića** iz Donjega Humca doznali da su plakate uništili **Nikola Brzić** i **Ante Stipičić**. Ova dvojica odbijala su odgovornost, tvrdeći da je navedeno učinio netko iz Bola. Oružništvo je, kako osumnjičeni ne bi pobegli, iste predao Kotarskoj oblasti u Supetu i protiv njih je podnesena prijava.⁷⁴

Dana 17. ožujka 1942. došlo je do prvog ozbiljnog napada odmetnika na predstavnike vlasti NDH. Oružnički narednik **Grga Nakićen**, zapovjednik Oružničke postaje Pučišća, toga je dana u Bolu preuzeo hranu za svoju postaju. Zatim je s još dva oružnika i dva seljaka krenuo nazad u svoju postaju. Hranu su prevozili na konjima. Skupina je napadnuta, **Nakićen** je likvidiran, a napadači su druge oružnike i seljake pustili na slobodu, nisu ih zlostavljali, a hranu su odnijeli sa sobom. Napadači su zarobljenim oružnicima govorili da štite narod od „okupatornih vlasti“ i da se neće predati, iako znaju da će oružnici ponovno krenuti na potjeru za njima.⁷⁵

Oružnička postaja Bol je u vezi s likvidacijom narednika **Nakićena** navela da se on „eksponirao“ među narodom, iako nije sasvim jasno što se pod ovime mislilo. Zato su **Nakićenu** upućene prijetnje, pa se pretpostavljalo da je likvidiran namjerno, iz osvete. Oružnička postaja Bol također je navela da su napadači na **Nakićena** „većinom“ vojni neposlušnici, odnosno pričuvnici s otoka Brača koji su se odmetnuli kako bi izbjegli vojnu službu u domobranstvu.⁷⁶

72 NOB u Dalmaciji, Knjiga 1, dok. br. 100.

73 HR-HDA-491, Broj: 645/1942.

74 Isto.

75 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 476.

76 Isto.

Kotarska oblast Supetar je u vezi s likvidacijom **Nakićena** navela da je on više puta progonio vojne neposlušnike, njih desetak, ali oni, iako brojniji i naoružani, nisu pružali otpor oružničkim ophodnjama koje su ih gonile, nego su pred oružnicima uvijek bježali. Zato je iznesena pretpostavka da je među organizatorima napada na **Nakićena** bilo „stranih lica“, odnosno osoba s Hvara ili s kopna koji su stigli na Brač, budući da Bračani, „sami po sebi“, ne bi nikada bili „kadri“ organizirati takav napad.⁷⁷

Velika župa Cetina je 21. ožujka 1942. u jednom izvještu, opisujući raspored i djelatnost „pobunjenika“ na svome području, navela da su njihove „manje grupe“, sastavljene uglavnom od vojnih neposlušnika, nalaze i po brdima otoka Brača.⁷⁸

U noći s 1. na 2. travnja 1942. skupina naoružanih osoba provalila je u župni stan u Pražnicama. U stan se nalazio umirovljeni župnik don **Jozo Delić** i posluga, dok je župnik, don **Ante Biskupović**, te noći bio u Pučišću. Naoružani muškarci su u župnom stanu opljačkali hranu, odjeću, obuću, nakit, novac i razne druge predmete, a također su tražili **Biskupovića**. Prema podacima koje je prikupilo oružništvo, napadači, stari od 20 do 30 godina, bili su naoružani vojničkim oružjem. Jedan od napadača uništio je sliku **Ante Pavelića**, a od hrvatske zastave otkinuo je crveni dio platna koji je ponio sa sobom. Nakon toga napadači su otišli. Oružnička postaja Pučišća provela je istragu te je ustanovljeno:

*(...) da su pomenuto razbojstvo izvršili vojni neposlušnici sa područja ove [Pučišće] i [oružničke] postaje Bol, kao i komunisti koji se još od dužeg vremena kriju po brdima i šumama na otoku Braču.*⁷⁹

U noći s 15. na 16. travnja 1942. svoje domove u Bolu napustili su **Josip Bodlović** i ostale četiri prethodno spomenute osobe koje su, nedugo nakon proglašenja NDH, osumnjičene za krađu vojničkog oružja. Prema podacima Oružničke postaje Bol navedeni su otišli „u šumu“, da se priključke „takozvanim partizanima“, ili su se skrivali kako ne bi pali u ruke vlastima. U tom je razdoblju, kako sam pisao u

prvom dijelu ovoga priloga, na Braču dje-lovalo Oružnički leteći vod koji je upravo 15. travnja uhitio vojnog neposlušnika **Matu Taraša**. Vijest o tom uhićenju došla je i do Bola. Istoga dana u Bol su parobrodom stigla dva ustaška dužnosnika koji su trebali ustrojiti Ustašku mladež. Oružnička postaja Bol ocijenila je da su spomenuti događaji možda stvorili dojam kod **Bodlovića** i ostalih da će biti uhićeni, pa su zato pobegli iz svojih domova. Za njima je raspisana potraga i u slučaju pro-nalaska trebali su biti dopraćeni Kotarskoj oblasti u Supetu.⁸⁰

U ranim večernjim satima 20. travnja 1942. skupina naoružanih osoba napala je ophodnju Oružničke postaje Supetar. Dvojica oružnika uzvratila su paljbu, a zatim su se uspjeli povući. Prema mišljenju Oružničke postaje Supetar napad su izvršili „komunisti“ koji su oružnicima željeli oduzeti oružje i streljivo.⁸¹

Prema izvještu Oružničke postaje Supetar, skupina od „oko 200 partizana“ u ranim jutarnjim satima 31. svibnja 1942. ušla je u mjesto Postire. Samo polovica ovih partizana imala je oružje. Partizani su provalili u avliju **Jelke Kraljević** i zatražili da im predaj hranu i novac. Poručili su joj da se ne boji, jer su oni partizani, oslobođitelji naroda. Partizani su iz njezine kuće odnijeli hranu i radio-prijamnik. Pri tome joj nisu prijetili, ali su tjerali nju i njezinu slugu da uzdignutom desnom rukom sa stisnutim dlanom pozdrave „Smrt fašizmu“, „Zdravo, braća oslobođenci“, poručivši im da će se ponovno vidjeti. Partizani su hranu i drugu imovinu oduzeli i od trgovca **Nikole Škarića**, a od postolara **Mihovila Tomaševića** oduzeli su kožu, potplate i druge stvari, a također su ga išamarali. Nakon ove akcije partizani su se udaljili. U vezi s ovim događajem Oružnička postaja Supetar je izvjestila:

*Kako se je moglo prilikom iztrage utvrditi pljačka je izvršena samo kod lica koja su izpravni i lojalni građani i pripadnici Ustaša.*⁸²

U kasnim poslijepodnevnim satima 15. lipnja 1942. skupina od 60 partizana stigla je u samostan Pustinja Blace, gdje su se zadržali do ranih jutarnjih sati iduće-

80 HR-HDA-255, Broj: 7242/1942.

81 HR-HDA-491, Broj: 4780/1942.

82 HR-HDA-491, Broj: 6188/1942.

ga dana. Partizani su odnijeli raznovrsnu imovinu koja je bila vlasništvo don **Nike Miličevića**, koji je živio u Supetru. Također su odnijeli imovinu čuvara samostana. Bila je riječ o hrani, odjeći, obući, novcu, nakitu i drugim stvarima. Partizani koji su ušli u samostan bili su u civilnoj odjeći, na nogama su nosili opanke, bili su naooružani puškama i noževima, neki su imali i pištolje. Bila je riječ o muškarcima starima između 20 i 30 godina. Oni prema osoblju samostana i članovima njihovih obitelji nisu bili nasilni, govorili su da su partizani i da ih se ne treba bojati, jedino su im zaprijetili da nakon njihova odlaska do jutra ne smiju napustiti samostan. Tijekom boravka u samostanu partizani su uništili sliku **Ante Pavelića**. Oružnička postaja Milna navela je da su navedeno „vjerojatno“ napravili „vojni neposlušnici, koji se skrivaju po šumama“.⁸³

Dana 22. lipnja 1942. osnovana je „Četa bračkih partizana“. Prema nekim podacima ona je pri osnutku imala 33, a prema drugima 62 borca. Komandir čete bio je **Josip Marinković-Bepo**, a politički komesar **Zorko Stanušić-Modrić**. Obojica su bili iz Bola. Četa bračkih partizana je u svojim akcijama mogla računati i na potporu „udarnih grupa“ i narodnooslobodilačkih odbora.⁸⁴

U izvješćima vlasti NDH o akcijama partizana na Braču, nerijetko se spominjao puno veći broj partizana, nekad se izvješćivalo da ih je bilo i više stotina. Ovo su, u nekim slučajevima, očito bila pretjerivanja. S druge strane, pretpostavljam, možda je broj partizana mogao znatno „narasti“ kad bi im se priključili vojni neposlušnici, odnosno Bračani koji su se odmetnuli kako bi izbjegli službu u domobranstvu. Također su izvješća NDH navodila da dio partizana nema oružje, pa je moguće da se pod Četom bračkih partizana mislilo isključivo na naoružano ljudstvo. Za ostale je oružje tek trebalo nabaviti, što su partizani i činili, budući da su, upravo od razdoblja osnutka čete pa do kraja 1942. izvršili brojne napade na oružničke postaje i razdjelje rizničke straze kako bi došli do njihova oružja. O tome sam pisao u prvom dijelu ovoga priloga.

83 HR-HDA-491, Broj: 8054/1942.

84 J. Radmilović, „Otok Brač u Narodnooslobodilačkoj borbi“, 36.; *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 2, dok. br. 176.

Osim toga partizani su nastavili i s drugim akcijama.

Tako su u večernjim satima 21. lipnja 1942. između Pučišća i Pražnika iz zasjede napali i ubili oružnika **Nikolu Hrastu** iz Oružničke postaje Pučišće i učitelja **Karninčića**.⁸⁵ Nedugo kasnije uslijedio je novi napad partizana u Mircima:

*U noći od 23. na 24. lipnja 1942. u Mircima (kot.[ar] Supetar) partizani su izvukli iz kuća i strijeljali Jerka Kirigina (brata glavara selja) i župnika Don Matu Hrastu. Prvi je ostao na mjestu mrtav, a drugi teško ranjen.*⁸⁶

Zapravo je **Jerko Kirigin** bio i brat prethodno spomenutog inženjera agronomije **Nikole Kirigina**, koji je radio u Zagrebu i bio djelatan u ustaškom pokretu.⁸⁷

Nedugo kasnije došlo je do sličnog napada partizana u Postirama, o čemu je Kotarska oblast u Supetru telefonski izvjestila Veliku župu Cetina:

*U noći od 25-26 lipnja t.[ekuće] g.[odine] sa strane partizana bila je obkoljena kuća občinskog stražara u Postirama Marković Jurka, te je bio pozvat da predal službeni revolver i municiju, čemu se je ovaj pokorio. Istom prilikom partizani su provalili u občinsku aprovizaciju i odnijeli 800 kg. riže, te od te količine podijeliti 200 kg. sirotinji, a ostatak ponijeli u brdo. Poslije te pljačke provalili su u kuću občinskog načelnika Bižaca, ali ga nisu našli nego su ošišali njegovu ženu i zlostavljali je. U Postirama oružničtvu nema, a sa postaje Supetar nije se oružničtvu uputilo radi malobrojnog stanja i slabog naoružanja.*⁸⁸

U noći s 27. na 28. lipnja partizani su u Ložišću opljačkali i ubili umirovljenog učitelja **Ivana Domića**. Kada je Velika župa Cetina u svome tjednom izvješću od 28. lipnja 1942. nabrajala navedene, kao i još neke akcije partizana na Braču, zaključila je kako su oni pojačali svoju djelatnost, te je stanje zabrinjavajuće, ali talijanska vojska oko ovoga ništa ne poduzima.⁸⁹

85 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 527.

86 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 527. Također vidi: HR-HDA-491, Broj: 6929/1942.

87 Paulina Radonić Vranjković, „Nikola Kirigin: Moja je stranka Hrvatska“, *Hrvatska revija, Časopis Matice hrvatske*, br. 4, Zagreb 2007., 22.

88 HR-HDA-491, Broj: 6928/1942.

89 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 527.

Partizani su 29. lipnja u Povljima ubili trgovca **Stjepana Dragičevića**. Istog dana u večernjim satima u blizini Bola iz zasjede je napadnuta oružnička ophodnja. Ubijen je oružnički narednik **Ante Jadrijević**, a pričuvni oružnik **Petar Serdarević** je ranjen. Partizani su im oduzeli oružje, streljivo i opremu.⁹⁰

U noći s 30. lipnja na 1. srpnja 1942. „nepoznate osobe“ su iz kuće umirovljenog župnika don **Jerka Kovačića** u Split-skoj odnijeli dalekozor i pisaći stroj.⁹¹

U noći s 1. na 2. srpnja 1942. nepoznate osobe su likvidirale **Ivana Rakelu**, trgovca iz Milne. **Rakela** je bio na noćnom ribarenju s drugim ribarima, te su ga napadači odveli i ustrijelili. Kotarska oblast u Supetru nije bila sigurna je li ubojstvo bilo politički motivirano, budući da je **Rakela** bio krijumčar, pa nije isključeno da su ga ubili drugi krijumčari.⁹²

Nedugo kasnije, 5. srpnja, u ranim poslijepodnevnim satima 250 do 300 partizana, od kojih neki nisu imali oružje, ušlo je u Postire, gdje su održali mimohod. U poštanskom uredu uništili su sliku **Ante Pavelića**, a sa zgrade pošte skinuli službeni natpis. No, također su naredili da se u mjestu istaknu hrvatske zastave, ali bez slova „U“ koje se nalazilo na državnoj zastavi. Narod je pozvan da sluša govoru koji su održani s prozora poštanskog ureda. U njima su partizani objasnili da se bore protiv fašističke Italije, nacističke Njemačke i ustaša, te su pozvali narod da ne surađuju s onima protiv kojih se partizani bore. Nakon toga partizani su napustili mjesto.⁹³ U izvješću Čete bračkih partizana o ovom događaju bit će navedeno:

5/VII poslije podne Četa Bračkih partizana zauzevši prethodno putove i poštu održala je politički zbor u Postirama. Četa je oduševljeno dočekana od čitavog građanstva, koje se sa crvenom zastavom pridružila Četi i formirala povorku. U povorci kao i za vrijeme trajanja zbora na kojem je drug partizan objasnio cilj i svrhu narodno oslobođilačke borbe, klicalo

90 HR-HDA-491, Broj: 7388/1942.; *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 2, dok. br. 528.

91 HR-HDA-491, Broj: 7285/1942.

92 Isto.

93 HR-HDA-491, Broj: 7392/1942.; *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 2, dok. br. 533, dok. br. 536.

se narodno-oslobodilačkoj borbi, partizanima, Sovjetskom Savezu itd.⁹⁴

Kao što je iz prethodnog vidljivo, partizani su u svojim akcijama likvidirali neke predstavnike vlasti NDH, ali i nekoliko trgovaca, svećenika i drugih građanskih osoba. Četa bračkih partizana je u jednom svome izvješću navela da je likvidirani trgovac **Stjepan Dragičević** bio „ustaški špijun“, dok je za likvidiranog trgovca **Ivana Rakelu** također navedeno da je bio „opasan špijun“.⁹⁵ *Naš izvještaj*, glasilo Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju, u srpnju 1942. je pisao da partizani na Braču likvidiraju „mjesne špijune i ustaše“, pa je u redovima „izdajica, špijuna i ustaša“ zavladala „panika“ i oni „bježe“ s Brača.⁹⁶

Također je i Mjesni komitet KPH Bol nedugo kasnije u vezi s djelovanjem mjesnog NOO-a naveo da je on, u suradnji s partizanima, uspješno proveo „čišćenje i zastrašivanje“ ionako „malobrojnih ustaša“, čime je na području Bola omogućen „normalan, zdrav politički razvoj“.⁹⁷

Tijekom druge polovine 1942. došlo je do povlačenja talijanskih snaga iz nekih mesta na Braču, što je partizanima nesumnjivo olakšalo djelovanje. U istom su razdoblju brački partizani uništavali pismohrane i imovinu u općinskim i državnim ustanovama, pri čemu je važan cilj očito bio uništiti popise vojnih obveznika.

U noći 22. srpnja partizani su oplačkali zgradu Općinskog poglavarstva Postire. U noći s 23. na 24. srpnja provalili su u Općinsko poglavarstvo Sutivan i uništili različitu općinsku dokumentaciju, posebno vojne popise. Također su iz kuće redara **Stjepana Ivankovića** odnijeli pištolj, a iz kuće lagara **Marijana Lukšića** lovačku pušku.⁹⁸

Nešto više od tjedan dana nakon što je oplačkano Općinskog poglavarstvo Postire, partizani su ponovno provalili u to poglavarstvo, zapalili cijelu njegovu pismohranu i odnijeli sve pečate.⁹⁹

U noći s 30. na 31. srpnja 1942. „neustanovljeni počinitelji“ provalili su u op-

ćinski ured u Supetru. U pisarni su uništili pismohranu za 1941. i 1942. godinu. U sobi načelnika općine porazbacali su spise, a u pisarni općinskog bilježnika i općinskog vojnog izvjestitelja uništeni su spisi. U pisarni kotarskog domobranskog izvjestitelja također je uništena pismohrana i novačke listine. Uništene su i slike **Ante Pavelića**. Oružništvo je sumnjalo da su ovo učinili partizani, ali možda i osobe koje su u tom razdoblju trebale biti unovačene, ili pozvane na službu u domobranstvo.¹⁰⁰

Partizani su 8. kolovoza upali i u ured

Pečat Općinskog poglavarstva Selca

Općinskog poglavarstva u Bolu i iz njega odnijeli popise vojnih obveznika i sliku **Ante Pavelića**.¹⁰¹ Istoga dana, oko podneva, tri partizana naoružana pištoljima upala su u Porezni ured u Supetru i prisili činovnike da im predaju nešto više od 240.000 kuna. Natjerali su činovnike da kliču „Smrt fašizmu“ i da, u znak pozdrava, dignu stisnuti dlan u vis, a zatim se udaljili. Trojicu napadača osiguravali su partizani koji su se prikrili u obližnjem šumarku.¹⁰²

Komunisti, odnosno partizani nastavili su vršili pojedinačne likvidacije nepodobnih. U nekim slučajevima likvidacije su trebale ostaviti poseban dojam. Tako je krajem kolovoza 1942. u jednom partizanskom logoru na Braču likvidiran jedan „talijanski špijun“ neposredno prije nego je na istom mjestu održan sastanak komunista i komunističkih omladinaca:

100 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 258.

101 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 264.

102 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 266.

Dne 27. VIII. održan je sastanak članova O.[kružnog]K.[omiteta] i Okružna konferencija S.K.O.J.-a za Brač-Hvar. Da bi konferencija dobila na značenju održana je u logoru I. voda čete Bračkih partizana, gdje je par sati prije sastanka likvidiran jedan talijanski špijun kojeg smo ukebali u Pučišćima.¹⁰³

Prema podatcima vlasti NDH, partizani su 17. rujna 1942. u ranim jutarnjim satima u Postirama likvidirali i **Pavu Hrepića**.¹⁰⁴

Ustaški tabor Pučišća, koji nije djelovao u svome nominalnom sjedištu, nego u Omišu, krajem rujna 1942. je od Velike župe Cetina zatražio da osigura besplatne željezničke karte za izbjeglice s Brača koji moraju „bježati ispred partizana“. Karte su zatražene za **Dobrilu Tomaš** iz Novog Sela koja je trebala oputovati u Bjelovar, kao i za **Zdravka Martinića-Jerčića** i **Stjepana Drpića Maha** iz Pučišća koji su trebali oputovati za Zagreb:

Navedeni su ugroženi od partizana, i nemoguće im je dulje ostati na otoku, te moraju bježati dok im je na vrieme.¹⁰⁵

Krajem rujna i početkom listopada 1942. i Ustaški logor Supetar, koji je također djelovao u Omišu, također je od Velike župe Cetina tražio besplatne željezničke karte za osobe s Brača koje su, zbog komunističko-partizanskih napada, bili prisiljeni napustiti otok i otići u druge dijelove NDH. Besplatne željezničke karte zatražene su za „dobrog hrvatskog omladinca“ **Matu Avianiju** iz Milne koji je putovao u Zagreb, za **Juraja Damjanovića** iz Supetra koji je putovao u Veliki Grđevac, za ribara **Josipa Kuljiša** iz Milne koji je putovao u Zagreb, kao i za neke druge osobe.¹⁰⁶

Također su partizani tijekom druge polovine 1942. dio ljudstva s Brača uputili na kopno, kako bi tamo popunili partizanske jedinice. Do početka rujna s Brača je na kopno upućeno 40 momaka s 15 puša-

103 HR-HDA-1847, KP-325/5532, O. K. [KPH] Brač-Hvar, Drugarskom P. K.-u; NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 95

104 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 286.

105 HR-HDA-1501, Velika župa Cetina, Ustaša – Hrvatski oslobodilački pokret, Tabor Pučišća, Broj sl., Omiš, 28. IX. 1942.

106 HR-HDA-249, Ustaša – Hrvatski oslobodilački pokret, Logor Supetar, Broj službeno, Omiš, dopisi upućeni Velikoj župi Cetina od 28. i 29. rujna i 1. listopada 1942.

94 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 176.

95 Isto.

96 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 160.

97 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 69.

98 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 543.

99 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 260.

ka.¹⁰⁷ U listopadu se na Biokovo prebacila i Četa bračkih partizana. Prema nekim podacima bila je riječ o 80 partizana, ali drugi podaci govore da su oni imali 33 puške i jednu puško-strojnicu. Dakle, vjerojatno četa nije bila u cijelosti naoružana. Nakon njezina odlaska na kopno, na Braču je ostao jedan partizanski vod koji je trebao nastaviti s akcijama, a također je trebao nastaviti na kopno prebacivati novo ljudstvo s otoka.¹⁰⁸

Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju je u izvješću kojega je 9. rujna 1942. uputio Centralnom komitetu KPH naveo da su se Talijani u međuvremenu povukli iz nekih mesta na Braču. Tako na Braču gotovo i ne postoji vlast „okupatora i ustaša“, osim u Supetru. U gotovo svim mjestima na Braču djeluju narodnooslobodilački odbori koji su postali „u pravome smislu narodna vlast“. Oni vode brigu o potreba-m stanovništva, vrše političku djelatnost među narodom i rješavaju sporove među ljudima. Čak i u Nerežićima i Postirama, gdje postoje talijanske posade, narod zna za narodnooslobodilačke odbore i obraća im se za rješavanje svojih pitanja, posebno međusobnih sporova.¹⁰⁹

U vezi s ovakvim stanjem, Velika župa Cetina je početkom prosinca 1942. nadređenima dostavila skicu otoka Brača, na kojoj su naznačena mesta i dijelovi otoka koje drže partizani. Pri tome je naglašeno da ni jedno od tih mesta partizani nisu uzeli borbom, nego se iz njih u kolovozu 1942. povukla talijanska vojska, čime su ona pala pod nadzor partizana. Također je Velika župa Cetina procijenila da se na Braču nalazi čak oko 500 partizana, koji su raspoređeni u nekoliko logora:

*Rad odmetnika može se ocrtati uništanjem državne imovine i ubijanjem pojedinih istaknutijih ljudi odanih današnjem državnom poredku. Tako je na otoku Braču ubijeno 12 naših ljudi (...). U zadnje vrijeme ta akcija partizana ubijanjem umanjena je.*¹¹⁰

Očito su podaci Velike župe Cetina o broju partizana bili pogrešni, te se broj o

107 HR-HDA-1847, KP-325/5532, O. K. [KPH] Brač-Hvar, Drugarskom P. K.-u; NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 95

108 J. Radmilović, „Otok Brač u Narodnooslobodilačkoj borbi“, 41.; NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 42.

109 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 111.

110 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 384.

oko 500 partizana čini znatno pretjeranim. Prema podatcima Štaba grupe partizanskih odreda Dalmacija iz travnja 1943., na Braču su se nalazile samo „male partizanske desetine“, dok je ostalo ljudstvo s Brača uglavnom premješteno u sastav Biokovskoga partizanskog odreda.¹¹¹

U vezi sa stanjem krajem 1942., Općinski biro KPH Sutivan je naveo da je „prikrivenim neprijateljima“ onemogućen svaki pokušaj „razaranja narodnog jedinstva“, te su takvima osobama partizanske straže neprestano „za petama“.¹¹² Ipak je Kotarski komitet KPH za Brač i Šoltu krajem svibnja 1943. kritički zaključio da je rad partijskih organizacija „popustio“, što je dovelo do „množenja špijuna“. Zato je odlučeno pristupiti „nemilosrdnom uništanju špijuna“.¹¹³

Nedugo kasnije zaista je likvidirano više osoba koje su smatrane suradnicima Talijana. U noći sa 6. na 7. lipnja partizani su u selu Škrip odveli iz kuća **Juru Fabijanovića**, starog 50 godina, i **Franku Juričeviću**, staru 45 godina, koje su strijeljali na izlazu iz sela. Navodno su isti ubijeni jer su Talijanima dostavljali podatke o kretanju partizana. Iste noći partizani su u Mircima iz kuće odveli **Tonku Lukšiću**, staru 22 godine, koju su strijeljali. Partizani su po Mircima ostavili plakate i letke da će isto dogoditi i svim drugim „slugama okupatora“. Iste noći partizani su u Milni pokušali likvidirati i **Matu Buzolića** koji je bio „pristaša Talijana“ i čije su se sestre družile s talijanskim vojnicima. No, u **Buzolićevoj** kući bila su dva talijanska vojnika koji su otvorili paljbu na partizane, te su se oni razbježali. U ranim jutarnjim satima 7. lipnja partizani su odveli **Matu Papića** iz Supetra, koji je radio u svome vinogradu. **Papić** je pronađen 8. lipnja, ubijen iz vojničke puške.¹¹⁴

Zapovjedništvo 6. oružničke pukovnije u Mostaru je sredinom lipnja 1943., izvještavajući prepostavljene o stanju na

111 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 14.

112 HR-HDA-1847, KP-325/5530, Općinski partizanski biro K.P. Sutivan, Izvještaj o radu kroz mjesec prosinac 1942 god., Drugarskom Okružnom komitetu za Brač-Hvar, Sutivan, dne 4. I. 1943. g.

113 HR-HDA-1821, KP-327/5845, Kotarski partizanski komitet za Brač i Šoltu, položaj 27/V. 1943 god., Svim opé.[inskim] i mjesnim komitetima, partijskim jedinicama i partijcima kotara Brač [i] Šolta.

114 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 301, dok. br. 302, dok. br. 304.

Braču, ponovno spomenulo slučajeve likvidacija građana u noći sa 6. na 7. lipnja, dodajući da su komunisti, odnosno partizani likvidirali i određeni broj drugih osoba:

*U selima Nerežiću i D. Humcu, kotar Supetar, po još točno neutvrđenim podatcima, ubijeno je po partizanima 7 osoba, a iz sela Škrip, kotar Supetar odvedeno oko 10 osoba. Isto tako u selima Povlje, Sumartin i Bol, također je poubijano nekoliko osoba. Kada se prikupe podrobniji podatci po ovome, izvijestit će se.*¹¹⁵

Iz svega navedenog može se zaključiti da su partizani, posebno tijekom 1942. godine, izveli različite napade na vlasti NDH, kako bi se dokopali oružja ili rastrojili njezino djelovanje. Naprotiv, bilo je puno manje napada na talijansku vojsku, koja, opet, nije pokazivala preveliku inicijativu na suzbijanju partizana. Također kako sam prikazao, komunisti, odnosno partizani pojedinačno su likvidirali i određeni broj građana, onih koje su smatrale vjernima NDH, kao i ostalih koji su smatrani „domaćim izdajnicima“, odnosno suradnicima Talijana.

Ubojstvo Vjenceslava i Jurja Čubretovića

Kao što sam prethodno naveo, komunisti-partizani likvidirali su osobe koje su smatrali nepodobnima. Ovdje bih ipak posebno izdvojio slučaj **Vjenceslava Čubertovića** i njegova oca **Jurja**.

Dne 7. listopada 1942. u rodni Bol stigao je mornarički narednik **Vjenceslav Čubretović**. On je bio legionar na bojištu u Sovjetskom Savezu, odnosno priпадnik Mornarice NDH koji se u sastavu njemačke vojske borio na toj bojišnici. **Čubretović** se vratio u domovinu na šestomjesečni zdravstveni dopust, koji je dijelom proveo u Zagrebu, a zatim je došao u Bol kod svojih roditelja. No, već 10. listopada **Čubretović** je nestao, što je njegov otac **Juraj** prijavio talijanskomu mjesnom zapovjedništvu. Ono je, zajedno s oružnicima, pokrenulo potragu. Mornarički narednik **Čubretović** pronađen je ujutro idućega dana. Bio je pretučen, s ozbiljnom ozljedom glave, te je odmah brodom upućen u Split u bolnicu. No, narednik **Čubretović** je na brodu od zadobi-

115 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 301.

venih povreda umro, te je njegovo tijelo vraćeno na Bol i predano roditeljima radi sahrane.¹¹⁶

U međuvremenu su talijanski karabinjeri i oružnici poveli istragu. Ustanovljeno je da se narednik Čubretović u poslijepodnevnim satima 10. listopada šetao po obali u Bolu. U njegovu su društvu bili Ivo Viličić i Anton Bodlović. Viličić je karabinjerima izjavio da im je pristupio nepoznati čovjek, kojega nije mogao opisati, budući da je bio mrak. Ta nepoznata osoba pozvala je Čubretovića da podje s njim, uhvativši ga pod ruku. Viličić je otiašao kući, te mu nije bilo poznato što se zatim dogodilo. Karabinjeri nisu mogli ispitati Bodlovića, budući da se on u međuvremenu dao u bijeg. Sam narednik Čubretović prije otpreme u Split nije mogao biti ispitani, budući da se cijelo vrijeme nalazio u nesvijesti. Karabinjeri su Viličića kraće vrijeme zadržali u pritvoru, ali je zatim pušten na slobodu.¹¹⁷

Nešto više od pola godine kasnije, 16. lipnja 1943., jedan „nepoznati partizan“ ušao je u brijačnicu u Bolu i iz pištolja likvidirao Jurja Čubertovića, a zatim pobjegao. U vezi s ovim slučajem oružništvo je izvijestilo da je ubijeni, nakon što su mu u listopadu prethodne godine ubili sina, postao „veliki protivnik partizana“, te je zato i ubijen. Nakon likvidacije Jurja Čubretovića, talijanska vojska odlučila je provesti odmazdu. Tako su Talijani u Bolu spalili kuće Kuzme Bodlovića, Jelice Karmelić i Ante Marinkovića-Spidiše, budući da su njihovi sinovi bili „glavne vođe“ partizana.¹¹⁸

Kuzma Bodlović bio je otac Josipa Bodlovića, važnoga komunističkog funkcionara na Braču, a pretpostavljam da je Ante Marinković-Spidiša bio otac Josipa Marinkovića, komandira Čete bračkih partizana.

Amnestije za partizane

Talijanska vojska je, osim korištenja sile, u određenim razdobljima partizane težila suzbiti i nudeći im amnestiju. Velika

župa Cetina je u svome tjednom izvješću od 20. rujna 1942. navela da su Talijani uputili poziv odmetnicima da se do 15. rujna vrate svojim domovima, uz jamstvo da ih ni talijanska vojska niti vlasti NDH ne će progonti. No, navedeni poziv nije imao uspjeha, pa su Talijani rok za povratak odmetnika domovima produljili do 30. rujna.¹¹⁹

Prema podatcima Općinskog biroa KPH Bol, spomenuti talijanski poziv partizanima i vojnim bjeguncima da se vrate kućama do 15. rujna 1942., bio je objavljen plakatima, ali uz prijetnju da će nakon toga talijanska vojska poduzeti mjere odmazde, poput spaljivanja kuća, očito onih obitelji čiji se članovi ne odazovu na amnestiju. Nakon ove talijanske prijetnje narod se prestrašio. No, kako su zaključili bolski komunisti, Talijani su nakon toga postupili svojom „poznatom taktilom“, odnosno pozivajući i narod i vojne neposlušnike na suradnju. Pod time se mislilo na poziv vojnim neposlušnicima da pristepe prethodno spomenutoj miliciji koju su Talijani kanili ustrojiti na Braču, a također su Talijani izjavljivali da će stanovništvo podijeliti hranu i vratiti im oduzete ribarske brodove.¹²⁰

Iako je talijanska amnestija u rujnu 1942. završila bez uspjeha, nesumnjivo su partizani bili spremni oštro kazniti i one malobrojne koji su se na nju odazvali. Tako su partizani 27. rujna 1942. u Supertru likvidirali Luku Glavinića iz Postira koji se, očito odazivajući se na talijanski poziv, vratio iz partizanskih redova.¹²¹

I kasnije je bilo slučajeva predaje partizana. Oružnička postaja Bol je 8. studenoga 1942. izvijestila da se dan ranije pet naoružanih partizana dobrovoljno predalo talijanskom zapovjedništvu u tom mjestu.¹²²

U ljeto 1942. skupina partizanskih proleterskih brigada na čelu s Titom zauzela je Livno. Ovo je dalo polet partizanima u Dalmaciju, pa je više tisuća Dalmatinaca krenulo u partizane.¹²³ Tijekom veljače

1943. komunisti su i na Braču proveli mobilizaciju ljudstva koje je trebalo biti upućeno na kopno za popunu partizanskih jedinica.¹²⁴ Nije bila riječ dobrovoljnom odlasku u partizane, nego o prisilnoj mobilizaciji.¹²⁵

No, početkom 1943. počela je velika operacija njemačke i talijanske vojske i snaga NDH protiv glavnine partizanskih snaga u Bosni, koje su bile prisiljene na povlačenje prema istoku. U takvim okolnostima, malo ranije mobilizirano ljudstvo s Brača, kao i drugih srednjodalmatinskih otoka, nije se moglo uključiti u sastav glavnine partizanskih snaga. Već početkom ožujka 1943. Predsjedništvo NOO-a za Dalmaciju obratilo se Kotarskom NOO Brač sa zahtjevom da napravi popis mobiliziranih koji su se u međuvremenu vratili na otok, kao i razlog zašto su se vratili. Njih je trebalo upozoriti da nisu oslobođeni vojne obvezе u Narodnooslobodilačkoj vojsci, nego su privremeno „pušteni“ kući na odmor i da se nakon 20 dana moraju vratiti nadležnim NOO-ima koji će im odrediti daljnji raspored.¹²⁶

Također je oružništvo u ožujku 1943. primijetilo da se na Brač vratio veliki broj onih koji su se prethodno odazvali na partizansku mobilizaciju, ali su se, nakon operacija koje su protiv partizana pokrenute u Bosni, vratili na otok:

Na otok Brač, prema obavještenju oruž. [ničke] postaje Supetar vratilo se je iz partizanskih redova oko 1000 osoba. Manje su se skupine prijavile talj.[fanskim] voj.[nim] vlastima, dok ostali se još ne usuđuju prijaviti.¹²⁷

Teško je reći, je li zaista bila riječ o čak oko 1000 osoba, što se čini velikim brojem, ali nesumnjivo je broj onih koji su se s kopna vratili na Brač bio znatan.

Sredinom ožujka 1943. Brač i Hvar posjetio je Hrvoje Gamulin, izvjestitelj Glavnog ravnateljstva za promidžbu. Gamulin je izvijestio kako su se upravo tih dana na te otoke s kopna vraćali mnogi koji su partizani prethodno „odveli“, a njihove priče o onome što su preživjeli, mogli su biti, zaključio je Gamulin, do-

116 HR-HDA-1549, Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i Narodnooslobodilačkog pokreta, I-76/1092-1094, NDH, Ustaška nadzorna služba, UOS, Radna jedinica: Ured II, Broj: 47.405/1942.

117 Isto.

118 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 287.

119 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 286.

120 HR-HDA-1847, KP-325/5542, Općinski biro K.P.H. Bol, Mjesecični izvještaj za rujan 1942 g., Okružnom komitetu za Brač i Hvar, Bol 5/X 1942 god.

121 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 352.

122 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 376.

123 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 105.

124 Ivo Vuković, *Talijansko paljenje Selaca na Braču 9. kolovoza 1943.*, Povodom 70. godišnjice, Selca-Zagreb 2013., 21.

125 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 29.

126 NOB u Dalmaciji, Knjiga 5, dok. br. 89.

127 NOB u Dalmaciji, Knjiga 5, dok. br. 319.

bro iskorištene za promidžbu protiv partizana. U istom je razdoblju i talijanska divizija „Bergamo“ letcima koji su istaknuti na Braču i Hvaru pozvala partizane da se, bez straha od kazne, vrate svojim domovima i redovitom životu.¹²⁸

Navedeni talijanski poziv očito nije imao željeni učinak. Početkom travnja 1943. Zapovjedništvo oružničkog krila u Omišu izvijestilo je da bi se osobe koje su se iz partizana vratile na Brač prijavile vlastima, ali strahuju da ih talijanska vojska ne deportira na matični talijanski teritorij, pa se „povlače po brdima“. Predloženo je da se takvi povratnici iz redova partizana mogu prijaviti vlastima NDH, a da Talijani protiv njih ne poduzimaju represivne mjere.¹²⁹

Zaista su predstavnici NDH u tom razdoblju pregovarali s nadležnim talijanskim zapovjedništвима o ovom pitanju. Obje strane bile su zainteresirane da se partizane potakne na dobrovoljnu predaju, ali je trebalo dogоворити какав ће затим biti postupak s njima, odnosno hoće li prebjegi iz redova partizana biti pod nadležношћу Talijana ili vlasti NDH.¹³⁰

O problemima koji su za komuniste nastali nakon što su se mobilizirani na Braču s kopna vratili na otok, govori i izvješće koje je Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju 20. srpnja 1943. uputio Centralnom komitetu KPH. U izvješću je ocijenjeno da je stanje za komuniste na Braču bilo „vrlo dobro“. No, na tom je otoku provedena „prisilna mobilizacija“ ljudi koji su upućeni u partizanske jedinice na kopnu. Nakon što se oko 300 prisilno mobiliziranih vratilo na otok, stanje je za komuniste postalo „nepovoljno“. Ti ljudi su pričali o svemu što su doživjeli nakon što su upućeni u partizanske jedinice na kopnu, a budući da ta svjedočanstva očito nisu bile povoljne za Narodnooslobodilački pokret, to je među narodom na Braču stvorilo „zabunu“.¹³¹

U istom je izvješću Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju naveo da je, uza spomenute probleme, dodatni problem na

128 HR-HDA-237, V. T. Broj: 103/1943.

129 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 278.

130 Nikica Barić, *Ustaše na Jadranu, uprava Nezavisne Države Hrvatske u jadranskoj Hrvatskoj nakon kapitulacije Kraljevine Italije*, Zagreb 2012., 643-645.

131 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 29.

Braču u „zadnje vrijeme“ bio i taj što su Talijani na otok doveli oko 100 partizana s Brača koje su zarobili u Hercegovini. Ti ljudi bili su u vrlo lošem stanju, gladni, iscrpljeni i pretučeni. Neke od njih Talijani su pustili kućama, druge su po mjestima pokazivali narodu, a neke su Talijani navodno likvidirali pred stanovništvom. Uz to su Talijani po otoku istaknuli osmrtnice bračkih partizana koji su poginuli ili ubijeni u Hercegovini. Tako je Pokrajinski komitet KPH ocijenio da je, nakon „masovnog stradanja“ partizana s Brača stanje na otoku za komuniste dosta teško, odnosno to što su Talijani na Brač doveli zarobljene partizane:

(...) unio je takav strah u narod da je danas uopće nemoguće govoriti o nekoj mobilizaciji pošto narod vidi samo jedno i samo to da svi oni koji su [s Brača] pošli [u partizane] da su na jedan ili drugi način, ali uglavnom svi nastradali. (...) udarac kojeg je pokret zadobio zbog masovnog stradanja bračkih boraca on je dosta težak, ali ipak mi se nadamo da će partijska organizacija uspjeli savladati poteškoće koje stoje pred njom.¹³²

Kao što sam prethodno opisao, jedan od velikih problema za vlasti NDH bila je činjenica da na Braču nisu mogli provesti novačenje i mobilizaciju za domobranstvo. Pozvani na službu u domobranstvo odmetali su se i nerijetko činili ljudstvo buduće partizanske vojske. No, kad su početkom 1943. komunisti provedli svoju mobilizaciju na Braču te brojne mladiće i muškarce uputili na kopno da popune partizanske jedinice, to je na kraju završilo neuspjehom. Mnogi od njih su stradali ili su se, iscrpljeni i demoralizirani, vratili na Brač. Ovo je opet utjecalo na raspoloženje stanovništva čije je povjerenje u partizane, nakon stradanja bračkih boraca, očito znatno opalo.

(nastavit će se)

NA BLEIBURGU

Sitni koraci tapkaju oko mene
„Mama, vruće je.“

Pomislih: je li bilo vruće djeci
koja su se posljednji put
držala za majčin skut
pred koljačima nevinih.

U poljsko cvijeće ubrano uz put
upire dječji prst.

„Zašto si, mama tužna“,
cvrkuće glasić
a moje oči suzne
traže naše ovdje pokopane.
Kao cvijeće, rano ubrano,
otisli su u vječnost
koja Istину krije:
nevini su bili
na pogrešnoj strani.

U smrti su oni naši andeli čuvari
da se nikad ne ponovi Bleiburg.

Kako objasniti djetetu
da je Pravda na ovom mjestu
prevarena, i preveliku smo žrtvu dali.

Kriomice brišem suze
dok me pita: „Je su li tu naši heroji?“

Dah mi zaustavlja, sve je razumjela
i bez mojih nespretnih objašnjenja.

„Da, ljubavi, tu spavaju naši heroji“
i suze nemilo poteku.

„Sad znam, mama, zašto si tužna“
stišće me topla dječja ruka.

Katarina PEJAKOVIĆ

NAŠ NUTARNJI SVIJET (44.)

AGRESIJA, PASIVNA AGRESIJA

Agresivno ponašanje je ponašanje koja teži tomu da drugoga neugodno prestraši, povrijedi, pa čak da ga i uništi. Obično se događa primjenom fizičke snage, ali može biti i verbalno, u obliku uvrjeda i prijetnji. U pojedinim je slučajevima izravno, a u drugima je prikriveno i neizravno, primjerice kad se o drugome šire lažne i štetne informacije. Može biti i instrumentalno, kad napadač na putu do cilja bol nanosi i onima koji mu se nađu na putu.

Agresivno ponašanje je razorno ponašanje, kulture su ga nastojale ograničavati. U zadnja dva stoljeća bilo je značajnih teorijskih radova o naravi agresije, postavljeno je nekoliko teorija – o agresiji kao o urođenoj karakternoj tendenciji nužnoj za prilagodbu i obranu, kao o odgovoru na frustraciju, kao o naučenom ponašanju. Niti jedna od teorija nije dala sveobuhva-

Piše:

Maja RUNJE, prof.

tan odgovor, sigurne su tek pojedinosti. Primjerice o tome da je redovito uključeno kumuliranje emocije srdžbe što u jednom trenutku izaziva eksploziju i napad. Sigurno je i da postoje spolni prediktori – u verbalnoj agresiji nema razlike ali u fizičkoj su muškarci znatno agresivniji od žena.

Danas se agresivno ponašanje obično naziva nasilnim ponašanjem, i govori se o nasilju u prometu, vršnjačkom nasilju, nasilju u sportu, političkom nasilju. Istraživanja su postala interdisciplinarna, no ni ona nisu odgovorila na sva teorijska pitanja. Ponudila su međutim brojne korisne pristupe, osobito u slučajevima obiteljskog nasilja koje se ranije pretežito ignoriralo. Rani pedagoški postupci, javne kampanje i kažnjavanje obiteljsko su nasilje doista umanjili. Udaranje djeteta ili žene nisu više prihvatljivi oblici ponašanja, donose i kaznenopravne posljedice.

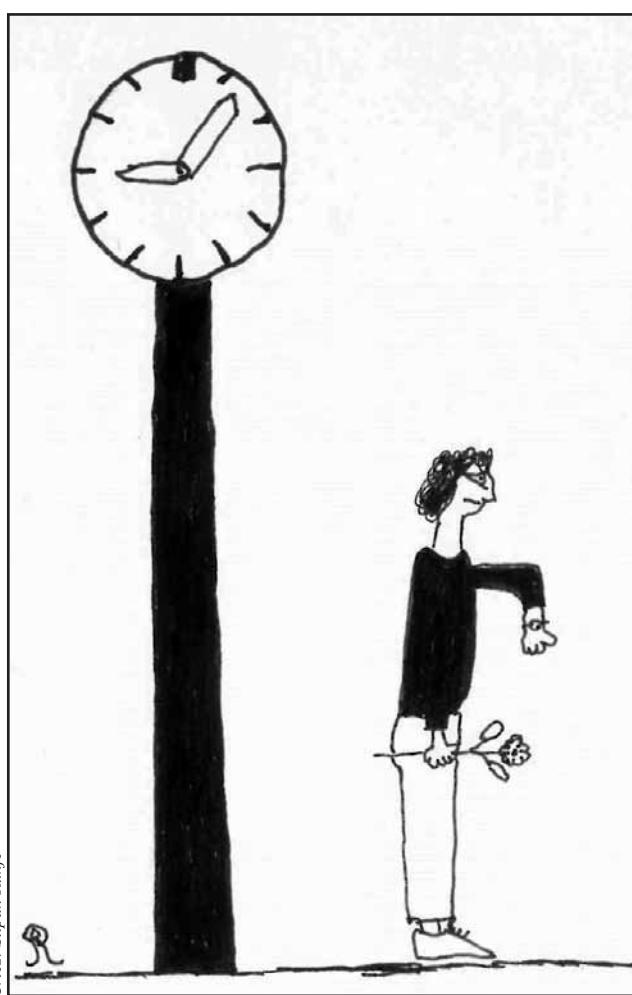
Posebno područje agresije čini tzv. pasivna agresija. Misli se na ponašanja koja u prvi mah izgledaju kao da su oni koji ih pokazuju žrtve, a u stvarnosti je obrnuto. Primjerice, žena se nakon i najmanje frustrirajuće bračne interakcije ograđuje šutnjom i uvrijeđenošću, kći koristi optuživanja, prijatelj produbljuje neobvezatnost, kolegica na poslu u ponedjeljak pozdravlja srdaćno a u utorak hladno. U svakom je od ovih slučajeva riječ o

načinu pristupa sukobu, o nesposobnosti da se sukob konstruktivno izdrži ne bi li se došlo do rješenja. Redovito je riječ o osjetljivim osobama koje se boje posljedica otvorenog razgovora. Lakše im je reći „da“ a misliti „ne“, prigovarati, namjerno zaboravljati, izbjegavati vlastite zadaće, blokirati, uvjek ponovno zauzimati položaj žrtve. Naravno, svojim nejasnim ponašanjem situaciju dalje pogoršavaju. Kod druge strane izazivaju osjećaj zbumjenosti, nemoći i – bijesa.

U pasivnu agresiju, zanimljivo, spada i kronično kašnjenje. Obično se interpretira da je onaj koji kasni pogođen nesposobnošću da strukturira i organizira svoje vrijeme, ili da je jednostavno nedovoljno pristojan, ali stručnjaci sada kažu da je ponašanje u osnovi pasivno agresivno ponašanje. Vječni kasnitelj naime svjesno ili nesvjesno drugim upravlja silom, i šalje mu poruku da je manje vrijedan.

Kako postupati s pasivno agresivnom osobom? Pitanje je u kakvoj se mjeri pasivna agresija pojavljuje. Ako je velikih razmjera i učestala, potrebno je zaštititi se. Na radnome mjestu, znamo, vrijedi pravilo da se ni u kojem slučaju ne smijemo upuštati u razjašnjavanja, osobito da ne smijemo apelirati opisujući vlastite osjećaje. Ispravno je reagirati mirno i racionalno, odbijajući da nas agresivno ponašanje uopće jače dotakne. Bolje je čuditi se negoli se ljutiti, i svakako treba ostati pri svome poslu nastojeći postizati izvrsnost.

U osobnom životu je drugo, opravdano je tražiti razgovor, pitati za razjašnjenja i očekivati promjenu ponašanja. Nažalost, često će se pokazati da su mogućnosti male. Teško je razgovarati s nekim kome je izmicanje glavna strategija, i koji će se i dodatno uvrijediti spomenemo li da vidimo problem. Ozbiljna pasivna agresivnost ima naime svoje duboko i sakriveno korjenje. Žile tog korjenja sve pogodene često zapletu do mjere da je stručnjačka pomoć jedina šansa.

Crti: Sijan Runje

DOLINA NAŠE MLADOSTI: OKUPLJALIŠTE NARAŠTAJA

Kroz Gospić protječe rijeka Novčica, nekada bujični potok ukroćen izgradnjom brana (bentova) uz koje su bile izgrađene vodenice i pilane. Od utoka Bogdanice u Novčicu do benta i Murkovićeve vodenice vodotok je miran. Razina vode od najvišega do najnižeg vodostaja iznosi oko dva i pol metra, što ovisi o količini padalina, kiše i otopljenoga snijega. Na Novčici je uzvodno od benta i Murkovićeve vodenice do Napojista, na kojem se napajalo blago iz Žabičke ulice i sela Žabice, bilo više kupališta. Na lijevoj obali: Bent, Demokratsko, Venecija, Monte Karlo i Ploče a na desnoj Dolina (katastarski Babina Dolina, u doba Kraljevine Jugoslavije Mačkova Dolina, iza rata Dolina, pa Dolina ljubavi).

Na desnoj obali uzvodno između Murkovićeve vodenice i benta i Doline u doba Kraljevine Jugoslavije i Nezavisne Države Hrvatske, poznata hrvatska domoljubna obitelj Šimić, braća domobranski časnici: general-bojnik vitez Frano Šimić, pukovnik Rudolf Šimić i satnik Mihovil

Piše:

Ivan VUKIĆ

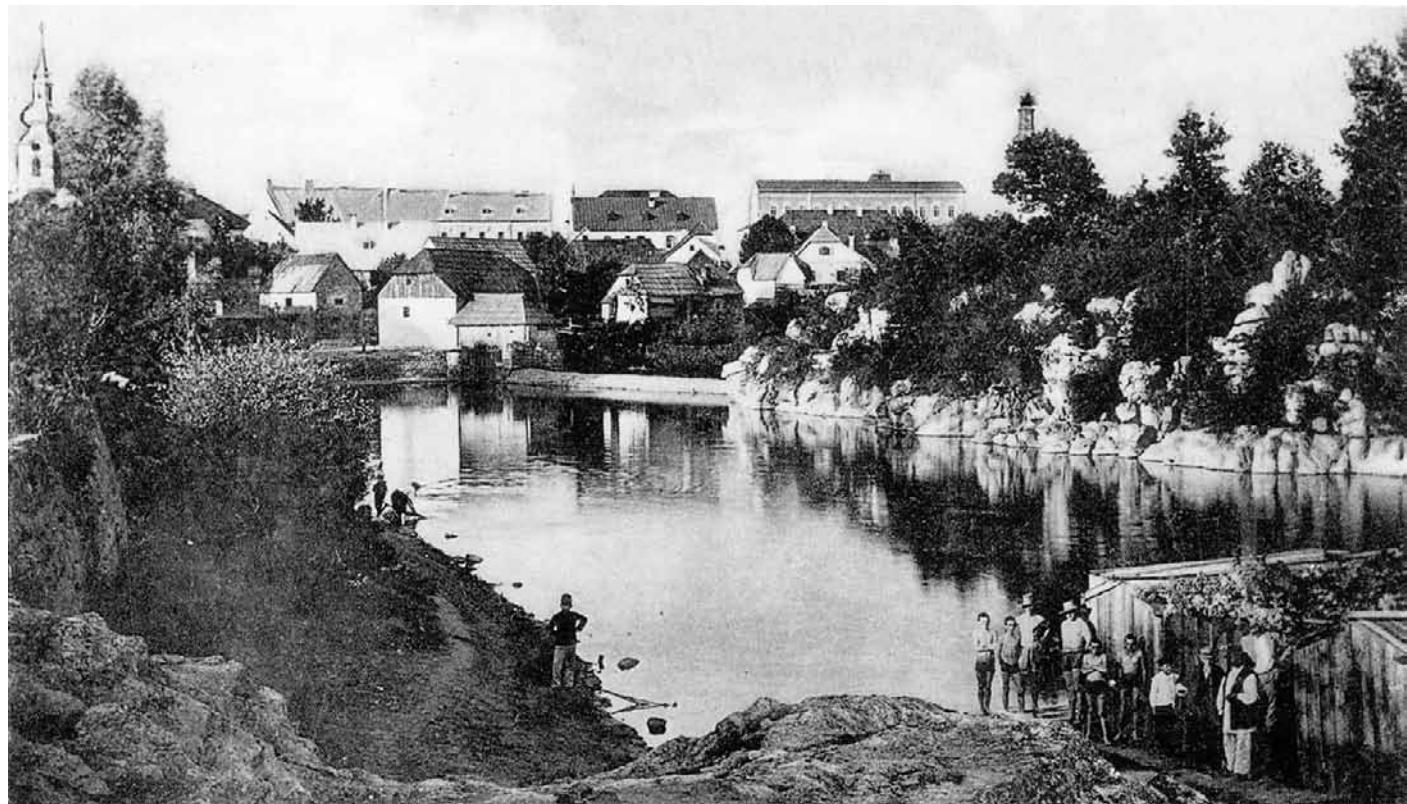
Mice Šimić izgradili su na Novčici svoje kupalište, a iznad njega tenisko igralište u čijoj gradnji se je posebno isticao najmlađi brat Mihovil. Braća Šimić su u obrani Hrvatske žrtvovali svoje živote. Iza preokreta, sloma NDH, rijetko tko se je kupao na ovom privatnom kupalištu iz pjeteta prema ubijenoj braći.

Desna obala Novčice strma je i kamenita, obrasla je bjelogoričnom mladom šumom u kojoj prevladava hrast, brijest, divlja ljeska, a rjeđe smreka, bor i jošika. Lijeva obala nije strma kao desna, blago se spušta do rijeke. Nije obrasla šumom kao desna, tek tu i tamo rastu skupine stabala vrba i rakita.

Na kupalištu Bent kod Murkovićeve vodenice okupljala se je mladež iz centra Gospića, uglavnom mladi naraštaj, djeca novoga poslijeratnoga vladajućeg sloja.

Na desnoj obali, dvjestotinjak metara od Murkovićeve vodenice bilo je kupalište Dolina. Smješteno je u maloj udolini uz korito Novčice okruženo sa sjeveroistočne strane visokim liticama, sa sjeverne rijekom Novčicom, s južne gajem od akacija i pašnjakom. U taj skroviti kutak ulazi se pješačkom stazom s jugoistočne strane. Kupalištu Dolina pripadale su litice Brod i Živila s kojih se skakalo u rijeku. Vješti skakači zadivljivali su gledatelje svojim vratolomnim skakačkim figurama. Litica Brod uzdiže se okomito iznad vode, a imala je dvije visinske razine. S niže su skakali manje hrabri i uglavnom djevojke, a s više hrabriji i vještiji skakači.

Živila je niža od Broda i s nje se je također često skakalo. Možda je bila i zahtjevnija jer se ne izdiže okomito iznad vode kao Brod već u blagom pokosu. Na ovom kupalištu okupljala se je mladež još u doba Austro-Ugarske, kad su bila uređena kupališta na splavi. U doba Kraljevine Jugoslavije hrvatska domoljubna mladež

Kupalište na Novčici početkom prošlog stoljeća

Klapa na okupu na Dolini

iz Žabičke, Jasikovačke i Bilajske ulice okupljala se na Dolini.

Većinom su bili HSS-ovci i članovi Ustaškoga pokreta. U stijene na Dolini uklesali su više hrvatskih grbova, kao znak svojega hrvatstva, a najčećem grbu koji je i sada vidljiv, isklesali su tek obris. Bili su često izloženi nasilju oružnika („žandara“), sudski proganjani, a i konfiranji u logore. Nažalost, jedni su poginuli u Drugome svjetskom ratu kao hrvatski branitelji a većinu su strijeljali jugoslavenski partizani iza preokreta. Njihova djeca, kao i djeca rijetkih preživjelih, pa i nekoliko pravoslavne djece, nastavili su tradiciju svojih prethodnika življenja na Dolini. Dolina je svima bio drugi dom. Živjeli su na njoj u sve dane u svakom gođišnjem dobu.

Ljeto na Dolini

Ljeti smo se kupali u Novčici, natjecali se u plivanju i ronjenju. Kupači su bili pretežno mladići, djevojaka je bilo malo, a i ono što ih je bilo, rijetko je dolazilo na

kupanje zbog strogih roditeljskih nazora. Mladići su osnovali vaterpolski klub Dolina i dovršili hrvatski grb čiju izradu je počeo prijeratni naraštaj.

Kupači kupališta Bent osnovali su istoimeni vaterpolski klub, a isto tako i kupači na kupalištu Venecija. Igrale su se utakmice za prestiž između ove tri postave. Na kupalištu Venecija, uz mlade, okupljao se je i stariji naraštaj, uglavnom gimnazijalići, koji su se smatrali intelektualno nadmoćnijim u odnosu na ostale. Na tome kupalištu bilo je podjednako djevojaka i mladića. Mladići s Doline i djevojke s Venecije lijepo su se gledali i izražavali obostranu naklonost. Te djevojke, koje smo nazivali Amazonke, puteljkom uz lijevu obalu pješice došle bi od Venecije do obale nasuprot Dolini. Preplivale bi k nama i družile se s nama, a tako su nastajale i one čedne mladenačke ljubavi. Kada bi došlo doba da se moraju vratiti otpratili bismo ih uskom pješačkom stazom na našoj obali koja je vijugala između drveća i grmlja, uz ciku i vrisku, do obale nasuprot Veneciji. Tu bismo se oprostili, a dogodio bi se

i koji uzajamni oproštajni poljubac. One bi preplivale Novčicu uz povike i pokoju ružnu psovku koju bi nam uputili kupači Venecije.

Vaterpolske utakmice između Doline i Bent bile su športske, bez incidenta, dok to nisu bile one s Venecijom. Dio kupača, uglavnom cure na Veneciji, navijale su za nas i davale nam potporu. No, većina je navijala za Veneciju, za svoju postavu. Navijanje je bilo bučno, vrištalo se i dovikivalo. Naše navijačice bile su strastvene, nošeni njihovim navijanjem srčano smo se borili. Vaterpolisti Venecije bili su stariji, krupniji i teži od nas, pa tako i nadmoćniji, no mi smo bili srčaniji i u pobojama smo bili podjednaki. Nije to bilo draga vaterpolistima Venecije, često su pribjegavali grubostima, u čemu se je posebno isticao Ivo Koren. Inače miran i pristojan mladić, u igri bi podiviljao, nije volio poraze. Tukao nas je ispod mutne vode šakama u trbuš i nogama u prepone, a često nas je i potapao i gušio, zbog čega bi utakmice bile prekinute. Igrao je u napadu, a ja sam ga kao branič čuvao. Uz

Vaterpolski klub Dolina

batine koje bih dobio ostao bih koji put i bez gaćica koje bi mi rasparao. Gol ni sam mogao izići iz vode, pa bih plivao do Doline, gdje bi mi dobacili druge gaćice ili bih čucao u vodi i otrpio podrugljive poklike i smijeh kupača s Venecije dok mi netko gaćice ne bi donio.

Drugo mjesto našega okupljanja bila je Diklić bara. To je bila zadružna zemlja, zemlja koju su zajednički koristili svi stanovnici Žabičke ulice. Napasali smo tu svoje krave prije i iza nastave u školi, igrali različite pastirske igre: toljanje, klijanje, prasičanje, nožičanje, djevojčice su se piljale, a nekada i mi dječaci s njima. Najzanimljivije je bilo igranje malog nogometa. Igrale su se tu kvartovske utakmice, klape iz različitih dijelova grada. Igrali smo bosi, žustro, a nekad i grubo, što je izazivalo napetost među igračima, nekada na granici sveopće tučnjave. Ta napetost se prenosila i na brojne navijače. Jedno doba bili smo najbolji, no i drugi su ojačali, naročito Klapa iz Centra, tako su se nazivali dječaci iz užega centra Gospića.

U predvečerje stari i mladi, kao uglavnom i sve klape, sastajali su se na korzu, šetalisu od stare gimnazije do kina i na špici ispred hotela Lika, nasuprot crkve navještenja Blažene Djevice Marije. Dnevne napetosti s kupališta na Novčici i s Diklić bare prestajale su. Nerijetko su se mladići i djevojke iz suparničkih klapa zabavljali, a neki bili i u čvrstoj ozbiljnoj vezi. Dečki iz naše klape pošli bi „čoporativno“ u kino ili pojedinačno sa svojim curama s kojima su to ranije dogovorili. Subotom i nedjeljom u Radničkom domu i u Vatrogasnem domu priredivali su se plesovi i redovito doček Nove Godine.

Išli smo i u Dom JNA. Tamo su bila uvedena posebna pravila za ulaz. Naime, ulaz je bio dopušten samo parovima, ženske su morale biti obuvene u salonke, cipele povisene pete, a muškarci obvezatno nositi kravatu. O kravati posebna je priča. Djevojke su se pred ulazom preobuvale i s pratiteljem s kravatom ušle u dvoranu. Pratitelj bi u WC-u skinuo kravatu i kroz prozor dodao je prijatelju, a njegova prati-

teljica izšla bi van, kao da mora udahnuti svježi zrak i s dečkovim prijateljem ušla bi natrag u dvoranu. Događalo se da na taj način cijela klapa uđe u dvoranu. Kada bi dežurni vojnici uočili nekoga bez kravate, pitali bi ga gdje mu je, a ovaj bi odgovorio da mu je vruće i da ju je skinuo. Nekad bi se dežurni oficir zainatio i sve nas bez kravate istjerao iz dvorane, Eto, tako je radnička armija promicala buržoaske manire ponašanja i odijevanja.

Jedne godine došlo je u Gospić puno podoficira iz netom završene podoficirske škole. Bili su mladi, naših godina ili nešto stariji. Govorili su ekavicom koja nam je parala uši. Nama, većini, jugopartizani su ubili barem nekoga u obitelji, a nekim i oba roditelja, pa je netrpeljivost prema novom sustavu bila velika i nije se prikrivala. Među nama školarcima to se je očitovalo u nesklonosti prema učiteljicama i učiteljima, jer su oni za nas bili prvi predstavnici omražene vlasti. Odlični i vrlo добри učenici u našim očima bili su manje vrijedni, smatrali smo ih

Mihovil Mico Šimić u odori domobranskog satnika

ulicicama i dodvoricama režimu, na neki način i izdajicama, pa smo ih se klonili. Mi, koji smo se suprotstavljali režimu, nastojali smo prikriti svoje znanje ocjenom dobar, pa makar smo znali za puno bolju ocjenu. Današnjem naraštaju, kad svi trče za odličnom ocjenom, naše ponašanje je neshvatljivo, za današnje javno mnjenje suludo.

U to doba stariji mladići bježali su preko granice na Zapad ili se iseljavali iz Gospića. Mladića je bilo sve manje a djevojaka sve više, pa su se one počele zabavljati s podoficirima i oficirima JNA, a i udavati. To je bio povod čestih žestokih tučnjava naših starijih Gospićana koji su bili svjedoci jugopartizanskog pokolja u Gospiću i njih, nove jugoslavenske avangarde.

Jesen na Dolini

U jesen bi društvo na Dolini naložilo vatru i na žaru peklo krumpire i kukuruze koje bi bez odobrenja vlasnika ubrali s njiva. Znali su ti vlasnici da su njihove njive naša samoposluživanja. Nisu se ljutili, jer bi mi podmirivali potrebe ravnomjernim „posudbama“, a znali su da bismo, kad bi se ljutili, iz inata ubrali još više i napravili im veliku štetu.

U predjelu Rust u hrastovoj šumi i guštišu od divljeg lješnjaka više je manjih šipila međusobno povezanih uskim prolazima. Tu smo priredivali veselice, pekli na ražnju ukradene kokoši i „opijali“ se lošim vinom i rumom.

Susjeda Zlata i mi bili smo u zavadi, više odglumljenoj nego zbiljskoj. Njoj je odgovarao takav odnos, osjećala se važnom i nadmoćnom nad nama jednokravcima, kako nas je posprdno zvala zbog našega siromaštva. Naše obitelji imale su smo jednu kravu, a ona više krava, konja, razne živadi i puno obradive zemlje s koje je ubirala veliku ljetinu. Mi smo joj noću iz dišpeta krali živad, jabuke i kruške iz velikog voćnjaka oko njene kuće. Taj

„rat“ suglasno smo obustavljali u doba vršidbe. Pomagali smo joj u vršidbi, vođenjem konja na gumnu, odstranjivanje slame s guvna i kupljenjem ovršenoga žita.

Plaćala nam je uslugu u naturi, svakom bi dala nekoliko *litara* žita. Mi smo tim žitom kupovali smokve i grožđe od Podgoraca iz Selina i Starigrada, koje bi oni na magarcima i mulama preko Velebita donosili petkom na gospički sajam. Nakon vršidbe primirje bi se prekinulo i „rat“ bi se nastavljalio. „Rat“ je trajao samo noću kada bi nas teta Zlata naganjala, što joj je pravilo zadovoljstvo, a preko dana mi smo bili pristojni susjadi koji bi je s puno istinskoga uvažavanja pozdravljali. Teta Zlata bila je mršava, vitka i visoka, osebujna,

Ankica Marić i Mihovil Šimić sklizanje na Novčići prije vjenčanja

izuzetno visoko moralna osoba. Pričalo se da je bila udana za nekoga Verzona koji je živio u Zagrebu. Prve bračne noći u ložnici pri upaljenom svjetlu muž joj se skinuo gol i tražio je da se i ona razodjene do gola. Počela je galamiti: što on misli, nije ona nemoralna žena, nije kurva. Izjurila je iz kuće, pošla na kolodvor i prvim vlakom vratila se u Gospic.

Vjerujem da to s tetom Zlatom nije izmišljena priča. Od više ljudi prilikom razgovora o životu nekada i sada, rekli bi mi da je ovo što se sada događa smak svijeta: uvijek je bilo lakinj žena, znalo se je za njih, bile su u manjini, a većina je bila poštena, vjerna Bogu, obitelji i svome mužu. Pričali su mi u nazočnosti žena da su im žene rodile više djece, a nikada svoje žene nisu vidjeli gole.

Prisjećam se i svojega ranog dječaštva, kada bi se draga djevojka i ja držali za ruke, prepuštali se čuvstvu i maštali. Bilo je dopušteno milovanje po kosi licu, samo ovlaš kao slučajno po grudima i milovanje nogu do koljena. Veza između djevojke i mladića morala je biti čvrsta, pred ženidbu, kad je pristup njenim koljenima i grudima bio dostupan. Bilo je to doba kada je žensko tijelo bila tajna, koja se je otkrivala postupnim razodijevanjem, do konačnoga otkrivanja nakon ženidbe. Da, bilo je to doba kada su čednost djevojaka štitile i one i mladići. Znalo se gdje je granica koju se ne smije preći.

Zima na Dolini

Zime su u to doba bile vrlo hladne, temperatura se spuštala i do ispod -25° C i niže. Novčica je bila zaledena i pretvorila se u naše igralište na kojem smo upriličili različite igre. Okupljali smo se na zaledenoj Novčici ispred Doline. Skijali smo se i sanjkali na strmini koja se spuštala od bunkera koji su uzidali Talijani u doba svoga boravka u Gospicu za obranu od partizanskih napada.

Dolazile su k nama na Dolinu djevojke i mladići koji bi se ljeti okupljali na svojim kupalištima, kao i iz ostalih dijelova Gospic-a. Svi smo bili jedna složna, harmonična cjelina, nije bilo onoga športskoga, a ponekad i zločestog rivalstva, koje je ljeti

Klapa s Doline - svi naraštaji

vladalo među nama. U dugim zimama i isto tako dugim noćima, kad bi bilo sve zatvoreno, organizirali smo „žureve“ po našim kućama. Za naš način druženja bilo je to neprilично, pa bismo iznajmili sobu u blizini gimnazije. Tu smo se znali zabavljati duboko u noć, sami ili u društvu s djevojkama. Premda na našim druženjima nisu prekoračene norme moralnog ponašanja, u malom gradiću kao što je Gospic, mi, Klapa s Doline i ta naša iznajmljena sobica, postali smo tema ogovaranja, došli smo na loš glas.

Proljeće na Dolini

U proljeće, nakon duge i hladne zime i visokoga snijega koji bi počeo kopnjeti, i mi smo se prilagodavali tom dobu. Okupljali smo se na osunčanim padinama na kojima bi okopnio snijeg, zamjenjivali zimsku odjeću proljetnom i uživali u buđenju prirode. Nabrekli pupovi na grana-ma drveća i grmlja prolistali bi ili provjetali, drveće i grmlje odjenulo bi novo zeleno ruho, potoci bi nabujali, pjev ptica postajao je sve glasniji dok se ne bi stopio u harmoničan ptičji orkestar. Sve je živnulo, probudilo se iz zimske uspavanosti.

S psima smo lutali po poljima i šumama u okolini Gospic-a, naganjali zečeve i ostalu divljač. Nismo ih ubijali, živjeli smo s njima u obostranom nadmudrivanju, divljač da nam umakne, a mi da ih otkrijemo i iznenadimo. Živjeli smo s prirodom i

željno čekali završetak školske nastave i prizeljkivali ljeto i sve ugode koje s njim dolaze.

Na Dolini nismo govorili o svome hrvatskome domoljublju niti isticali svoje hrvatstvo, s time se živjelo, to se jednostavno podrazumijevalo samo po sebi, tako da su i malobrojni pravoslavci prihvatali to kao normalno. Znali smo da nas nadzire milicija i njihove špije, doušnici, no, to smo pripisivali svojim fakinažama, kojima smo ih izludjivali.

Kako smo odrastali postupno smo se mijenjali, stare ljubavne veze, koje su trajale godinama, naglo su se ugasile, a nove se zasnivale. Neke traju i danas, za cijeli život, kako su se parovi zavjetovali na vjenčanju. Klapa s Doline sve rjeđe se u punom sastavu sastajala, izostajali su sve više oni koji su se zaposlili ili bili pred ženidbu. Naglo smo prešli iz doba bezbrižnoga mladenaštva u svijet odraslih. U traženju zaposlenja i na poslu shvatili smo kako je teško biti rođen kao Hrvat, a neizmjerno teže osjećati se Hrvatom. Suočeni s takvim stanjem shvaćamo da se ta prepreka može prebroditi odricanjem od svoje narodnosti i vjere i prihvaćanjem jugoslavenstva.

Nažalost, jedni prigibaju šiju i prihvaćaju jugoslavenstvo koje su trebali posvjedočiti ulaskom u KPJ i potvrditi partijskom članskom iskaznicom koja im je otvarala vrata što su neparticima bila zatvorena.

Dolina u prosincu 2019.

Drugi su odlučili pobjeći na Zapad o kojem smo svi maštali u svome odrastanju uz američke kaubojske i ratne filmove. Mislili smo da je tamo sve bolje, i njihova trava da je zelenija od naše. Bjegunci su se oprostili od svega, od roditelja i obiteljskoga doma, od prijatelja i pobjegli su, nažalost, neki zauvijek.

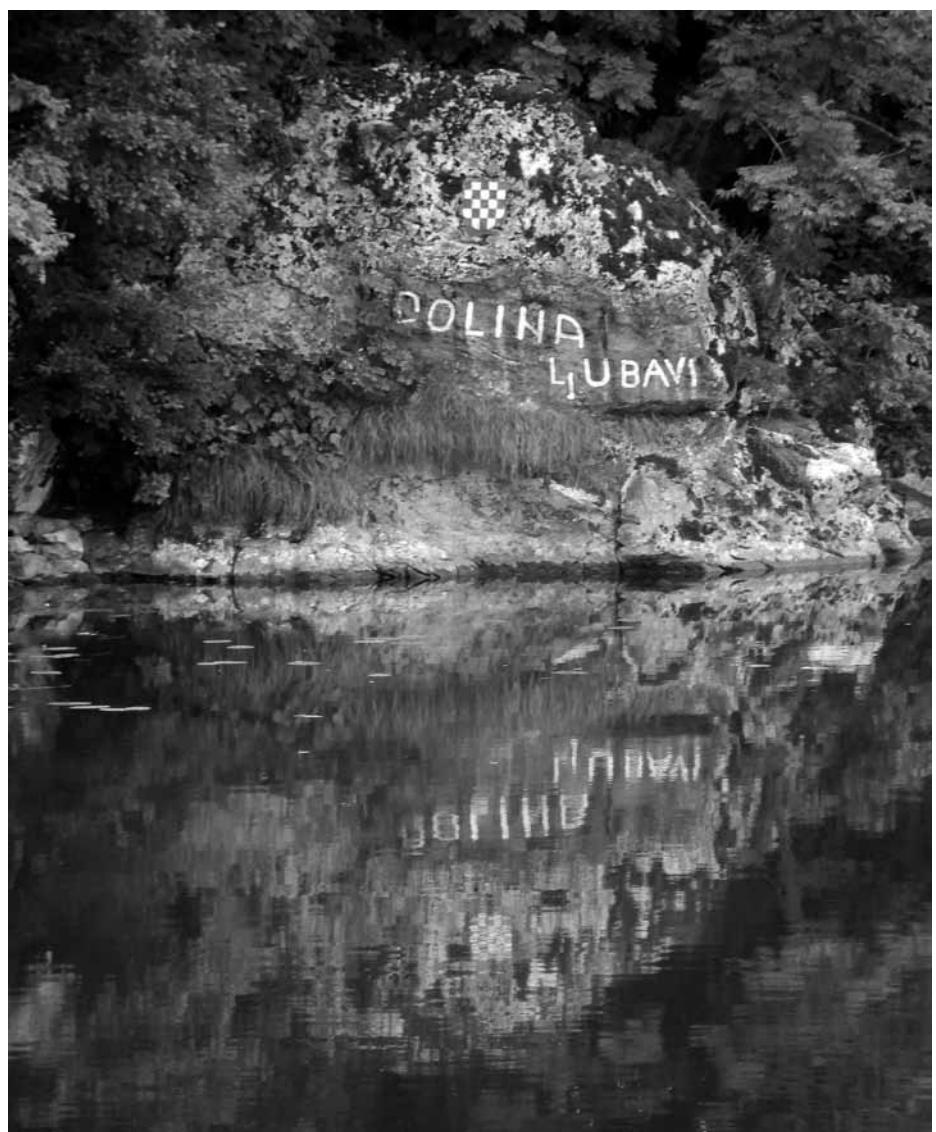
Treći, većina, prihvatali su život obe spravljenih i izopćenih iz samoupravnoga socijalističkog društva, preživljavalii su mukotrpno radeći, baš kako je rečeno: u znoju lica svoga. Partija ih je budno nadzirala o čemu svjedoče, gotovo za svakoga, otvoreni udbaški dosjei.

Ja sam izvan klape isticao svoje domoljublje i hrvatstvo. Štoviše, za školovanja u Rijeci bio sam suorganizator i predsjednik tajne političke organizacije ORAO-H (Organizacija Revolucionarne Antikomunističke Omladine Hrvatske). Kad sam uhićen, UDB-a je pokrenula sveopću istragu. Nastojali su našu Klapu s Doline optužiti da je tajna politička organizacija koju da sam ja vodio, a iznajmljena sobicu za naše veselice, da je sjedište te organizacije. Naravno, ništa od toga nije bilo istina, trud im je ostao uzaludan, ali su do kraja svoje vladavine bili uvjereni da u Gospiću mora postojati tajna neprijateljska organizacija, koju nisu otkrili, jer je nemoguće da je neprijatelj moje razine nije organi-

zirao. Osudili su me nepravomočno na 8 godina strogoga zatvora i pravomočnom presudom na 6 godina strogoga zatvora zbog širenja neprijateljske propagande po članu 118 i udruživanja za nasilno rušenje državnoga poretku po članu 117 tadašnjeg Krivičnog zakona.

Nakon povratka s robije iz logora Stara Gradiška u Gospic, 10. studenoga 1970., zatekao sam izmijenjeni Gospic, ništa nije bilo isto kao prije moga uhićenja. Roditelji, žena, kći i ja privikavali smo se jedni na druge, trebali smo premostiti šest godina mog izbivanja. Moji su mi uvijenim riječima pokušali objasniti da se sve promijenilo, da prijatelji nisu više ono što su bili.

I doista, svi su zazirali od nas, a i oni rijetki koji su dolazili kao prijatelji u kuću mojih roditelja, mojim dolaskom prorijedili su svoje dolaske. Kad bih izišao

Dolina naše mladosti, okupljalište naraštaja

Gospić zimi

u grad, poznanici i bivši prijatelji su me izbjegavali kao da sam kužan. Pri susretu na cesti jedni bi odglumili pozorno razgledavanje izloga prodavaonice, drugima se tobože razvezala cipela i pomno bi ju vezivali ne zamjećujući ništa i nikoga oko sebe, treći bi se kao nečega sjetili što su zaboravili napraviti, pogledali bi na sat, okrenuli se i žurno, gotovo trčeći krenuli natrag. Četvrti bi, da izbjegnu susret, prešli preko ulice na drugu stranu, obznanjujući svima, a prije svega UDB-i preko njegovih doušnika, svoj stav prema meni kao neprijatelju naroda, a peti, rijetki, upitali bi me puni nelagode kako sam.

Naravno, u skladu sa svojim katoličkim uvjerenjem, oprostio sam svima. Shvatio sam da svi žive u virtualnom logoru Gospić koji u svojoj svijesti doživljavaju kao stvarnost. Zbog mojega uhićenja i zatvora isprepadani su; više zbog umišljenoga nego istinitog nasilja, puno su propatili i dalje pate, poneki zbog opterećene savjesti. Nitko zbog mene i u svezi sa mnom

nije osuđen, ali zbog straha od UDB-e život im se promjenio, a kod nekih potaknuo onu lošu karakternu stranu koja u normalnom životu ne bi bila probuđena.

Svi živimo u svojoj slojevitoj ljušturi. Tih brojnih slojeva, nastalih u određenim životnim prilikama, rado bi se većina odrekla kada bi mogla. Za sve nas ostaje onaj prvi, temeljni sloj, za sve djevičanski čist, nezagaden, sloj našega odrastanja na *dolini naše mladosti, okupljalištu naraštaja*, koje svi proživljavamo u svojim mislima i s ushićenjem ga se sjećamo.

Što je ostalo od naše Novčice? Novčica, naše more, postala je gradski kolektor, zagađena je i obrasla lokvanjem. Što je ostalo od *doline naše mladosti, okupljalištu naraštaja*? Obrasla je trnjem i većim dijelom poplavljena radi povиšenog vodostaja nakon izgradnje Hidroelektrane Senj.

Eto, sve minu, ostadoše nam samo uspomene!

NOSTALGIJA

Nostalgija,
nišani i križevi,
vraćaju me k Tebi
rodna zemljo.

Između Mora i Drave
plutaju leševi četrdesetpete –
dolinom Save.

Vrane;
crne vrane
u mozgu su gnijezdo svile
a nekoga dana
djetinjstva moga,
u gnijezdu su ptice bile.

Ivan DUJMOVIĆ

JEDNO SVJEDOČENJE O STRADANJIMA RATNE 1945.

(Marijan Karaula, *Fra Alojzije Ištuk - U službi zajednice, Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2019.*)

Radi se o monografiji o uglednom franjevcu Bosne Srebrenе i profesoru povijesti u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom, koji je kao osamnaestogodišnji mladić i polaznik te gimnazije krajem Drugoga svjetskog rata prošao tešku partizansko-oznašku torturu. Autor knjige je fra Marijan Karaula, povijesni istraživač života i djelovanja više značajnih povijesnih osoba i zanimljivih tema iz livanjske prošlosti te povijesti redovničke zajednice Bosne Srebrenе. Ištuk i Karaula su iz livanjskoga kraja i dobro su se poznavali, Ištuk je Karauli bio profesor u Visokom, a Karaula se je prema svom profesoru i odgojitelju odnosio s velikim poštovanjem, što je potvrdio i ovom knjigom.

Marko (fra Alojzije) Ištuk je rođen 23. travnja 1926. u Žiroviću u livanjskom kraju, od oca Jure i majke Janje r. Gelo, u katoličkoj patrijarhalnoj obitelji. Osnovno je školovanje završio u susjednom selu Ljubunčiću, a daljnje školovanje nastavio je 1938. kao dvanaestogodišnjak u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom. Nakon što je završio šesti razred gimnazije, zbog nestašice hrane i ratnih prilika, Ištuk je većinu ljetnog raspusta 1944. proveo u rodnome kraju. Zbog ratnih djelovanja nije se na vrijeme mogao ni vratiti u Visoko i nastaviti školovanje.

Budući da su partizani zauzeli livanjski kraj i nastojali mobilizirati sve **što se dalo**, Ištuk se je s drugim mladićima krio pred partizanskim racijama. Bez obzira na sve opreznosti, ipak je njih četvoricu mladića OZN-a 11. veljače 1945. otkrila i uhilita. Što je tada sve proživio, Ištuk je dosta kasnije opisao. Osim što su bili vezani zajedno i ponaosob, vezane su im i ruke i noge. Nakon brojnih peripeti-

Piše:

Dr. sc. Andelko MIJATOVIĆ

ja, po snijegu i velikoj hladnoći, drugi dan dovedeni su u Livno.

Ištuka su smjestili u OZN-in zatvor, i dalje vezana u žicu. Istu večer saslušavan je, također vezan. Ispitivali su ga o nekom tobožnjem pokretu koji protiv partizana

va bila „jednu podlanicu od poda“. Nastavili su ga mučiti tako da su mu lijevali vodu u usta i nos, dok nije izgubio svijest.

Nakon što je došao k svijesti i u daljem ispitivanju negirao da zna nešto o čemu su ga ispitivali, odveli su ga u ćeliju gdje je vezan u žicu morao stajati, dok su se tri stražara izmjenjivala; jedan od njih ga je i tukao. Tako su s njim postupali „noć, jedan dan i još jednu noć“. Osmi dan od zarobljavanja njega i trojicu Duvnjaka, također vezane, kamionom su odvezli u Glamoč i smjestili u zatvor, Tu su mu tamošnji stražari oduzeli cipele gojzericice („a otac ih kupio za tovar žita“), te mu dali „nekakve gumene ‘bata’ opanke“. I remen su mu oduzeli.

Sutradan su put nastavili kamionom, ali su ih mečava i smetovi snijega zadržali u jednom selu. Dan kasnije su pod stražom oko podne pješice stigli u Mliništa. Odatile su vlakom „čirom“, koji je zbog njemačkih zrakoplova vozio samo noću, za dvije noći prevezeni u Jajce. Tu je Ištuk smješten u zgradu Glavne OZN-e BiH u Han Skeli („iza tunela na izlazu za Bugojno“). Tu su mu odvezali ruke nakon što je punih deset dana i noći bio svezan. Bio je smješten u podrumu zgrade, s jednim đakom od Niša („zarobljenim s nekom četničkom jedinicom“). Dužnost im je bila ložiti vatu za zagrijavanje vode u tzv. „partizanskom buretu“ za parenje odjeće od ušiju i stjenica.

Tu su ga saslušavali, prijeteći mu, ali ga nisu tukli. Kasnije su ga premještali u druge prostorije. Tu je susretao i druge zatvorenicke. Posebno se sjećao Martina Krstanovića iz Šujice: on je „bio mučen među ostalim i držanjem u kaci vode do vrata kroz petnaest dana“, i kreševskog gvardijana fra Ive Brkana, rodom iz Olovka na Kupresu. Brkan mu je preporučio da

vodi livanjski gvardijan. Budući da to nije bila istina, ni Ištuk nije mogao nešto znati ni priznati. Svoje skrivanje objasnio je željom da završi školu. I kad su ga oborili i nemilosrdno tukli nogama, nije mogao nešto priznati. Onda su ga mučili tako da su mu svezane ruke navukli preko koljena, a ispod koljena i iznad ruku provukli pušku te ga s puškom stavili na nasalone dviju okrenutih stolica, tako da mu je gla-

Zgrada OZN-e za BiH u Han Skeli kod Jajca

mu majci i fratrima na Gorici kaže da je „on časno završio život. I ubili su ga.“

Nakon istrage Ištuku su priredili i neko suđenje te mu najavili „slobodu“, ali i savjetovali mu: „Pusti tu školu i služi narodu.“ Nakon par dana upućen je kroz Donji Vakuf i Bugojno u Regrutni centar u Franjevačkom samostanu u Duvnu, gdje je stigao 1. travnja 1945. U Jugoslavenskoj armiji, uglavnom u Beogradu, ostao je do 31. ožujka 1947. Iako mu u vojnoj knjižici piše da je bio discipliniran, da je ima pravilan odnos, dobro vladanje i da nije kažnjavan, u Vjerskoj komisiji Narodnog Odbora Sreza Sarajevo kasnije su ga, godinama, ubrajali „u skupinu neprijateljski usmjereni bosanskohercegovačkih svećenika“ (M. Akmadža).

Nakon odsluženja vojne obveze, Ištok je 23. srpnja 1947. stupio u Franjevački red u Kraljevoj Sutjesci i uzeo redovničko ime fra Alojzije. Teologiju je studirao u Sarajevu; od 85 položenih ispita, pedeset ih je položio s najboljom ocjenom. Za svećenika je zaređen u crkvi sv. Ante u Sarajevu, a Mladu misu proslavio je 4. svibnja 1952. u rodnoj župi Ljubunčić.

Istodobno dok je studirao teologiju u Sarajevu, na tamošnjoj je I. muškoj realnoj gimnaziji položio sedmi i osmi razred,

a nakon što je završio studij teologije, upućen je na studij povijesti u Beograd, gdje franjevci Bosne Srebrenе pastoriziraju od 1926. godine. Studij je upisao studijske godine 1953./1954., a završio ga 25. lipnja 1958. s prosječnom ocjenom 8,3. Sa školskom godinom 1958./1959. počeo je predavati u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom. Tu je ostao do

smrti 2004., osim kad je 1976.-1982. bio poglavar bosanskih franjevaca i od 1992. do 1995., kad je gimnazija zbog ratnih prilika preseljena u Bašku Vodu u Republici Hrvatskoj.

Autor Karaula posebno je prikazao Ištukovo djelovanje u provincijskim službama: u profesuri do smrti, kao odgojitelj bogoslova i đaka, član Uprave Provincije, šest godina provincijal Provincije, obradio je njegovu ulogu u slučaju Haljinića u župi Kraljeva Sutjeska, službovanje u svojstvu gvardijana samostana sv. Bone u Visokom, pastoralnog radnika, zlatomisnika. Posebno je prikazana njegova smrt u nedjelju 5. prosinca 2004., pokop u Livnu na Gorici te njegovi tekstovi i pisani tragovi iz njegove službe poglavara Bosne Srebrenе.

Na kraju knjige su sjećanja nekih visokoškolskih đaka na svoga profesora fra Alojzija Ištuka, bibliografija njegovih rada i tekstova o njemu. Sve je to Karaula istražio i prikazao. Tu su i recenzije o naslovljenoj knjizi prof. dr. fra Velimira Blaževića i prof. dr. sc. Miroslava Akmadže te kazalo osobnih imena, što knjizi daje dodatnu vrijednost.

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Od zaključenja prethodnog broja do sredine ožujka 2020., svojim su prilozima daljnje izlaženje ovog časopisa nesebično pomogli:

Ivan Janeš, Đakovo	900,00 kn
Zdravka Čulig, Samobor	1.200,00 kn
Freddy Kurilic, SAD	80,00 kn
Marija Vržina, Split	400,00 kn
Ivo Tubanović, Đakovo	500,00 kn
Marija Macukić, Zagreb	400,00 kn
Ivan Cindrić, Zagreb	160,00 kn
Blanka i Zlata Laksar, Zagreb	600,00 kn
UKUPNO	4.240,00 kn

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

ANDRIJA VUČEMIL, HRVATSKI DOMOLJUB, POLITIČKI PROGONJENIK, PJESNIK I KATOLIČKI AKTIVIST (1939.-2019.)

Upočetku ove godine, 4. siječnja, u Rijeci je u 81. godini života iznenada, vraćajući se kući s prijepodnevnog druženja s prijateljima, umro Andrija Vučemil, hrvatski domoljub, dugogodišnji zatvorenik i politički progonjenik u jugoslavenskom komunističkom sustavu, poznati pjesnik, pokretač časopisa, publicist, katolički aktivist, i općenito poznati javni djelatnik. Pokopan je 9. siječnja u obiteljskoj grobnici, uz kćer Anu, u riječkom groblju Kozala.

Podrijetlo i školovanje

Rođen je 26. kolovoza 1939. u Oplećanima, selu u duvanjskom kraju u Bosni i Hercegovini. Roditelji su mu, otac Ante i majka Ruža r. Perić, imali sedmoro djece; Andrija je bio drugo po redu. U tijeku Drugoga svjetskog rata partizani su mu ubili djeda i jednoga strica kao civile. Iako njegov otac nije sudjelovao u ratu, ipak se je jedno vrijeme krio od komunističke vlasti u okolini Oplećana. Osnovnu školu završio je u susjednom selu Vedašiću. Prva tri razreda niže gimnazije završio je u Duvnu (Tomislavgradu), a četvrti razred je završio u Dominikanskoj klasičnoj gimnaziji u Bolu na Braču. U Imotskom je 1955.-1956. pohađao i završio prva dva razreda više gimnazije, peti i šesti razred, kako se to onda računalo.

Stasao u nezacijeljenim ranama Drugoga svjetskog rata

U drugoj polovini 1950-ih godina u čitavoj jugoslavenskoj državi s komunističkim sustavom, političke prilike bile su vrlo složene i posebno nepovoljne za Hrvate, s još uvijek nezacijeljenim ranama iz Drugoga svjetskog rata i neravnopravnim položajem u formalno federalnoj, a stvarno unitarnoj državi sa srpskom prevlašću. Navedenih su godina u hrvatskom naruđu u NR Hrvatskoj i diljem zajedničke države osuđene desetine skupina mladih Hrvata, mladića i djevojaka, uglavnom polaznika nekih škola i studija, zbog toga što su željeli svoju samostalnu Hrvatsku,

Piše:

Dr. sc. Andelko MIJATOVIĆ

nešto o tome razmišljali i tajno promicали, što je vladajući režim to smatrao neprijateljskim djelovanjem i strogo kažnjavao.

je brzo saznao za njihove namjere, pa su djelovali svega 4-5 mjeseci. Iako je UDB-a u vrijeme istrage nad tom skupinom i kasnije operirala s 44 imena povezana s tom organizacijom, broj osuđenika je bio puno manji. Uhićenja su obavljana u svibnju, lipnju i u početku srpnja 1959. dok je

Andrija Vučemil kao gimnazijalac, na Modrom jezeru kod Imotskog

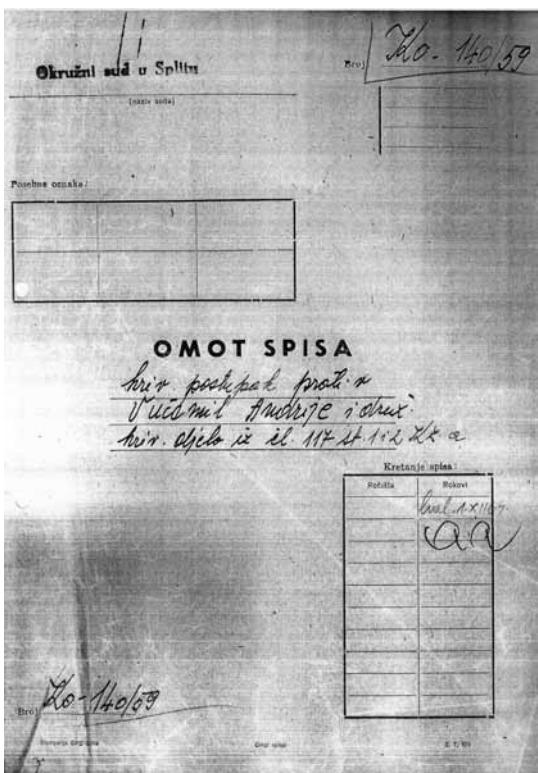
U proljeće 1957., kad je Vučemil završavao šesti razred gimnazije, u Imotskom je među gimnazijalcima otkrivena Tajna organizacija hrvatske inteligencije (TIHO) u kojoj su bili i neki Vučemilovi kolege i znanci. Svakako, pod dojmom lošega iskustva svoje obitelji u totalitarnome komunističkom sustavu, a i šire, kad su mnogi narodi uspostavljali svoje samostalne države, Vučemil je kao izvanjski đak VII. razreda gimnazije u Imotskom, koncem 1958. i u početku 1959., osmislio i s nekoliko kolegica i kolega, uglavnom polaznika VI., VII. i VIII. razreda gimnazije, osnovao tajnu organizaciju – Hrvatsku revolucionarnu mladež (HRM), s ciljem uspostave slobodne hrvatske države. Napisao je i program organizacije po uzoru na program organizacije TIHO, s osnovnim načelima: borba protiv komunističkoga jugoslavenskog poretka i oslobođenje hrvatskoga naroda. UDB-a

glavna istraga prvo vođena u Mostaru, pa u Makarskoj i Imotskom.

Istraga i suđenje

Vučemil je uhićen uvečer 25. svibnja u rodnom selu Oplećanima i sproveden u zloglasni zatvor Čelovinu u Mostaru, gdje je sljedeći dan počelo njegovo saslušavanje. Istraga koja je nad glavninom počela u Mostaru, u vrlo nepovoljnim uvjetima, praćena smicalicama i mučenjima, a nastavljena je 11. srpnja u Imotskome i Makarskoj.

U Imotskom su osumnjičenici 8. kolovoza dobili i optužnicu. Nekoliko dana prije suđenja u Splitu, na otvorenom kamionu, vezani dvoje po dvoje, da se vidi kako prolaze „narodni neprijatelji“, premešteni su u zatvor na Katalinića brigu u Splitu. Nakon četiri mjeseca istrage, nasilja i zlostavljanja, tjelesne i duševne iscrpljenosti, suđenje u Okružnom sudu Split

Omot spisa Okružnog suda u Splitu
protiv Andrije Vučemila i dr.

počelo je 18. rujna, a osuda im je po čl. 117 st. 1 KZ, „radi kontrarevolucionarnog napada na državno i društveno uređenje i radi ugrožavanja teritorijalne cjeline države“, izrečena 22. rujna 1959. Osuđenici su se u procesu držali dostojanstveno i pono-sno, prkosno.

Prvooptuženi Andrija Vučemil, izvan-redni polaznik VII. razreda gimnazije, dobio je osam godina; drugooptužena Darinka Ćutuk, izvanredna polaznica VII. razreda gimnazije, sedam godina; trećeoptuženi Dinko Jonjić, polaznik VIII. razreda gimnazije, šest godina; četvrtooptužena Iva Šabić, službenica, četiri i pol godine; petooptuženi Željko Crnogorac, učenik VII. razreda gimnazije, četiri godine te stariji maloljetnik Jure Knezović, polaznik IV. razreda gimnazije, tri i pol godine, svi stro-goga zatvora. Neki od članova HRM-a ka-žnjeni su prekršajno s mjesec dana zatvora i do dvije godine protjerivanja u određeno mjesto s obveznim radom.

U zatvoru u Trogiru i Šibeniku

Desetak dana nakon izrečene presude u Okružnomu sudu Split, osuđeni su pre-mješteni u zatvor Općinskoga suda u Trogiru, a odatle su nakon određenog vreme-na premješteni u zatvor Okružnoga suda

u Šibeniku, gdje su, čekajući pravo-moćnost presude, proboravili zimu i proljeće. Vrhovni sud NR Hrvatske sredinom travnja 1960. djelomično je uvažio njihove žal-be te je Vučemilu pravomoćno izrekao šest godina, Jonjiću pet godina, Ćutuk pet i pol godina, Šabić tri godine, svima strogoga zatvora, a Crnogorcu potvrđio izrečenu kaznu te Knezoviću strogi zatvor pretvorio u maloljetnički. Nakon pravomoćnosti presude prva trojica su iz Šibenika 30. svibnja 1960. u lancima prevezeni na izdržavanje pravomoćne kazne u KPD Rab, na Goli otok – na „radilište socijalističke izgrad-nje“; Ćutuk i Šabić premještene su u žensku kaznionicu u Pože-gu, a Knezović u Zenicu.

U kaznionici na Golom otoku

Na Golome je Vučemil 31. svibnja 1960. dobio zatvorenič-ki matični broj 8135, smješten je u izolaciju, Odjel 102, ćelija br. 4. U njegovu zdravstvenom kartonu, sastavljenom 30. svibnja 1960., navodi se da je privremeno sposoban za lakši rad, da je visok 179 cm i težak 58 kg. Budući da je na Goli došao sa slomljrenom rukom (dogodilo se to slučajno u šibenskom zatvoru), određen je za rad u materijal-nom knjigovodstvu materijalne službe KPD-a, a od prve polovine 1964. radio je na administrativnim poslovima u osu-deničkoj kantini.

Tako se je spasio teškoga fizičkog posla, rada u kamenolomu i sličnih ra-dova. Bonovima, koje je dobivao kao tobožnju plaću za rad, često je pomagao svojim supatnicima u težim uvjetima, Jonjiću i Crnogorcu.

Osim određenoga mu rada u knjigo-vodstvu KPD-a Rab, Vučemil je koristio svako slobodno vrijeme i „stalno učio, naročito talijanski jezik i druge predme-te za 7. i 8. razred gimnazije“, navodi se u jednom izvještaju golootočke uprave o njemu. U drugome jednom izvještaju za njega se navodi: „Na poslu je soli-dan“. Nakon što je izdržao pola dosu-đene kazne, u kolovozu 1963., preko Uprave KPD-a Rab uputio je molbu za pomilovanje Okružnomu sudu Split. Kad

skoro dvije godine nije dobio odgovor na molbu za pomilovanje, urgirao je 10. srpnja 1964. Okružnomu sudu Split za odgo-vor deset mjeseci do kraja kazne. Iako je pri tom urgiranju odgovora na molbu za pomilovanje zamolio da se „što hitnije o tome obavijesti“, i taj je put ostao bez od-govora.

Nastroji nadoknaditi propušteno

Nakon što je izdržao kaznu u svibnju 1965., Vučemil nastoji nadoknaditi ono što je propustio šestogodišnjim boravkom u zatvoru. Izvanredno je završio gimnaziјu u Imotskom i upisao studij književnosti i povijesti umjetnosti na Filozofskom fa-

ANDRIJI VUČEMILU

Kad su te odveli,
još je svirala himna radosti.
Poslije mature
u tvojoj devetnaestoj.

Samo su oči s nevjericom gledale
ozbiljna lica sudaca i tužitelja.
Grmjelo je u sudnici
u tvojoj devetnaestoj.

Pjesma još nije zamrla.
Gaudeamus igitur
pjevao je nebeski kor andela
olovne riječi osude da ublaži.

Nevin sam...
Srce je uzalud vikalo.
I zato si se samo smiješio
u tvojoj devetnaestoj.

Tko bi se usudio godine ti ukrasti,
mladost pokopati,
majku ti rastužiti
u tvojoj devetnaestoj?

Pa ipak oni su te odveli
u tvojoj devetnaestoj.
Dok su drugi djevojke ljubili,
dok ti je majka uz ognjište plakala.

Jesi li pjesme u kamen klesao,
Je li kamen s pjesmom zaplakao
u tvojoj devetnaestoj,
Andrija, u tvojoj devetnaestoj?

Ljubica KOLARIĆ-DUMIĆ

Andrija Vučemil kao urednik
Političkog zatvorenika

kultetu u Zagrebu. Prema izvještaju UDB-e Centar Zagreb od 29. kolovoza 1968., bio je od 4. prosinca 1967. prijavljen u Zagrebu, Petrova ulica 67., ali je „ilegalčio“ kod brata Stojana u studentskom domu u Cvjetnom naselju, i kod drugih, Odranska 20, II. paviljon, soba 10.

Istoga dana donesena je odluka o uskrćivanju mu putovnice, zavedena je kontrola njegove pošte i uveden „putem mreže“ opći nadzor nad njim. Navodi se koga sve poznaje (Juru Knežovića u Beču, Mirka Vokića u emigraciji, Vicu Vukojevića u Parizu, Željka Crnogorca u JNA, Zvonka Crnogorca kojega se obrađuje u akciji „Klek“, Antu Odaka, nekad profesora u Imotskom, inače svećenika na službi u Njemačkoj, Dinka Jonjića u obradi SDS Centar Split, Mišu Papića, Boru Pašaliću, Antu Žužulu, Ivana Jurošu, Antu Pavlaku, Josipa Pandžića te nekoga fra Antu u Gracu u Austriji i fra Vendelina Karačića u Ljubljani). Ta će se imena ili nekaod njih obično spominjati i u drugim UDB-inim izvještajima.

UDB-a ga i dalje prati, upozoravajući na njega i pletući oko njega suradničku mrežu. U takvim je prilikama napustio studij u Zagrebu i jedno vrijeme boravio u rodnim Oplečanima. Prema UDB-inu izvještaju od 6. studenoga 1968., Vučemil je nastavio studij u rujnu 1968. na Pedagoškoj akademiji u Rijeci. UDB-a ga prati i u Rijeci, upozorava na opasnost njegove tobožnje neprijateljske djelatnosti.

Njegovu zbirku pjesama *Na smrt naslojen*, objavljenu 1969. u izdanju riječkih *Dometa*, komentirala je ocjenom „da je kroz poeziju ispoljio na alegoričan i personaliziran način svoj neprijateljski stav prema društvenim prilikama“. Navodi se i to da je ta zbirka pjesama studentu Vučemilu

donijela afirmaciju u „nekim kulturnim, prosvjetnim i crkvenim sredinama“. UDB-a iz Livna 17. studenoga 1969. izvještava o njemu da je „izlaskom iz zatvora zadržao neprijateljski stav“, da održava „na našem terenu“ kontakte s ekstremnim svećenicima dr. fra Ivanom Bagarićem i fra Bonifacijem Barbarićem, sa studentima nacionalistima Šimunom Križancem, Matom Nevistićem, Markom Barišićem i s nacionalistima zaposlenima u prosvjeti u Duvnu.

U izvještaju UDB-e Centar Rijeka od 23. siječnja 1970., navodi se da je Vučemil zasnovao brak s Majom Spodnjak, katoličkom aktivisticom, majka koje je ranije „suđena zbog neprijateljske djelatnosti u okviru crkve“, da oko sebe okuplja studente i radnike „neprijateljski orijentirane“, da je povezan s ekstremnim svećenicima, da održava vezu s Petrom Šimunićem iz Opatije „kojeg smo ranije vodili kao predmet u radu“, da je dolaskom u Rijeku pokazao „vrlo brzo svoje organizatorske sposobnosti“, da je „nedavno“ (14. prosinca 1969.) pripremio i vodio s prijateljima skup 600 mladih u crkvi na Kozalite svojim izlaganjem usmjerio ostale „da govore o sebi, o društvu i protiv društva, a za ulogu crkve u kreiranju budućnosti mladih“.

U izvještaju nekoliko dana kasnije, za Vučemila se navodi da je pohađao Institut za laike pri Visokoj bogoslovnoj školi u Rijeci i da je član „Pax Romana“, pokreta katoličkih laika. Služba ga je prestala pratiti tek 9. svibnja 1990., kad su u Hrvatskoj nastale demokratske promjene i više nije bilo potrebe za dotadašnjim svakodnevnim praćenjem ljudi i njihovim razmišljanjima o položaju hrvatskoga naroda u jugoslavenskome komunističkom sustavu.

U radnom odnosu

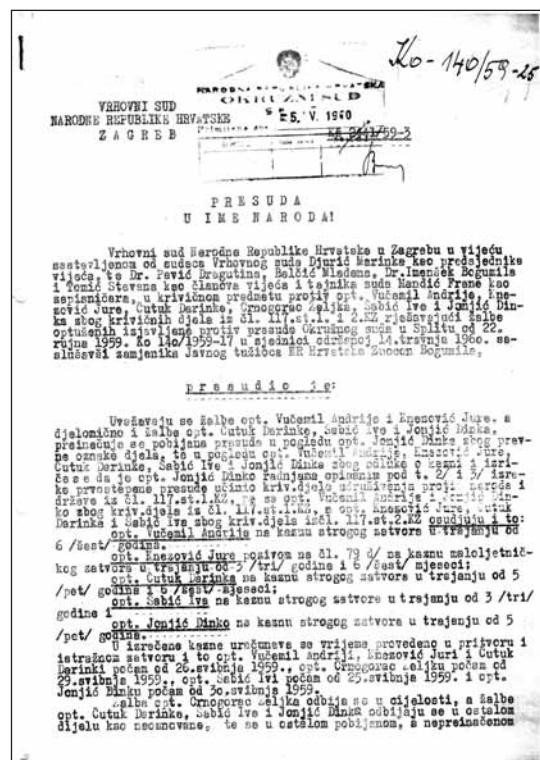
Nakon završetka studija hrvatskog jezika i književnosti na Pedagoškoj akademiji u Rijeci koncem 1969., Vučemil je školske godine 1970./1971. u Dominikanskoj klasičnoj gimnaziji u Bolu zamjenjivao profesora koji je bio na odsluženju vojnog roka i predavao predmet hrvatski jezik. Potom je radio u riječkome Pionirskom kazalištu (1. X. 1971. -

31. III. 1977.). U kazalištu je i režirao pod pseudonimom Ante Majin (po ocu Anti i suprugu Maji). Kao sociolog (izvanredno završio studij sociologije u Ljubljani), radio je u kadrovskoj službi u poduzećima Vulkanu - tvornici dizalica (11. VIII. 1978. - 7. IX. 1981.) te u Lošinjskoj ploidiji (8. IX. 1981. - 31. III. 1993.).

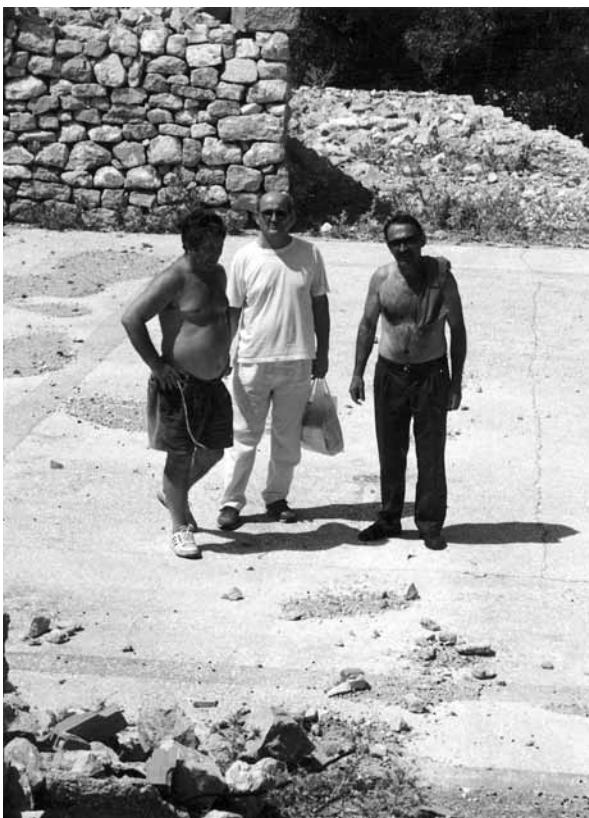
Pjesnik i publicist

Vučemil se je stalno bavio literarnim radom, pokretao je časopise i uređivao knjige. Pisao je pjesme kao gimnazijalac školske godine 1953./1954. u Bolu, a možda i prije. Takvim literarnim radom, koliko su mu zatvoreničke prilike dopuštale, bavio se je i u kaznionici na Golom otoku, ali ništa od toga nije mogao iznijeti da bi predao javnosti.

Nakon 1969. godine, kad je objavio zbirku pjesama *Na smrt naslojen*, pod imenom Bogumil Ljubuša objavljuje ponenuku pjesmu u *Maruliću*, *Vidiku* i drugdje. Od 1990. sudjeluje u javnome i kulturnom životu Hrvatske. Te mu je godine Matica hrvatska u Zagrebu objavila zbirku pjesama *Duvanjska rapsodija i nekoliko susreta na duvanjskom polju*. Potom su slijedile i druge njegove zbirke: *Kad kažem riječ govorim o ljubavi* (1992.), *Riči s ruba vrimena* (1999.), *Glas (na) glas za glas* (2001.), *Knjiga puna nade: u ovim riječi-*

Drugostupanjska presuda

Na mjestu nekadašnje robijaške spavaonice:

Dinko Jonjić, Andrija Vučemil i Željko
Crnogorac na Golome 1994.

ma će se prepoznati (2002.), *Tri poeme: himne mojoj zemlji* (2003.), *Kvarnerski krug* (2003.), *Za jedan sunčev trenutak: sabrane pjesme* (2004.), *Fuga Vukovarijana* (2006.), *Iza Učke* (2006.), *Bio jednom jedan otok - Goli otok* (2007.), *Fuga Vukovarijana* (2011.) u suautorstvu s Nevenom Žunićem.

Ukupno je za života objavio osamnaest zbirki pjesama. Pjesme su mu prevođene na engleski, talijanski, slovenski, makedonski i bugarski jezik. Objavio je i dvije knjige razgovora *Što su mi rekli?* (1998. i 2000.) s više značajnih javnih osoba, kulturnih djelatnika, umjetnika.

Urednik *Naših ognjišta*

Kad je fra Ferdo Vlašić, župnik i gvardijan franjevačkog samostana u Duvnu, 1971. pokrenuo *Naša ognjišta*, katoličko glasilo nekoliko hercegovačkih dekanata tiskano u Rijeci, glavni oslonac u tomu radu, i oko uređivanja i tiskanja bio mu je Andrija Vučemil. On, po mišljenju fra Gabrijela Mioča, „za početak stvaranja Lista uz fra Ferdu bio je najzaslužniji. U početku je bio i lektor i organizator tiskanja... Dugo godina Andrijina obiteljska kuća

bila je stvarno uredništvo Lista. Sve do ožujka 1978. u njegovoju kući List se ispravljao nakon prijeloma. Ne vjerujem da i Andrija zna koliko je vremena potrošio radeći na Listu i knjigama koje su Ognjišta već počela tiskati. Često je završne poslove oko Lista sam radio, jer nije bilo lako fra Ferdi po onakvim cestama stići do Rijeke. Mora se priznati, obitelj koja je sve te godine ustupila svoju kuću za uredništvo, uistinu iz srca i duše, voljela je ovaj List. Jer drukčije se ne može shvatiti toliku njihova strpljivost i rad oko novina.“ Vučemil je fra Ferdi bio velika pomoć u tiskanju i uređivanju i naslova Knjižnice Naših Ognjišta.

Pokretač i urednik *Književne Rijeke*

U proljeće 1996., uz potporu Odjela za kulturu grada Rijeke, Ministarstva kulture

i Primorsko-goranske županije, pokrenuo je časopis za književnost i o književnosti – *Književna Rijeka*. Urednik tog časopisa bio je do lipnja 2000. godine. Istdobro je u okviru Riječkoga nakladnog zavoda pokrenuo Biblioteku Libere loqui u kojoj je uređio više knjiga svjedočenja o hrvatskim zatvoreničkim sudbinama u jugoslavenskom komunističkom sustavu, da bi autori otvoreno i bez straha mogli „govoriti i pisati, zabilježiti ono što je desetljećima nošeno samo u srcu, a teško prelazilo preko usana“. U tome izdavačkom nizu objavio je petnaestak naslova, uglavnom osoba koje su izdržale teške zatvorske kazne.

Javna aktivnost

Bio je član Društva hrvatskih književnika i predsjednik Ogranka DHK u Rijeci (1996. - 2000.), član Vijeća i dopredsjednik Društva hrvatskih političkih zatvorenika, predsjednik Podružnice HDPZ u Rijeci i član Društva književnika Herceg-Bosne, od listopada 2005. član je uredništva *Osvita*, časopisa za književnost, kulturu i društvene teme DHK Herceg-Bosne te član HAZU Mostar. Godinama je bio član ure-

divačkoga vijeća *Političkoga zatvorenika*, a 1996. i glavni urednik tog časopisa. Bio je i neumorni humanitarac, pomagao je potrebnima i općenito ljudima u nevolji.

Dobitnik je mnogih odlikovanja i nagrada kao priznanja za njegov domoljubni život i djelovanje. Predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman dodijelio mu je tri odlikovanja: Red Stjepana Radića za zasluge i stradanje u borbi za nacionalna i socijalna prava i razvitak hrvatskog naroda, u srpnju 1995.; Red Danice Hrvatske s likom Marka Marulića za zasluge u kulturi i razvitak hrvatskoga naroda u srpnju 1996. te Red hrvatskog pletera za osobiti doprinos razvitu i ugledu Republike Hrvatske i dobrobiti njezinih građana, u lipnju 1997.

Dobitnik je i nekih književnih nagrada: Nagrade Saveza studenata za poeziju, Nagrade Antun Branko Šimić DHK-a Herceg-Bosne za zbirku *Glas (na) glas za glas* (2002.) i Nagrade Dubravko Horvatić časopisa za kulturu *Hrvatsko slovo*, za pjesnički ciklus *Otok i more* (2007.).

Andrija je Vučemil, od mladenačkih dana do smrti, doista živio za Hrvatsku, proživiljavao je njezine padove i uspone, s njom je patio i pjevao joj pjesme. Svojim značajem i odnosom prema okolnostima kroz koje je prolazio, ostavljao je vrlo prepoznatljiv pečat svoga bića, svojih htijenja, srtaja i ostvarenja, kao putokaz „kako prijeći preko vode“. Svakako, njegov život i djelovanje u programu stvaranja neovisne i slobodne Hrvatske, zaslužuju jedno preglednije istraživanje i vrjednovanje primjereno njegovu ukupnom prinosu za Domovinu.

IZVORI: Dosje Andrija Vučemil br. 8135, KPD Rab; UDB-in dosje Andrija Vučemil, br. 120466; Fra Gabrijel Mioč, „Život s fra Ferdom i Našim ognjištima“, Skupina autora, *Fra Ferdo Vlašić - vizionar i patnik, Naša ognjišta Spomenica u povodu desete obljetnice smrti* (1995. - 2005.), Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2005., str. 162.-172; Andrija Vučemil, Kako smo pokrenuli „Naša ognjišta“, n. d.j., 173. - 179.; Dinko Jonjić, *Goli na Golom otoku. Od imotske gimnazije do Golog otoka*, Naklada Trpimir, Zagreb, 2010.; podatci Zajednice mirovinskog i invalidskog osiguranja radnika Hrvatske, Područna služba u Zagrebu; razgovori s Vučemilovim školskim kolegom u Bolu dr. Antonom Šarcem i s dominikancem Tihomirom Zovkom, voditeljem 1960-ih godina u dominikanskom samostanu u Rijeci te s Miljenkom Hrkaćem, Vučemilovim kolegom i prijateljem.

U SPOMEN

ANDRIJA VUČEMIL

Oplećani (Tomislavgrad), 1939. –
Rijeka, 2020.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Rijeka

U SPOMEN

SNJEŽANA FRŽOP

1930. – 209.

Laka joj bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Šibenik

U SPOMEN

DANICA SEME

1924. – 2019.

Laka joj bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

DUBRAVKO JELČIĆ

akademik

Požega, 6. studenoga 1930. –
Zagreb, 28. veljače 2020.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

VLADIMIR ŠUBAT

1925. – 2019.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

PETAR SALOPEK

1938. – 2019.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Ogulin

U SPOMEN

TOMISLAV TOMAŠIĆ

1934. – 2019.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

IN DIESER AUSGABE

Die schlimmste aller schwarzen Legenden, die in den letzten Jahrzehnten über die Kroaten verbreitet wurden, war die Legende von Hunderttausenden, ja sogar Millionen von Opfern des Lagers Jasenovac. Sie wurde von serbisch-jugoslawischer und teilweise antikatholischer Propaganda geschaffen und geschrägt, mit der stillschweigenden Zustimmung und Unterstützung kommunistischer und nichtkommunistischer pro-jugoslawischer Kreise unter den Kroaten. Durch diese schwarze Legende wurde dem kroatischen Volk und seinem Staat eine Hypothek des angeblichen Faschismus aufgezwungen, so dass auch prominente Intellektuelle, wie der Philosoph Ernst Bloch, das gesamte kroatische Volk als faschistisch bezeichneten.

Der Versuch, die Opfer des Zweiten Weltkrieges wissenschaftlich zu identifizieren, wurde daher tabuisiert, und diejenigen, die es wagten, sich damit auseinanderzusetzen, wurden entweder getötet (wie der kroatische Journalist und politische Expatriate Bruno Bušić) oder eingesperrt und zum Schweigen gebracht (wie der Partisanengeneral Franjo Tuđman, der spätere Präsident der Republik Kroatien). In den letzten Jahren haben sich die Archivforschungen und historiographischen Studien vervielfacht, die beweisen, dass auch die neuesten, scheinbar verifizierten Daten über die Zahl der Kriegsopfer, insbesondere der Opfer von Jasenovac, in Wirklichkeit Fälschungen sind. Obwohl diese Untersuchungen marginalisiert und von den Mainstream-Medien weithin missachtet werden, gibt es täglich Beweise dafür, dass zu den Opfern von Jasenovac auch Menschen dazugezählt wurden, die

anderswo oder eines natürlichen Todes gestorben sind. In seinem Artikel zu diesem Thema weist der ehemalige Präsident der Kroatischen Gesellschaft der politischen Gefangenen, **Alfred Obranić**, auf dieses Problem hin und hebt hervor, dass auch die offiziellen Stellen Beweise dafür ignorieren, dass zahlreiche so genannte Jasenovac-Opfer Jahrzehnte nach dem Krieg eines natürlichen Todes starben. Auf diese ignorante Haltung reagierte auch das *Vox Populi* mit dem neuesten Aufschrei: „Jeder, der aus irgendeinem Grund stirbt, wird als Opfer des Koronavirus gezählt und anschließend in die Liste der Opfer des Lagers Jasenovac aufgenommen.“

*

Kroaten und Serben haben seit Jahrhunderten in den Nachbarländern gelebt, ohne einen Krieg geführt und nie den Wunsch gezeigt zu haben, sich zu vereinigen. Ihre ersten Konflikte und Auseinandersetzungen stammen aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, d.h. aus der Zeit, als die Ideologie des Jugoslawismus entstanden ist. Unmittelbar danach fiel in- und ausländischen Beobachtern auf, dass sich die jugoslawische Ideologie dort einzurzelte, wo sich die Kroaten und Serben nicht kannten, und dass sie am schwächsten genau dort erschien, wo sie sich gut kannten, wie in Bosnien und Herzegowina oder in der kroatischen Provinz Lika. Eine Bestätigung dieser These liefert auch der Text von **Maja Pavelić Runje**, den wir in dieser Ausgabe veröffentlichen. Ihr Vergleich von literarischen Werken, die von Kroaten und Serben verfasst wurden und sich mit dem Leben in der Re-

gion Lika befassen, zeigt, dass sich beide Völkergruppen in der Lika ihrer Gegenschaft und ihres Streits bewusst waren. Sie konnten nur unter Wahrung von Recht und Gesetz, und nicht durch die gewaltsame Auferlegung von Jugoslawismus oder „Brüderlichkeit und Einheit“ unter Kontrolle gehalten werden.

*

Wir bringen den zweiten Teil des Artikels des Historikers **Dr. Sc. Nikica Barać** über die Situation auf der Insel Brač während des Unabhängigen Staates Kroatien, und der Chefredakteur verweist wiederholt, als eine Art Fortsetzung seines in der Ausgabe Nr. 154 veröffentlichten Textes vor ungefähr 15 Jahren, auf das Problem einer Art Verfolgung des kroatischen Wappens, das mit einem weißen (silbernen) Feld beginnt. In den letzten Jahrzehnten war es üblich, ein solches Wappen als „Ustascha-Wappen“ oder sogar „faschistisch“ zu bezeichnen, und der Chefredakteur veröffentlicht in dieser und der nächsten Ausgabe etwa 150 kroatische Wappen mit einem weißen (silbernen) Anfangsfeld, die aus dem späten 15. Jahrhundert stammen und natürlich nichts mit der Ustascha-Bewegung oder dem Faschismus zu tun haben. Er weist übrigens auch darauf hin, dass dies ein Thema war, das für Heraldiker und Historiker von Interesse war und nie eine politische Note hatte. Eine solche Note erhielt es nur unter dem Druck der sogenannten Antifaschisten, also jener, die um die jugoslawische Zeit trauern.

*

Zwei Texte in dieser Ausgabe werden von **Dr. Sc. Andelko Mijatović** veröffentlicht. In einem stellt er ein Buch von Marijan Karaula über die Verfolgung katholischer Priester in Bosnien und Herzegowina nach dem Wiederaufbau Jugoslawiens 1945 vor, und der zweite ist ein Nachruf auf Andrija Vučemil, einen kroatischen Schriftsteller und Chefredakteur von Politischer Gefangener (1996), ebenfalls einen langjährigen politischen Gefangenen, der 1959 als Gymnasiast in Imotski verhaftet wurde. Fünf Jahre seiner insgesamt sechsjährigen Haftstrafe verbrachte Vučemil auf Goli, in einem berüchtigten Zuchthaus auf einer völlig verlassenen Adria-Insel.

Senj

IN THIS ISSUE

The worst of all dark legends spread around Croats in the last decades was the legend of hundreds of thousands, even millions of victims of the Jasenovac camp. That legend was made and maintained by the Serbian-Yugoslav, and in a part anti-Catholic propaganda, with the silent approval and assistance of pro-Yugoslav Communist as well as non-communist circles amongst Croats. That dark legend imposed a mortgage of the ostensible fascism upon the Croatian people and its state. There were cases that some intellectuals, like the philosopher Ernst Bloch, would proclaim the whole of Croatian people as fascists.

The attempt to scientifically establish victims of the Second World War thus became a taboo, and those who would have courage to deal with it had been murdered (like the Croatian journalist and political emigrant Bruno Bušić), or silenced and imprisoned (like Franjo Tuđman, a partisan general and later president of the Republic of Croatia). In the last years, archival research and historiographic studies are being conducted, which prove that the allegedly verified data about the number of war casualties, and especially the victims of Jasenovac, are in fact made up. Although such research are being pushed to the margin, with the mainstream media keeping them silent, evidence which

proves that people killed in other places, or have died by natural causes are being counted amongst the victims of the Jasenovac camp surfaces daily. **Alfred Obranić** writes about that in his text, and adds that official bodies are ignoring evidence of the so-called victims of Jasenovac having died by natural causes years after the war. On that ignorant relationship the *vox populi* replies with a recent joke: "All those who die of any cause, will be counted as the victims of the corona-virus, and after that enlisted in the Jasenovac list of victims."

*

Croats and Serbs have lived in neighbouring states for centuries, never waging war or showing the will to unite. Their first conflicts stem from the second half of the 19th century, when the Yugoslav ideology had been formed. After that, domestic and foreign observers could realize that the Yugoslav ideology has had some following where Croats and Serbs did not know each other, while not so much in places where they knew each other, like Bosnia and Hercegovina or the Croatian province of Lika. **Maja Pavelić Runje** confirms such a conclusion in her text, which we publish in this issue. Her comparison of the literary works by Croats and Serbs, which deal with the life in

Lika, shows that both nations were aware of their confrontation and disputes. They could be held under control only by the rule of law and justice, not by violently imposing the yugoslavianism or by imposing the "brotherhood and unity".

*

The historian **Nikica Barić, Ph.D.** continues with his text about the situation on the island of Brač during the Independent State of Croatia, and, as a sequel to his text published in the issue number 154, about fifteen years ago, the editor-in-chief depicts the problem of persecution of the Croatian coat of arms with the starting white (silver) field. In the last decades, such a coat of arms has been labelled as "Ustasha" or even "fascist". In this and in the following issue, the editor-in-chief publishes pictures of about 150 Croatian coat of arms, all with the starting white (or silver) field, which have been made since the end of the 15th century. They do not have anything to do with the Ustasha movement or fascism. He reminds us that such a subject has been of interest only to historians and heraldists, never has it had a political note. It gained a political note under the pressure of the so-called anti-fascists, who still long for Yugoslavia.

*

Andelko Mijatović, Ph.D. publishes two texts in this issue. In one he presents the book by Marijan Karaula about the persecution of Catholic priests in Bosnia and Hercegovina after the rebuilding of Yugoslavia in 1945, while the other text is a necrology to Andrija Vučemil, a Croatian writer and the editor-in-chief of the *Political Prisoner* in 1996, who was also a long term Croatian political prisoner arrested in 1959 as a student of the Imotski gymnasium. Vučemil spent five of his six-year imprisonment on Goli, a notorious prison located on a deserted Adriatic island.

Vinkovci

Kako je 1945. izručena Hrvatska Država Vlada

JOSIP DAVORIN, Buenos Aires, Argentina

Dr. Mile Budak: "Znam, da će te me streljati..."

Ovaj je prikaz napisan prema vjerodostojnim izkazima osoba, koje su se u svibnju 1945., prilikom povlačenja, nalazile u pratnji Hrvatske Državne Vlade, a kojima je nakon izručenja uspjelo izbjegći sigurnoj smrti i prebjegći natrag u Austriju. Samo se po sebi razumije, da ovim izvješćem nije izcrpljen opis toga nadasve tragičnog gadjaja, pri kojem su članovi Hrvatske Državne Vlade i mnogi drugi Hrvati iz pratnje položili svoje živote na oltar Domovine. Još mnoge momente valja osvjetliti i zabilježiti za upotrebu, kada za to dodje čas.

Uredništvo

Nema pera, koje je u stanju vjerno prikazati sve one neizmjerne patnje hrvatskog naroda i njegova Vodstva, onih burnih dana u svibnju 1945., kada je Hrvatska bila predana u komunističko robstvo, a veliki broj Hrvata bio izručen na komunističku klaonicu. Pa ipak, ni Bleiburg, Maribor, ni kolone smrti nisu mogle, niti će ikada moći slomiti čeličnu volju hrvatskog naroda u borbi za slobodom. Onih tmurnih svibanjskih dana ogorčenje narodno došlo je do vrhunca, kada se pročulo, da je nakon svih do tada učinjenih nepravdi i strahota bila izručena komunističkom krvniku i Hrvatska Državna Vlada. Taj čin, izvršen po englezkoj vojsci u Austriji, na temelju zaključaka u Jalti, inspiriranih po boljševičkoj Rusiji, kojoj je naravno u interesu, da se likvidiraju njeni najžešći protivnici — nacionalisti svih zemalja, još više je povećao našu narodnu nesreću. Nema Hrvata, koji se u ono burno vrijeme nije pitao za razlog tome nepravednom i okrutnom postupku sa strane Zapada s jednim narodom, koji mu je kroz vjekove činio tolike usluge.

Nije potrebno savezno s izručenjem Hrvatske Državne Vlade ponavljati, da je hrvatski narod u času, koji je smatrao najsgodnjim stresao sa sebe jaram srbske tiranije, utjelovljene u Karadjordjevićevu tamnici "Jugoslaviji", a još manje izticati činjenicu, da je hrvatski narod plebiscitarno i s neopisivim odusjevljenjem prihvatio svoju suverenu Nezavisnu Državu Hrvatsku, nju izgradjivao i svojom krvlju kroz pune četiri godine rata od komunizma branio. Ta obrana od komunizma stajala je hrvatski narod ogromnih žrtava, ali je sigurno, da hrvatska vojska nikada ne bi morala uzmicati od Titovih komunističkih parti-

zana, da iza njih nije stajao Zapad i izdašno ih podupirao. Dogadjaji su medjutim dovoljno potvrđili, a budućnost će još jašnije dokazati, da je svaka suradnja ili savez s komunizmom krupna zabluda.

Hrvatski narod i njegova Državna Vlada, čiji su članovi kasnije bili proglašeni "rađnjim zločincima", nikada nisu posizali za budućim područjima, pa ni onda, kada je 1941. Njemački Reich stavio hrvatskoj vladi na znanje, da može po svojoj volji povući granice prema Srbiji. Te su granice povućene, u smislu povijestnih i etničkih istina na obalama Drine.

Nezavisna Država Hrvatska nikada nije vodila rata protiv zapadnih Saveznika već iz načelnih razloga, a da se o nerazmjeru snaga i ne govori. Hrvatska uobće nije željela ratati ni s bokom drugom državom, pa ni sa šuksjendom Srbijom. Hrvati su samo branili svoj državni teritorij od nadirućeg komunizma, čija ideologija, politika i taktika današ Savéznicima zadaje toliko neprišik, te onemoguće svaku konsolidaciju sveta nakon drugog svjetskog rata. Šta više, taj isti komunizam sili Zapad na nove, ogromne žrtve u krvi, tvorivu i novcu, te drži cijeli svet u neprekidnoj groznici, kao da se nalazimo u predvečerju jednog neizbjježivog trećeg svjetskog sukoba.

Cinjenica je, da hrvatska vojska — upravo ona, koja je kasnije izručena komunističkoj "Jugoslaviji", a ova ju u masama, na desetke tisuća, poklala i strijeljala — nikada nije izpalila hitac protiv zapadnih Saveznika, a svima je jasno, da je formalni navještaj rata Saveznicima izvršen pritiskom sila Osovine, na koju su formalnost morale pristati i sve ostale države, koje su se stjecajem tadašnjih pri-

UVRINA
SUDSKA
GRADISKA

14/10
2348

5

Mat. broj 1511

Vojnog suđu krenute su de

Zareb

Kažnjenik ovog kažnjeničkog logora HAMBURG Ivan, oca Josipa rodom iz

Graču općina Grač kotar Gračka ustrija koji je osudom

Komande grada Zagreba od 12.11. 1945. br. 1436/45

zbog kažnjivog djela iz

osudjen na kaznu od 20 godina lišenja slobode sa prinudnim radom i 5 godina pušten je današnjim datumom na sljebidu grada prava XXXXXXXXXXXXXXXX utrojene na 14. XII. 1945. R. lejet u neki izjavodskoj bolnici od bolesti: Marasmus senilis, fibrithatia ventriculi cordis

O prednjem se izvještuje Nestor radi znanja.

Smrt Rasizmu — Sloboda Narodu!

U St. Gradiški, 14.2. 1945.

V. d. Upravitelja:

